

Fig. 1 - Elaboració pròpia (2020 - Montreal)

ERM URBÀ
ESPAI D' OPORTUNITAT I APROPIACIÓ

EL BESÒS COM A CAS D'ESTUDI

Arthur Bovy Tinie

Treball Final de Grau

Àmbit d'Urbanisme

Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona

Universitat Politècnica de Catalunya

RESUM

[Si deixem de mirar el paisatge com si fos un objecte d'una indústria podem descobrir de cop una gran quantitat d'espais indecisos, desprovistos de funcions, als quals és difícil donar-los un nom. Aquest conjunt no pertany ni al domini de l'ombra ni al de la llum.]

Gilles Cléments, <<El manifest del tercer paisatge>> 2007

El gran augment demogràfic de les ciutats en les últimes dècades n'ha provocat una forta expansió, i l'urbanisme no sempre ha pogut respondre a aquesta demanda i ha provocat en certs llocs de la ciutat, una pèrdua d'identitat i d'estructura urbana, però també social.

En aquest treball es busca de fer una anàlisi de la ciutat contemporània des d'un punt de vista diferent. M'interesso en quin impacte té la morfologia urbana en els usuaris que l'habiten dia a dia, no des de la condició del ple, sinó des de la del buit.

La presència d'espais no explotats en el medi urbà es veu com un factor que pot obrir noves oportunitats per a l'apropiació i l'empoderament social allunyades dels sistemes de governança del sòl imposat per la societat en què vivim.

L'interès sobre els espais indefinits m'orienta cap a una investigació que va més enllà del camp de l'arquitectura i de l'urbanisme, són aspectes que apareixen en l'antropologia, la sociologia, la filosofia... i que m'han permès d'enfocar nous punts de vista sobre la nostra professió.

En la part teòrica em centro a fer una recerca dels espais desocupats amb caire marginal en la ciutat, per entendre amb quins conceptes i amb quines condicions es relacionen, fent una anàlisi dels antecedents que han permès aprofundir sobre el tema i citant diferents iniciatives i projectes fets en aquesta tipologia d'espais.

Es pren, en la part pràctica, el Besòs com a sector d'anàlisi per posar en pràctica i aprofundir sobre les característiques d'aquests espais i sobre quin o quins futurs usos podrien prendre en la ciutat. Entenent els espais buits com a béns comuns al servei d'iniciatives socials, culturals i econòmiques amb vocació col·lectiva solidària. Així els espais privats buits de manera temporal esdevenen espais d'oportunitat que se sumen al sistema d'espais lliures i equipaments municipals.

ÍNDEX

MARC DE PRESENTACIÓ	1. INTRODUCCIÓ	1.1. REFLEXIONS INICIALS 1.2. HIPÒTESI 1.3. OBJECTIUS 1.4. ESTRUCTURA
MARC D'EXPOSICIÓ	2. DESCRIPCIÓ	2.1. DEFINICIÓ DEL CONCEPTE 2.2. CAUSES DE CREACIÓ 2.3. ANÀLISI DE LES CARACTERÍSTIQUES 2.4. ESQUEMA RESUM
MARC DE REFERÈNCIA	3. ANTECEDENTS	3.1. ANTECEDENTS TEÒRICS 3.2. INICIATIVES EXEMPLARS 3.3. PROJECTES PRÀCTICS
MARC D'ANÀLISI	4. ESTUDI DEL BESÒS	4.1. ANÀLISI METROPOLITANA 4.2. ANÀLISI MORFOLÒGICA 4.3. ANÀLISI DE LES ADVERSITATS
	5. ESTUDI DELS ERMS	5.1. ANÀLISI DELS BUI TS 5.2. ANÀLISI DE LES TIPOLOGIES D'ERMS 5.3. ANÀLISI DE LES TIPOLOGIES D'USOS 5.4. MARIU PROPOSITIVA 5.5. ANÀLISI PARTICULAR
MARC DE SÍNTESI	6. CONCLUSIONS	6.1. REFLEXIONS FINALS

MARC DE PRESENTACIÓ

Fig. 2 - Elaboració pròpia (2020 - Montreal)

[L'urbanisme és un consumidor d'espai i el territori una mercaderia que s'ha de sotmetre a l'estandardització del mercat. Milers d'hectàrees, classificades com de rebuig, desapareixen al fil dels anys dels esquemes directius de les línies pressupostàries de les institucions que en tenen cura i responsabilitat.]

Régis Guyotat, <<Le pain des chaldéens>> 2006

Fig. 3 - David Plowden (1966 - Chicago)

1. INTRODUCCIÓ

1.1. REFLEXIONS INICIALS

És necessari entendre que la ciutat capitalista contemporània es presenta com una màquina de producció i de consum que es va construir i transformant dia a dia. Igual que l'economia, les ciutats creixen, i amb elles l'explotació de recursos i la producció de residus.

El gran augment i expansió que han patit les ciutats en aquestes últimes dècades ens han portat a una situació on és difícil establir d'una manera clara quin és el límit del teixit urbà. Aquest límit, que per exemple en la ciutat medieval quedava dibuixat amb una línia defensiva clarament marcada, avui en dia s'ha desdibuixat deixant entreveure una sèrie d'espais indefinits i residuals difícils d'entendre i de classificar, pels quals hem d'intentar trobar nous patrons d'actuació que no apareixien en la ciutat tradicional.

Investigar doncs sobre el model de ciutat d'avui en dia i sobre la seva capacitat de transformació i evolució, m'orienta a reflexionar sobre els espais d'oportunitat. Aquests buits que queden a l'espera de ser definits podrien aportar un fort potencial com a estructurador urbà.

Podem veure'ls com les repercussions de les tendències de l'urbanisme modern, impulsades durant la segona meitat del segle XX, d'orientar la pràctica cap a una ideologia "tecnicista". La idea de prioritzar certs conceptes de "modernitat", com ara la implantació de grans xarxes de mobilitat, la zonificació com a eina d'ordenació o l'augment general de l'escala dels projectes urbanístics, encara avui, ens deixa un paisatge en el qual sovint passa davant el benefici econòmic que no pas l'intent del disseny d'una ciutat orientada cap a factors humans i socials. La presència d'aquests espais ens orienta cap a un model de ciutat en el qual trobem un teixit urbà i social discontinu aportant una pèrdua de densitat, d'estructura i de compacitat dintre les dinàmiques urbanes.

La dificultat d'entendre aquests espais ve per la manca d'informació quantitativa fiable que hi ha sobre el tema, ja que no entren dintre del cànon establert dels estudis urbanístics. Són els oblidats de les ciutats i de les administracions que les governen.

1.2. HIPÒTESI

Les investigacions sobre l'evolució de les ciutats contemporànies al segle XXI, busquen un model participatiu, canviant, adaptable, respectuós amb el medi ambient... penso que podríem entendre les mancances que hem heretat del passat i transformar-les en una eina per aconseguir un model de ciutat d'acord amb la societat present. D'aquesta manera, tenint en compte i incorporant els espais indefinits en els processos de disseny urbà, tot promovent una participació ciutadana propera i a petita escala, es pot generar que aquests espais serveixin per consolidar tant els teixits urbans - generant un model de ciutat més compacte - com els teixits socials - impulsant la ciutadania a esdevenir un actor polític en la gestió de la ciutat -.

1.3. OBJECTIUS

De manera general els objectius del treball són investigar sobre la dinamització dels espais buits per consolidar els teixits urbans, estudiar-los i proposar-ne una reactivació, orientant-los cap a projectes ciutadans i entitats de barri per promoure l'empoderament social. Descompondre les característiques dels espais indefinits per entendre de manera sociològica i antropològica l'impacte d'aquests espais en les dinàmiques urbanes.

De manera específica l'estudi de l'àmbit del Besòs busca d'establir una àrea d'estudi amb possibilitat de formar part d'un projecte conjunt, extreure'n de manera clara i concisa una identificació i una classificació dels espais indefinits i reflexionar sobre quins agents implicats en l'espai podrien ajudar en la seva reactivació. Tot això amb l'objectiu de proposar una metodologia reproducible a altres àmbits d'actuació.

1.4. ESTRUCTURA

Per arribar a desglossar la informació de manera precisa, la idea sobre l'estructura del treball és ordenar-lo en cinc marcs diferents. El marc de presentació busca donar la informació necessària per entendre el context de la meua reflexió, el marc d'exposició donarà la informació explicativa dels conceptes tractats en el treball, el marc de referència citarà els pensadors que han tractat amb anterioritat aquests aspectes, el marc analític buscarà posar en pràctica les meves recerques analitzant els espais d'oportunitat en el Besòs, i el marc de síntesi és el que recollirà de manera explicativa i propositiva les conclusions extretes durant la realització del treball.

MARC D'EXPOSICIÓ

Fig. 4 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

[La ciutat es caracteritza per ser una composició espacial definida per l'alta densitat poblacional i l'assentament d'un ampli conjunt de construccions estables, és una colònia humana densa i heterogènia conformada espacialment per estranys entre si. L'urbà, lluny de definir un espai, pot definir-se com un estil de vida marcat per la proliferació de trames relacionals i deslocalitzades. Si la ciutat es defineix com un espai construït l'urbà es defineix com la forma en què la ciutat, com a construcció, és posada en pràctica, és a dir, a un espai viscut.]

Manuel Delgado, << Disoluciones urbanas >> 2002

Fig. 5 - John Davies (1984 - Berlín)

2. DESCRIPCIÓ

2.1. DEFINICIÓ DEL CONCEPTE

M'apropio del concepte "erm" que es fa servir sobretot en el vocabulari de l'agricultura i de la botànica, per referir-me als espais indefinits amb caire marginal que trobem en el medi urbà.

2.1.1. Definició del diccionari

ERM: Terreny que no està habitat. Lloc no conreat, abandonat o semidesert i àrid amb vegetació esclarissada, formada sobretot per plantes herbàcies o per petites mates.

- 1- adj GEOBOT Dit del lloc àrid i amb vegetació esclarissada.
- 2- m GEOG AGR Sector del paisatge agrari que no produeix.

2.1.2. Definició pròpia

ERM URBÀ: Terreny, parcel·la o espai buit en medi urbà que es troba en desús continu o intermitent, a causa d'una pèrdua o simplement una mancança inicial de funcionalitat. Són els espais resultants de les limitacions dels processos de disseny i de materialització dels planejaments i de les ordenacions imposades a l'hora de pensar el desenvolupament de les ciutats. Problemes de petita escala que queden enquistats en els intersticis de la gran metròpoli, generats per l'aplicació d'una racionalitat mal entesa. Es podrien considerar, citant a Manuel Delgado o encara a Henri Lefebvre, com els indicis del desencaix entre "l'espai concebut" i "l'espai viscut".

Durant la construcció i evolució de les ciutats, es generen parts i porcions que, des del mateix moment d'inaugurar-se, queden derivades a l'abandonament. Porcions de terrenys que en molts casos les administracions intenten disfressar mitjançant àrees verdes que manquen de planejament paisatgístic i responen a falsa idea de generar pulmons per la ciutat.

Aquesta tipologia d'espais es troben en més freqüència als afores de les dinàmiques urbanes, en perifèria, majoritàriament són fruit del conflicte entre els teixits urbans que s'expandeixen topant amb traces o fronteres territorials que generen elements naturals o infraestructures de mobilitat. D'altra banda també podem trobar erms que es troben més a l'interior dels teixits urbans, apareixent com terrenys a l'espera de ser assignats o a l'espera d'execució de projectes que depenen de decisions polítiques o econòmiques.

Per aprofundir en el seu significat, hem de diferenciar dues dimensions dintre del concepte d'erm. En la dimensió material trobem la definició ja citada anteriorment, residus de la planificació urbana, és a dir col·lisions entre teixits, en les vores i en el contacte amb les infraestructures, les dificultats d'adaptació al relleu, les discontinuïtats de trames, les mitgeres despulades, els canvis normatius, les imprecisions del planejament, la desafecció del promotor privat, la manca de recursos materials o tècnics... però en la seva dimensió immaterial trobem espais amb una forta càrrega emocional, espais que per la seva posició i caràcter no se sap com afrontar-los, que per una banda acaben sent espais residuals amb condicions sensorials d'inseguretat i deixadesa, però per una altra banda els veiem com espais amb una potencialitat molt forta, espais pendents, incomplets, històries i records passats a l'espera de ser completats amb noves possibilitats.

En el teixit urbà trobem sovint espais en els quals podem sentir les mateixes sensacions que trobem en un erm, però amb l'objectiu d'acotar els termes de la meua investigació em centraré a investigar aquelles parcel·les de terreny consolidades que manquen d'una funcionalitat establerta, obviant elements com ara pàrquings consolidats, solars en construcció, passos soterrats... que sí que compleixen una funció urbana, o tampoc el cas de l'habitatge abandonat o en desús, ja que és un tema tan complex que necessitaria una investigació particular.

MARC D'EXPOSICIÓ

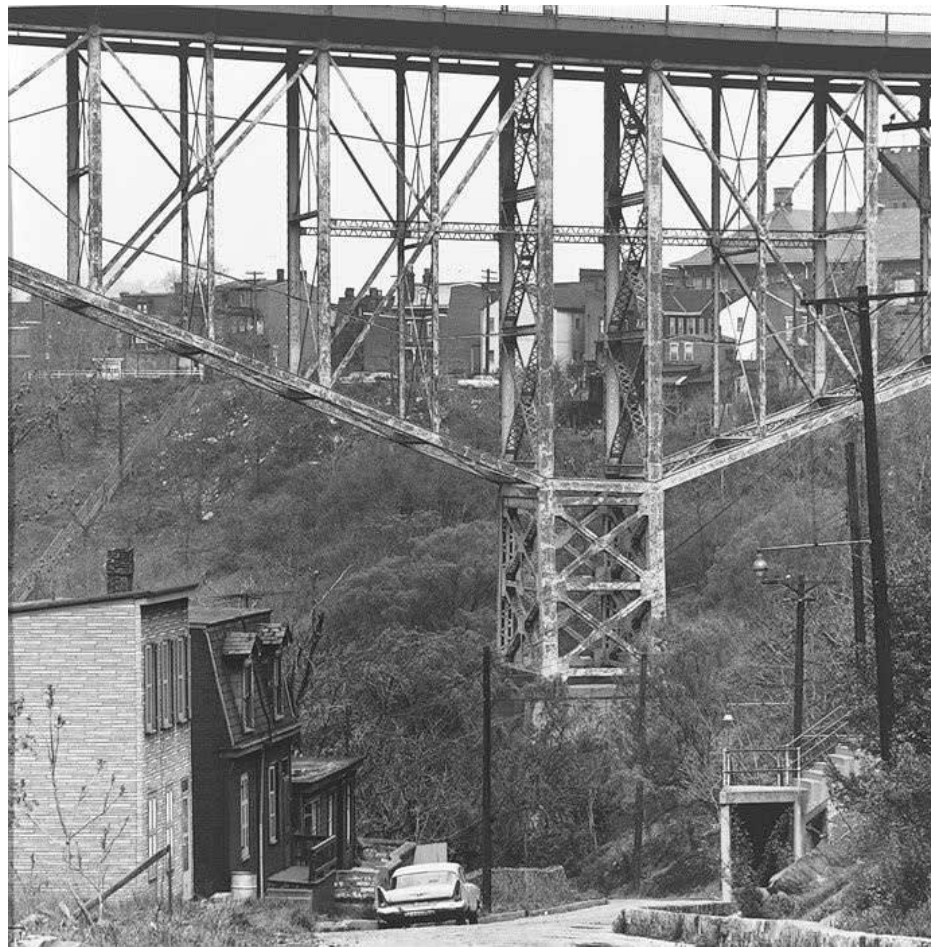

Fig. 6 - David Plowden (1967 - Pennsylvania)

Fig. 7 - Manolo Languillo (1980 - Barcelona)

2. DESCRIPCIÓ

2.2. CAUSES DE CREACIÓ

Com ja hem comentat anteriorment, la presència d'erms en els teixits urbans pot provenir de causes molt diverses. Per intentar al màxim possible aclarir l'origen d'aquests espais i el perquè de la seva existència, intento fer un llistat de les causes que, juntament amb l'expansió del teixit urbà, acaben provocant els erms urbans.

A partir d'aquesta classificació de les casuístiques que deriven en la creació d'espais marginals, podem arribar a associar-ne cadascuna amb una tipologia d'erm diferent que podríem trobar en el medi urbà. Entenent que una causa de creació acabarà creant espais residuals amb característiques semblants encara que cada erm que trobem és certament diferent dels altres, igualment si pertany a la mateixa tipologia, ja que el caràcter de cada espai és definit pel seu context pròxim.

La descripció d'aquestes tipologies d'erms la farem més endavant, en l'anàlisi de la zona del Besòs realitzat en el marc analític.

2.2.1. Derivat de la presència d'infraestructures de mobilitat

El model de ciutat extensa i difusa, més exponencial al model de ciutat americana, però encara així cada cop més present a Europa, promou un sistema de mobilitat amb vehicle individual privat. La ciutat s'entén cada cop més des de la seva realitat metropolitana, anant de la mà amb una política de mobilitat d'implantació de grans infraestructures de transport orientades cap al vehicle individual privat. Grans vies pensades únicament cap a aquest mitjà de transport motoritzat. Aquestes grans traces territorials construïdes obviat la realitat geogràfica del territori existent, es converteixen en les noves muralles de la ciutat. Construïdes amb la mentalitat de comunicar de la manera més ràpida dues zones diferents de la metròpolis esdevenen talls infranquejables cap a altres tipologies d'infraestructures naturals. Aquestes muralles en certa manera generen culs de sac pels fluxos de mobilitat lenta, la falta de continuïtats d'aquests suposa la creació de buits, llocs sense ús...

Per arribar a superar aquestes barreres, es creen elements passants per superar-les, aquests passos superiors o inferiors, però sovint són espais sense qualitat sensorial i amb un cert grau d'abandonament.

2.2.2. Derivat de la presència d'elements geogràfics territorials

Igual que les infraestructures de mobilitat, els elements naturals a escala territorial suposen grans límits i fronteres que contraposats a l'expansió de les metròpolis acaba derivant en zones en les quals es fa difícil la seva ocupació i funcionalitat. Elements com ara vores de rius i rieres, límits agrícoles, espais amb una topografia important... La proporció d'aquests espais va directament relacionada amb el grau del relleu, un terreny escarpat serà més difícil d'explotar.

Durant la revolució industrial sovint s'associava a les vores dels rius elements programàtics industrials, generant en aquestes zones un caràcter marginal, contaminades i amb una activitat intermitent. La globalització i l'expansió les ciutats porta a les noves indústries a fugir dels centres urbans per buscar noves localitzacions metropolitanes on tinguin més espai per expandir-se davant les seves necessitats. Aquest fet acaba, avui en dia, provocant que a les vores dels rius no sempre s'hi presenti un paisatge ecològic com ens interessaria. La condició d'inundabilitat de les vores dels rius també porta a definir unes zones crítiques per l'aprofitament urbà, en aquest cas els buits que es formaran agafaran un caire més natural i biològic, contribuint a la presència d'una vegetació informal. En certs casos es donen unes ocupacions residencials sense llicències i de manera informal en aquests llocs que juguen amb el factor del risc.

MARC D'EXPOSICIÓ

Fig. 8 - Manolo Languillo (1980 - Barcelona)

Fig. 9 - Elaboració pròpia (2020 - Barcelona)

2. DESCRIPCIÓ

2.2. CAUSES DE CREACIÓ

2.2.3. Derivat de la presència de grans volums edificatoris i programàtics

Parlem de grans complexos programàtics, sovint col·locats amb la intenció de crear una nova polaritat urbana; amb caràcters com els comercials, esportius, recreatius... elements que tenen uns límits difosos i que, juntament amb ells, hi trobem associats multitud de programes d'un gra més petit. Aquests elements normalment es col·locaven en llocs perifèrics de la ciutat, allà on el teixit urbà permetia la seva implantació, però amb la ràpida expansió de les ciutats han vist com les edificacions envaïen els seus contorns. Es converteixen doncs en instal·lacions segregades del ritme domèstic, dels teixits residencials que els envolten, i creen buits i un espai públic sense interès al seu voltant.

2.2.4. Derivat de la perda de funcionalitat o desocupació d'un element arquitectonic existent

L'arquitectura té molt a veure en la funcionalitat i l'activitat que hi haurà en l'espai públic, unes bones condicions d'aquesta ajudaran a la presència d'activitat social i dificultaran les condicions d'abandonament urbà en les que pot generar-se un erm.

Durant l'època postindustrial veiem com moltes zones productives perden la seva utilitat. La causa d'aquest fet no és només la conseqüència del trasllat dels llocs de producció als nous polígons industrials, sinó també la deslocalització de moltes de les activitats productives cap a altres països a causa de la globalització. A aquest procés, s'hi suma l'efecte de la bombolla immobiliària, generant més béns immobiliaris que els que la societat necessitava, per això molts d'ells ara es troben al marge de l'interès immobiliari.

L'excedent de producció es materialitza ara en espais buits, que es degraden amb el pas del temps i disminueixen el seu valor. Esquelets de formigó de complexos residencials, boscos de grues parades, infraestructures inacabades són ruïnes modernes que des del seu origen han generat erms.

Per altra banda, certes casuístiques excepcionals, almenys pel que fa a l'Europa occidental, com l'efecte d'una guerra o el d'un desastre natural poden ser propícies també a generar un paisatge desolador en el medi urbà, convertint aleshores grans zones urbanes en erms, provocant una gran catàstrofe social i humanitària.

2.2.5. Derivat de la complicació administrativa, política i econòmica de la gestió d'un terreny

Ens trobem avui en dia en una situació en la qual els recursos immobiliaris s'han tornat una càrrega patrimonial per a les administracions públiques, que no tenen finançament per a gestionar determinats espais, però també per a gestors privats que no troben una sortida a les seves propietats. Aquestes dificultats junt amb els interessos amb els quals funciona el mercat immobiliari provoca, molts cops, que la situació fàcil esdevingui la no utilització del terreny, deixant-lo en una posició d'espera.

Aspectes com la manca d'interès d'un/a propietari/ària a introduir el seu bé en el mercat, territoris a l'espera de transformacions urbanístiques que depenen de l'acord de diversos propietaris/àries, la lentitud amb la qual transcorren les diferents etapes d'un procés de transformació urbana; l'aprovació del planejament, tràmits de gestió, reparcel·lacions... provoquen que certs processos de desenvolupament del sòl no arribin a consolidar-se i condemnen aquelles parts a seguir amb les mateixes carències i amb una manca de manteniment.

MARC D'EXPOSICIÓ

2. DESCRIPCIÓ

2.3. ANÀLISI DE LES CARACTERÍSTIQUES

Amb la finalitat d'entendre els espais erm dintre de les dinàmiques urbanes i socials amb les quals conviuen, he intentat fer una numeració, dintre de les infinites possibilitats que hi ha, dels aspectes característics més rellevants amb els quals relaciono aquests espais. Enumerades en termes de "condicions", el que podem observar és que en cada una d'elles, el concepte d'ambigüitat torna una vegada i una altra, deixant-nos entendre la naturalesa d'aquests llocs.

Aquest llistat de condicions ve enumerat i ordenat segons el grau d'importància, de major a menor segons el meu criteri, que associo als erms urbans.

2.3.1. Condició de temporalitat i transformació

La tendència en la pràctica urbanística ha sigut, de manera tradicional, unes propostes d'ordenació consolidades i duradores amb l'objectiu de transmetre estabilitat. El context actual ens dirigeix cap a pensar en models urbans que donin resposta a les necessitats canviants dels ciutadans.

La visió principal consisteix a mirar l'erm des de l'angle d'un terreny que pot reconstruir-se i no el d'una terra abandonada. Els erms són espais a l'espera, espais amb una configuració dinàmica, situats en l'entremig d'un temps passat carregat de vivències i d'un futur ús que no acaba d'arribar. Són espais portadors d'històries, com un circ que omple un espai durant la seva actuació i quan aquesta acaba deixa darrera la possibilitat d'un nou ús.

Hem d'entendre que el concepte d'erm urbà és un concepte temporal i finit, és a dir, un terreny que s'ha originat de manera residual pot en qualsevol moment capgirar aquesta situació per desfer-se d'aquesta etiqueta. D'igual manera passa a la inversa, ja que un terreny etiquetat de "funcional" pot esdevenir un erm en un cert moment.

La temporalitat no s'ha de veure com una limitació que potencia la precarietat de les activitats, sinó com l'oportunitat de provar nous usos, eliminant la problemàtica dels espais buits, alhora que s'inicia un procés que pot evolucionar de maneres diferents.

2.3.2. Condició d'apropiació, pertinença i governança social

La no vinculació d'usos consolidats i planificats en l'existència dels erms provoca l'imaginari de negació de la possibilitat d'aprofitament espacial i d'interacció social. Aquesta idea ve imposada per la voluntat existent en la pràctica urbanística de definir, etiquetar i classificar el tot, anant en contraposició de la idea de llibertat d'actuació, d'apropiació social, d'un ús i una funció variable, que ens permetria relacionar la ciutat amb la societat dinàmica i canviant d'avui en dia. Abans hem definit els erms com terrenys els quals tenen una manca de funcionalitat establerta, aquesta condició lluny de considerar-la negativa obre les portes a considerar-los com espais amb una potencial apropiació, un potencial "reciclatge".

Aquesta llibertat, però obre la porta a tots els graus d'apropiació, entenent que podem trobar accions favorables però també accions perjudicials per a l'espai públic. Aquest terme doncs és molt difícil de controlar, ja que dependrà sempre de les intencions que tindran els usuaris en ocupar aquest espai.

Aquests espais es relacionen a ocupacions informals, efímeres, ocasionalment il·legals, per part de ciutadans que busquen respondre a les seves necessitats bàsiques per viure. Aquesta apropiació es veu amb freqüència de manera il·legítima, però en certa manera ens ensenyen a pensar en el desenvolupament urbà com una lenta reconquesta, com un procés que es recolza sobre l'experiència d'habitar i de modificar la ciutat vivint-la, animant els habitants a participar plenament i de manera quotidiana a la producció del seu quadre de vida. És el que el sociòleg Jean-Loup Gourdon anomena "petita apropiació", amb la qual entenem que els ciutadans menys rics poden apoderar-se de l'espai urbà igual que els altres.

Aquestes apropiacions en condicions favorables seran les que amb el pas del temps ens permetin definir una altra tipologia d'erms, aquells que han estat "reciclatos in situ" per part de la comunitat i que per tant han perdut la seva condició de residual, inhabitat, de desús...

[Només una arquitectura del dualisme, de la diferència, de la discontinuïtat, instal·lada en la continuïtat del temps pot fer front a l'agressió angoixant de la raó tecnològica, de l'universalisme telemàtic, del totalitarisme cibernètic i del terror igualitari i homogeneïtzador.]

Ignasi de Solà Morales, <<Terrain vague>> 1995

[L'obra ha de quedar-se oberta, no acabada, i deixar un buit perquè l'usuari tingui el lloc per entrar i utilitzar-la, l'enriqueix sense acabar-la mai del tot, i la transforma en el temps.]

Patrick Bouchain, <<Construire autrement>> 2006

[És necessari un dispositiu institucional de formació de la ciutat on es pot entrar amb pocs mitjans i poc a poc. Amb això definim el concepte de "petita apropiació", amb la qual hem d'entendre que les persones amb menys recursos puguin prendre possessió de l'espai urbà amb les mateixes condicions que la resta de ciutadans.]

Jean-Loup Gourdon <<Éloge paradoxal du bidonville>>, Libération 1994

[La reapropiació no és una "requalificació" o una "rehabilitació": per respondre a l'anulació d'aquests espais, els torna a activar entre nosaltres, fa lloc a la política donant continuïtat a les llibertats per a les quals l'ús comú n'és la condició.]

Patrick Bouchain, <<L'impensé de la ville>> 2002

MARC D'EXPOSICIÓ

[Els erms són els paradisos de les persones rebels, marginals i il·legals. Els pantans eren els amagatalls dels esclaus del sud i el refugi dels cajuns. Les muntanyes acollien la guerrilla cubana i els intel·lectuals desplaçats de la Xina. Els marges freds i humits del nord de la Rússia europea eren gent de vells creients, fugint dels tàtars i de l'heretgia religiosa. Les terres ermes són llocs de desesperació, però també protegeixen les relictas i les primeres formes febles d'alguna cosa nova, una nova religió, una nova política. Són llocs per als somnis, per als actes antisocials, per a l'exploració i el creixement.]

Kevin Lynch, <<Hechar a perder>> 1990

[El residu és deutor d'una forma de gestió però, com a espai abandonat, generalment procedeix dels principis d'ordenació. (...) Tot ordenament genera un residu.]

Gilles Cléments, <<El manifest del tercer paisatge>> 2007

2. DESCRIPCIÓ

2.3. ANÀLISI DE LES CARACTERÍSTIQUES

2.3.3. Condició de vulnerabilitat urbana i social

Els erms no són simplement condicions morfològiques urbanes, també pertanyen clarament a l'àmbit social. De manera sociològica trobem relacions evidents entre la majoria d'àrees urbanes i els teixits socials que les ocupen, si contrastem dos barris amb condicions econòmiques adverses, veurem que principalment hi ha cert grau d'antítesi en els ciutadans que els habiten.

Certs processos socials, com per exemple migracions, envelliment de la població, canvis culturals de la població... que majoritàriament es donen en barris més vulnerables, poden arribar a derivar en condicions d'absència de vida activa en un barri. Un procés d'obsolescència que pot arribar a provocar la creació d'erms.

En els erms trobem una relació similar, podem trobar una analogia entre la seva definició formal, respecte a l'ordenació urbana, i certs teixits socials vulnerables. Tots dos reben una condició d'improductivitat davant la visió convencional del que és "adequat" en la societat capitalista i neoliberal establerta. El que vull dir amb això és que sovint s'associa els erms amb el terme "residual", fins i tot jo he utilitzat aquest terme en aquest treball, però hem de vigilar molt en la utilització de termes desqualificatius, ja que certament per algú aquest espai tindrà un valor que va molt més lluny de la qualificació despectiva que li estem donant.

Un cop els erms queden ocupats per algú, igualment si aquesta apropiació és, jurídicament parlant, il·legal o il·legítima, automàticament parlem ja d'un espai funcional, ja que socialment aquest espai és actiu i té una finalitat, per tant no se l'hauria d'associar a termes com el de "residual".

2.3.4. Condició de política i administració jurídica del sol

Jurídicament la seva existència és inconcebible, emmarcats en una zonificació que exclou per principi allò que no pot referir-se a l'ús econòmic o social. Sovint els erms desapareixen dels plans, resultat d'un sistema de representació que confon el mapa amb el territori. És difícil de definir a quines categories d'ús del sòl pertanyen perquè no compleixen els valors de la norma, els erms són legalment "invisibles", s'associen a les qualificacions dels sòls que els envolten.

Analitzant el sistema de codificació del PGM podem veure com s'ha creat particularment una identificació pels erms associats a les infraestructures de mobilitat, és el número 9, anomenat "Espais lliures vinculats a la protecció de sistemes" i definits com "els sòls immediats als sistemes de comunicacions i els compresos dins d'àrees de protecció de serveis tècnics (com les línies d'energia elèctrica) o d'uns altres serveis (com els cementiris), i els sòls que per la seva proximitat a cursos hidrogràfics o per les seves característiques topogràfiques, hagin de preservar-se de l'edificació i sotmetre's, per exigències de l'ordenació, al règim d'espais lliures". Aquesta codificació representa sobre el mapa una petita part dels espais que conformen els erms, però de manera genèrica se'ls qualifica amb el codi número 6, es refereix a la categoria de "Parcs i jardins urbans" definits com "els sòls destinats a espais verds de gran superfície (superior a 12.000 m²). El Pla destina a parcs i jardins urbans els actuals de fet i de dret (6a) i els que, per exigències de la qualitat de l'ordenació, es preveuen al servei d'un o diversos municipis (6b) o amb abast metropolità (6c). Diferents dels parcs urbans són els jardins urbans, de menor superfície i d'interès local. Pertanyen també al sistema d'espais lliures les places, els passeigs, les rambles, i els miradors públics que es diferencien dels parcs i jardins per la sistematització del seu disseny i per la funcionalitat pròpia". Com podem veure la manera en com entenem els erms no s'emmarca en aquesta definició, sent la que de manera majoritària s'aplica a aquests espais.

Per tant, de manera jurídica, veig la necessitat de tenir en compte els erms en el repartiment del sòl per clarificar-ne l'existència. Però de manera gairebé utòpica podríem comentar que la situació física, econòmica i jurídica dels erms urbans legitima una "socialització" i una "democratització" inventiva, una apropiació del sòl que lliuraria aquests espais de la propietat i els retornaria al dret comú.

MARC D'EXPOSICIÓ

[Contràriament als espais dits "naturals" els erms no es beneficien de cap estatus reconegut. (...) No corresponen a cap sistema de gestió declarat com a tal. (...) El seu propietari espera amb ànsia la solució que el lliurarà d'una situació poc admissible. D'altra banda l'erm costa diners. La por a un abandonament total, definitiu, restringeix el propietari de l'erm a un feble manteniment, una vigilància mínima deixant entreveure que aquest lloc no és un "no man's land" lliure d'ús per a qualsevol sinó que és un terreny a l'espera d'un projecte.]

Patrick Bouchain <<La forêt des délaissés>> 2002

[Entenc per perifèria aquelles parts de la ciutat on el binomi capacitat d'ús i capacitat de significació està desequilibrat en qualsevol dels seus components. No cal dir que això pot succeir, i succeeix, en les nostres ciutats, tant lluny del centre com en el seu interior. Lluny del centre és freqüent la crisi de la significació, i en el centre mateix, la de capacitat d'ús.]

Eduard Bru, <<Coming from the south>> 2001

2. DESCRIPCIÓ

2.3. ANÀLISI DE LES CARACTERÍSTIQUES

2.3.5. Condió de rendibilitat econòmica

Un espai erm existeix perquè val diners de reordenar; contaminat, mal situat, no atractiu, esdevé un espai que no és rendible de reorganitzar. Val diners a la societat, pel seu entorn és car en protecció, en tanques, en impostos immobiliaris ... La por a una ocupació total i definitiva, obliga al gerent de l'erm a un mínim manteniment i vigilància per suggerir que aquest lloc no és un no-man's land amb ús gratuït per a tothom, sinó una terra que espera un projecte.

Si un gran nombre d'aquests espais no s'exploten és perquè el mercat immobiliari és capritxós, perquè la reforma els dona un valor negatiu.

La manca de rendibilitat d'aquestes terres en cicles immobiliaris curts sembla haver justificat el seu estat.

La idea és donar als erms un altre profit; ecològic, social, cultural, simbòlic... que amb el pas del temps aconsegueixi derivar a una recuperació del valor econòmic.

La creació d'aquests espais s'accentua, o les seves característiques augmenten, en èpoques de crisis econòmiques. La presència de la bombolla immobiliària, caracteritzada per un desenvolupament extrem, ajuda en la creació d'aquests paisatges.

2.3.6. Condió d'identitat urbana

La ciutat contemporània moderna tendeix a definir la funcionalitat de la majoria del territori, el poc espai comunitari que existeix es destina majoritàriament als vehicles privats, una petita part als vianants i gairebé res a la resta dels potencials usos que es podrien donar o que directament no es donen per una situació deficitària.

Es desenvolupa de manera expansiva i ens porta a una materialització de carrers, places, parcs... de manera homogènia, on les premisses de la seva implantació rarament són conceptes paisatgístics, ecològics o de qualitat de vida. Es dissenya una ciutat planificada des d'allò ple, des de l'element construït, deixant en negatiu l'espai públic que queda desarticulat entre la voluntat de quadrar l'edificabilitat amb l'objectiu d'obtenir el màxim benefici econòmic. L'espai públic de les ciutats es construeix majoritàriament amb patrons universals que podrien estar en qualsevol lloc del planeta sense respondre a les especificacions de cada lloc, espais estandarditzats que ens acaben generant no-espais. L'expansió extrema de les ciutats juntament amb els aspectes enumerats anteriorment tendeixen cap a un model sense cohesió i difús, fets morfològics que a nivell sociològic provoquen una pèrdua d'identitat i de pertinença, citant a Kevin Lynch, ciutats amb una manca de llegibilitat.

Per altra banda no podem negar que existeix l'espai públic de qualitat, però sovint aquests sectors es troben aïllats i desconnectats entre si. Per tant és important aconseguir trobar sistemes que ens permetin cosir aquests elements de l'espai públic, per consolidar-ne les virtuts i fer que un als altres es complementin creant una gran xarxa urbana.

En certa manera els erms emmarquen caràcters de resistència, reivindicació o reconquesta; social, natural o urbana. On es pot recuperar la llibertat d'experimentar la ciutat, donant ús i significat als espais existents. Aquests espais diferents poden, si estan ben interpretats, generar paisatges amb identitat i caràcter amb relació a l'època actual, convertir-se en garanties d'una nova cultura i política urbana.

MARC D'EXPOSICIÓ

2.3. ESQUEMA RESUM

Un cop analitzat el concepte d'erm urbà intento fer un quadre per tal de resumir i ensenyar de manera gràfica els diferents factors amb els quals està relacionat.

En el quadre resum introdueixo una investigació que em va servir d'inspiració i de referència inicial per interessar-me sobre els erms urbans. Es tracta del concepte del "Tercer paisatge", idea que no havia aparegut fins ara i que serà descrita més endavant en el marc de referència, és un estudi realitzat pel paisatgista Gilles Clément que exposa les seves idees sobre com aprofitar-se de la presència dels espais buits sense funcionalitat sobre el territori. Proposa una recuperació d'aquests espais per part de la naturalesa a partir d'una lliure evolució de la diversitat present en el territori.

Com podem veure el concepte del tercer paisatge i el de l'erm urbà estan situats en el mateix grau d'importància, ja que considero que hi ha un paral·lelisme entre les dues idees, una orientada cap a factors biològics i l'altra cap a factors sociològics.

Quan aprofundim sobre els conceptes podem veure que les condicions administratives i geogràfiques, que fan referència a les característiques dels territoris en qüestió, es relacionen amb els dos. L'anàlisi de les condicions biològiques es relaciona únicament amb al Tercer paisatge, ja que proposa una apropiació d'aquests espais per part del medi natural, i l'anàlisi de les condicions socials es relaciona amb el concepte d'erm urbà, ja que en aquest treball vull centrar-me en com aquests espais poden ser recuperats per part de la societat.

En conclusió, el fet d'analitzar el reciclatge d'aquests espais buits, tant sigui per part de la naturalesa o per part de la ciutadania, ens porta cap a pensar en un nou model de gestió i de governança de l'espai.

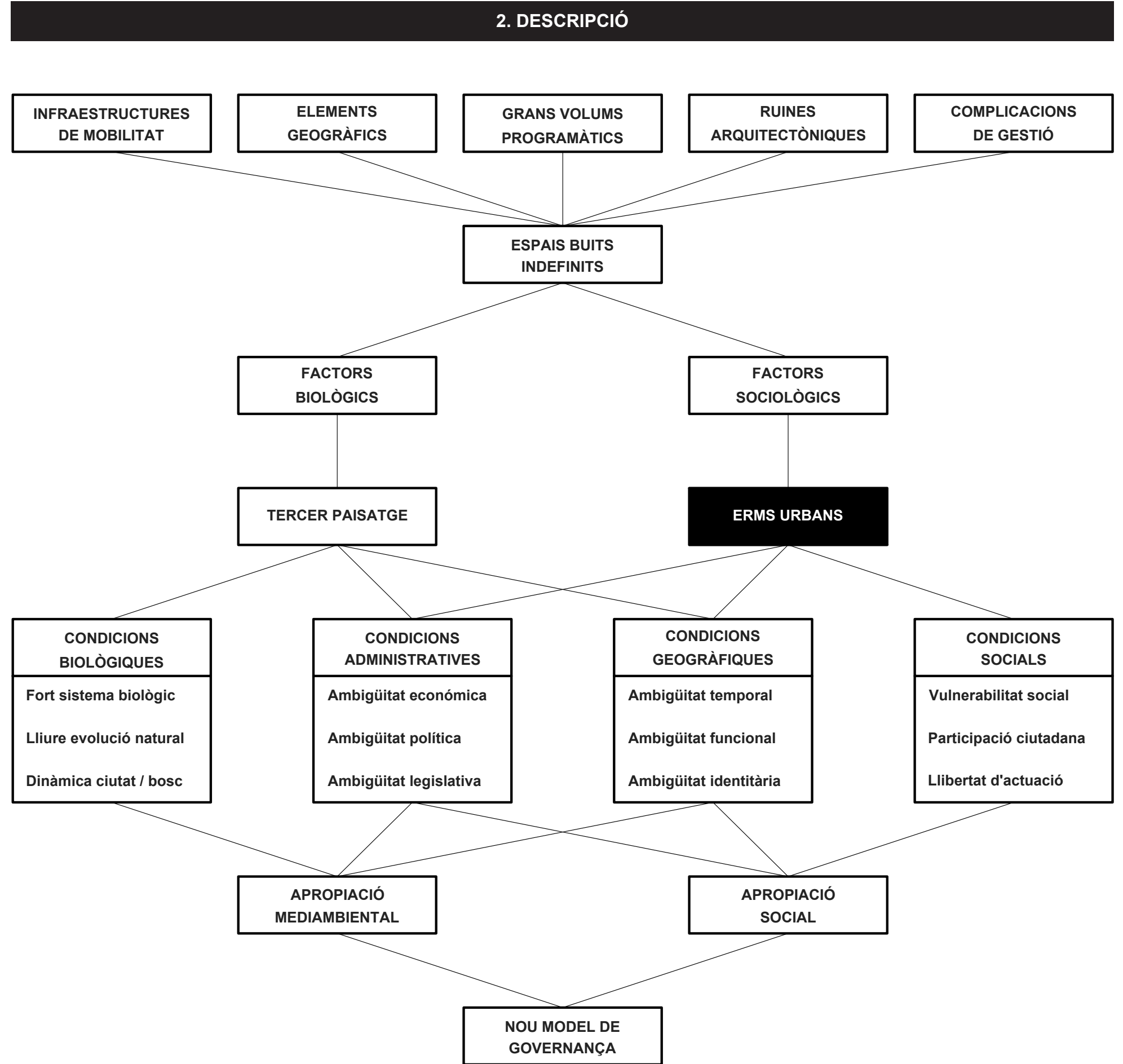
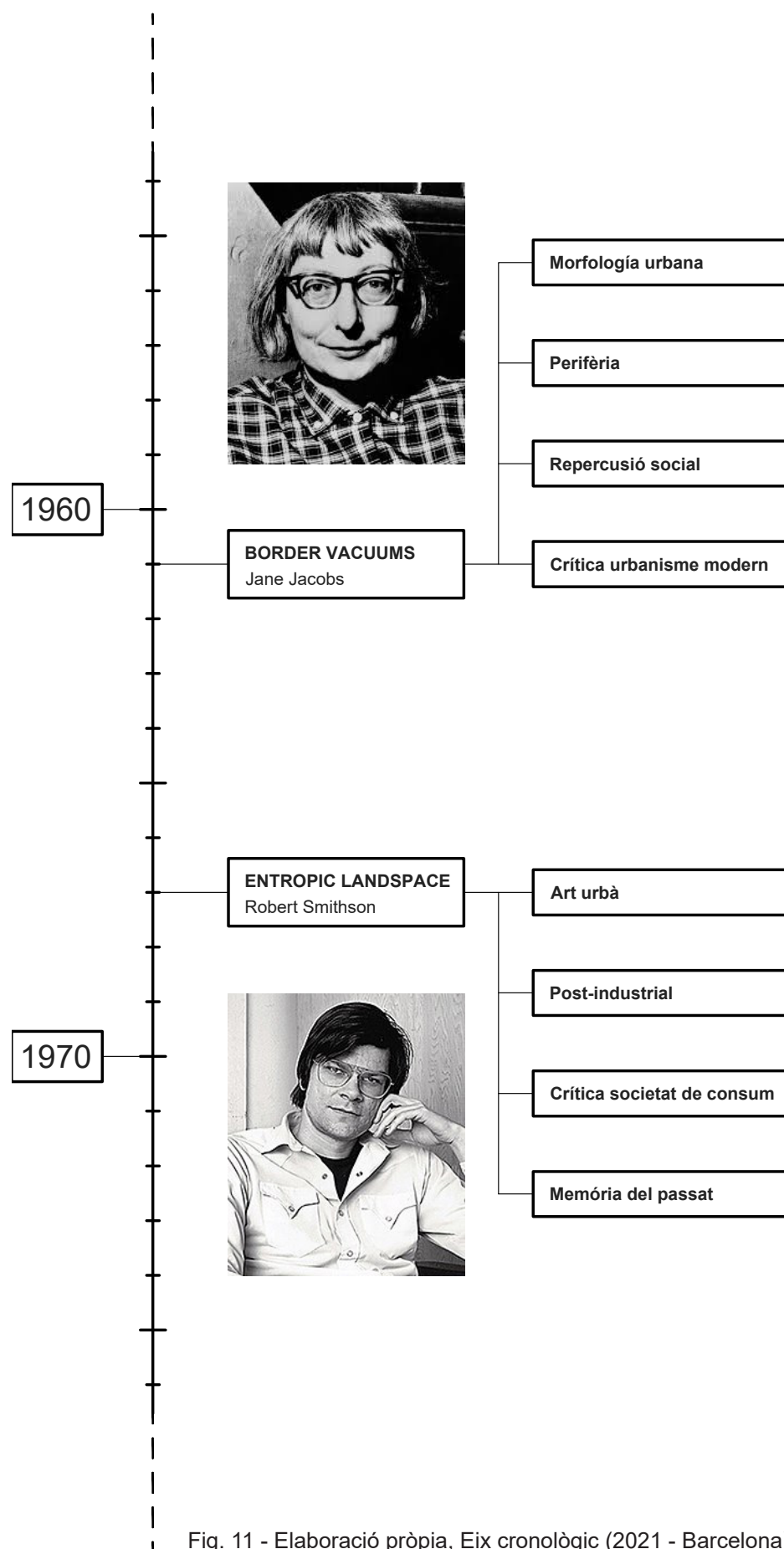

Fig. 10 - Elaboració pròpia, Esquema resum (2021 - Barcelona)

MARC DE REFERÈNCIA

3. ANTECEDENTS

3.1. RECERQUES TEÓRIQUES

El concepte d'erm urbà, juntament amb la repercussió que tenen aquests en la societat, ha despertat l'interès de disciplines de recerca molt diverses. En els últims anys aquestes recerques s'han vist emmarcades dintre de certs congressos internacionals com ara la Trienal d'Arquitectura de Lisboa, amb el títol de "Urban Voids", que es va organitzar l'any 2007 amb la intenció de generar debats sobre els buits urbans des d'un punt de vista arquitectònic i urbanístic. Es va centrar en aquests fenòmens de ruptura urbana generats per processos de degradació física i social a les zones de la ciutat. Parlant d'aquests com a espais expectants, més o menys abandonats, més o menys indefinits a les perifèries disperses. Espais de "no ciutat", espais absents, ignorats o abandonats, inconscients o que sobreviuen a qualsevol sistema d'estructuració territorial.

En filosofia, antropologia, urbanisme, ecologia, arquitectura o paisatgisme, s'ha buscat introduir discursos que permetin d'una banda, donar un contingut teòric sobre el tema i d'una altra banda, analitzar les repercussions socials i urbanes que es deriven d'aquesta diversitat d'espais que van quedant lliures en un territori cada dia més urbanitzat.

3.1.1. BORDER VACUUMS - Jane Jacobs (1961)

Es tracta d'un dels noms més influents quan parlem de l'estudi de l'espai públic al segle XX i en la història de l'urbanisme modern. Tot i tenir una formació com a periodista, va canviar radicalment la política del pensament urbà a través del poder de l'observació i l'experiència personal. Amb un fort caràcter activista, va lluitar contra la globalització empresarial i va instar els/les urbanistes a pensar sobre la importància de la comunitat i de l'escala humana a la ciutat. En el seu llibre més icònic "The death and live of great american cities" fa una gran crítica sobre la política de l'urbanisme dels anys cinquanta, al qual considera com culpable de la degradació de molts barris als Estats Units.

El capítol 14 d'aquesta obra es titula "The Curse of Border Vacuums", explica com els grans elements programàtics com ferrocarrils, parcs, terrenys hospitalaris, campus universitaris... creen límits i buits al seu voltant, ja que funcionen de manera centrípeta, concentrant l'atenció cap al seu centre oblidant-se de l'espai perimetral. Divideixen les ciutats en parts i tenen efectes físics i funcionals sobre els seus veïns. Fa la distinció entre aquests buits als quals anomena "special lands", en els quals la gent camina pel seu perímetre però no a través d'ells, i els "general land" com a espais amb circulació regular de persones.

Per tant, suggereix augmentar les interaccions entre les zones interiors i exteriors dels "special land" per reduir els buits que es creen en els límits d'aquests espais.

3.1.2. ENTROPIC LANDSPACE - Robert Smithson (1967)

Robert Smithson, cèlebre per ser l'autor d'obres terrenals dins el cercle del Land art, s'estableix durant els anys seixanta com una de les figures principals en la construcció de paisatge entròpic, amb una aportació essencial cap a un "nou mirar" cap al paisatge contemporani postindustrial.

En física, l'entropia és una quantitat que representa el grau de desordre en un sistema. Es basa en la segona llei de la termodinàmica i fa referència a l'energia existent en un sistema que no es pot utilitzar en un procés termodinàmic. Es refereix al trastorn existent dins d'un sistema, amb la suposició, a més, que d'aquest trastorn pot sortir un nou sistema d'equilibri o homogeneïtat.

Defineix la cultura entròpica com la pèrdua de la memòria deguda a l'eliminació del passat en la cursa afanyosa cap al futur. Els residus, les deixalles com la degradació del territori, són el resultat negatiu d'una cultura amb alt nivell entròpic. Smithson proposa que amb l'art es generi la tasca de lluitar des de dins de la societat mateixa, proposa que siguin les àrees on s'acumulen els residus, les àrees ex-industrials, les àrees contaminades... el centre de l'acció. Les ruïnes esdevenen símbols contemporanis que ens permeten indagar en la societat.

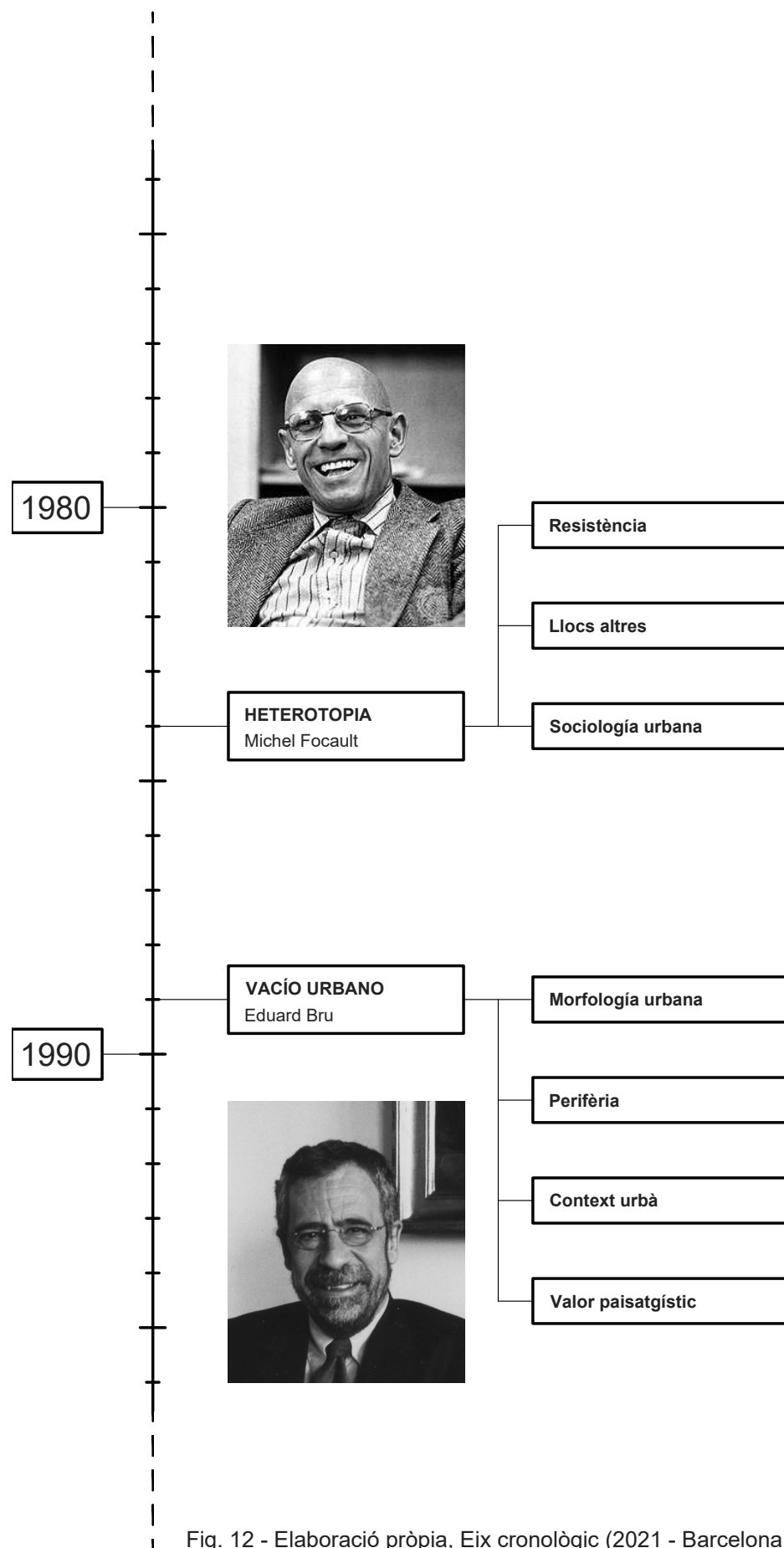
La seva postura és crítica, s'oposa a la idea de fer desaparèixer aquestes ferides omplint-les amb nous projectes absurds que les tornarien a l'estat anterior, provocant d'aquesta manera noves lesions, noves deformacions, nous residus. Proposa fer-les servir com una constància de la memòria que representen.

"L'única solució és acceptar la situació entròpica i aprendre a reincorporar aquestes coses aparentment lletges."

Robert Smithson, <<The Writings>> 1979

Fig. 11 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)

MARC DE REFERÈNCIA

3. ANTECEDENTS

3.1. RECERQUES TEÓRIQUES

3.1.3. HETEROTOPIA - Michel Foucault (1984)

Michel Foucault va ser un filòsof, historiador, sociòleg i psicòleg francès. Relacionat amb una mentalitat política comunista és conegut principalment pels seus estudis crítics sobre la noció del poder. No fa exclusiva referència al poder del govern, sinó que contingui la multiplicitat de poders que s'exerceixen dins de l'esfera social. Parla del subpoder "una trama de poder microscòpic", fuig del poder polític dels aparells d'Estat i el d'una classe privilegiada, sinó el conjunt de petits poders i institucions situades en un nivell més baix, el poder social.

A partir de dos debats l'any 1966 i amb la posterior publicació, l'any 1984, del seu llibre "Des espaces autres" defineix i crea el concepte d'heterotòpia.

Es podria definir com la lectura d'aquests espais diferents, d'aquests altres llocs, una mena de protesta alhora mítica i real de l'espai en el qual vivim. Ens dona una percepció d'un ambient real del caos que es deriva d'un territori estructurat i funcional. Una heterotopia, doncs, és un lloc que desperta cert interès a la resistència i la transgressió. Un espai que altera l'ordre de la ciutat, espais de tensió on la diferència pren presència en el quotidià.

Genera una contraposició entre aquest concepte i la idea d'utopia. A diferència de la utopia, l'heterotopia s'acosta a una visió més real del que significa entendre la ciutat, és un manifest a les diferències que veiem en ella, assumint una recerca i vivència dels espais heterogenis, aquells on es desenvolupa l'altre. Ens obre a la possibilitat de comprendre que el significat de ciutat és divers per als éssers humans que l'habituen i, per això, cal assumir una gran complexitat: la ciutat és tan diversa com els humans que hi participen, cada un en té una visió particular.

"Les utopies són ubicacions sense un lloc real. Aquests són els llocs que mantenen una relació general d'analogia directa o inversa amb l'espai real de la societat. És la societat mateixa perfeccionada o és el revers de la societat, però, de totes maneres, aquestes utopies són espais fonamentalment irrealis.

També hi ha, i això probablement en qualsevol cultura, en qualsevol civilització, llocs reals, llocs efectius, llocs que s'han derivat de la mateixa institució de la societat i que són tipus de contra-ubicacions, tipus d'utopies realment realitzades, les quals es troben fora de tots els llocs, tot i que en realitat són localitzables. Aquests llocs, perquè són absolutament diferents de tots els llocs als quals es reflexiona i es parla, els anomenaré, heterotopies."

Michel Foucault, <<Des espaces autres>> 1984

3.1.4. VACÍ URBANO - Eduard Bru (1989)

En aquest cas parlem d'un dels grans noms respecte al desenvolupament teòric i pràctic de l'arquitectura catalana. Té una gran carrera acadèmica exercint com a docent a l'escola d'arquitectura de Nàpols, Berlín i Barcelona, i més tard amb nombroses publicacions de llibres sobre arquitectura. L'evolució de la seva obra arquitectònica ha rebut diversos premis i publicacions a revistes. Va ser uns dels primers investigadors que es va interessar i referir als buits urbans com a tal.

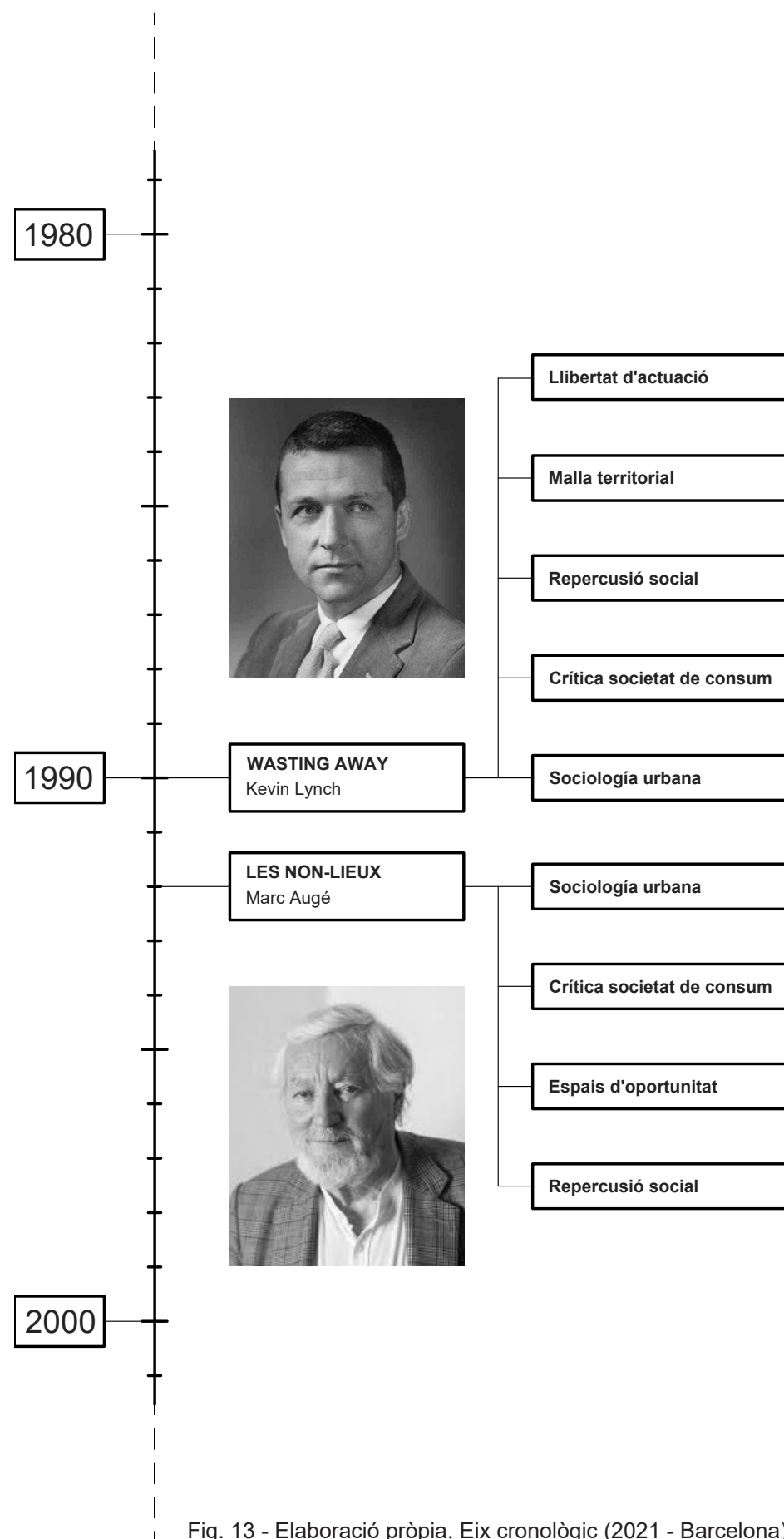
Parla dels espais conflictius que queden després de la gran expansió urbana, creats per la presència de topografia o un entorn caòtic, i deriva en aquests la necessitat de generar espais nous i usos nous per evitar ocupar aquestes àrees residuals amb "peces de manual". Fa referència a la relació del buit amb el seu context, sent necessari un grau més elevat d'anàlisi i penetració entre ells, proposa d'actuar en els buits per a entendre el lloc i interpretar-lo amb complicitat. Eleva el terme buit a una categoria de peça fonamental en la ciutat, en paraules seves "Al buit se l'anomenava carrer o plaça o parc. Avui en canvi, ha de ser un element essencial en la discussió sobre la nova ciutat". És de destacar la seva visió paisatgística dels buits, formant part d'un entorn urbà requalificat.

"Però cal una expressa atenció en com es produeix, entre nosaltres, aquesta irrupció del paisatge a la ciutat i de la ciutat en el paisatge ... Així, el nou espai públic és ciutat i també paisatge, és altament accessible, gran i travessat per infraestructures generals de comunicació."

Eduard Bru, <<Coming from the south>> 2001

Fig. 12 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)

MARC DE REFERÈNCIA

3. ANTECEDENTS

3.1. RECERQUES TEÓRIQUES

3.1.5. WASTING AWAY - Kevin Lynch (1990)

Kevin Lynch és un dels grans escriptors i investigadors sobre l'espai urbà i la ciutat. Va ser urbanista i professor al Massachusetts Institute of Technology (MIT) durant més de trenta anys. Les seves investigacions sobre la relació de l'individu amb el paisatge urbà han sigut crucials per l'urbanisme contemporani. Ha escrit grans obres, sobretot "The image of the city" el qual s'ha tornat un títol de referència per entendre com es conforma la imatge de la ciutat i de quins instruments disposem per actuar-hi. Per altra banda en el seu llibre "Waisting Away" planteja la situació del consumisme i per tant de la generació massiva de residus que ens porta la forma de vida actual.

Aquest discurs ve doncs acompanyat del concepte de terra abandonada, com a residu urbà, que també és objecte de la seva anàlisi, relacionant falta de productivitat amb abandonament. Defineix que el manteniment d'un lloc està clarament lligat a la seva condició d'ús, la degradació és la conseqüència de l'abandonament de l'activitat o de la seva absència des de l'inici i per tant, de l'abandonament del lloc. Estudia els espais de "darrere", les realitats més profundes de les ciutats, dels barris, on es desenvolupen les activitats de la vida quotidiana, les parts de la ciutat que no han de representar a alguna cosa o a algú, on regna el llenguatge de la simplicitat i de la practicitat.

Els defineix com a "llocs en els marges", incloent-hi dins d'aquesta categoria, carrerons, abocadors, parcel·les desocupades... que componen el que designa com la "província dels joves", ja que l'expulsió de l'estructura urbana a la qual són sotmesos aquests buits marginals, és el que els atorga un caràcter de lloc alternatiu a les activitats que s'ofereixen al regularitzat "ple urbà", per tant en certa manera atractius per un cert teixit social que vol fugir de les normes establertes.

Considera els espais residuals com a part de l'estructura urbana, com a part d'una malla territorial amb potencialitats per a la seva transformació en nous espais "infraestructurals", conquerits pels ciutadans, seu d'activitats marginals d'exploració i nova socialització.

"Molts llocs degradats tenen aquesta atracció ruïnosa: alliberament del control, joc lliure per a l'acció i la fantasia, riques i variades sensacions, és per això que els nens es veuen atrets per solars buits, boscos amb males herbes, carrerons del darrere o vessants no freqüentades."

Kevin Lynch, <<Hechar a perder>> 1990

3.1.6. LES NON-LIEUX - Marc Augé (1992)

Marc Augé és un antropòleg francès especialitzat en etnologia, sent aquesta l'estudi i la comparació entre diferents cultures socials, i investigador sobre la identitat de l'individu en relació amb l'espai quotidià. En el seu llibre "Els no-llocs, una antropologia de la sobre modernitat" estudiarà la condició de lloc en relació amb la "sobre modernitat", concepte creat per ell mateix el qual es refereix a la condició actual d'excés que Augé defineix com: excés d'informacions, excés d'imatges, excés d'individualisme...

L'antropòleg situa la noció de lloc just al mig entre lloc geogràfic (les seves característiques físiques) i lloc d'acord amb la percepció de les persones que l'habiten, en aquest encreuament entre percepció i objectivitat, els individus capten aquests espais a partir de l'ús, de la seva relació sentimental, de la seva història, de la manera en el qual el travessen, el marquen i dels mites que d'aquesta manera construeixen. Per tant defensa que la sobre modernitat és productora de no-llocs, és a dir, d'espais que no són en si llocs antropològics amb identitat, caràcter relacional i històric. Per Augé els no-llocs, en contínua multiplicació, poden ser: circulacions (autopistes, àrees de serveis a les gasolineres, aeroports, vies aèries ...), espais de consum (súper i hipermercats, cadenes hoteleres...) i espais de la comunicació (pantalles, cables, ones amb aparença de vegades immaterial...).

Partint d'aquestes consideracions, cada lloc pot ser un no lloc, els residus (espais residuals) pensats com a potencials espais d'oportunitat poden així mateix constituir-se en no llocs, en tant siguin només percebuts com a imatges exteriors i no des de les sensacions percebudes pels nostres sentits i la nostra experiència.

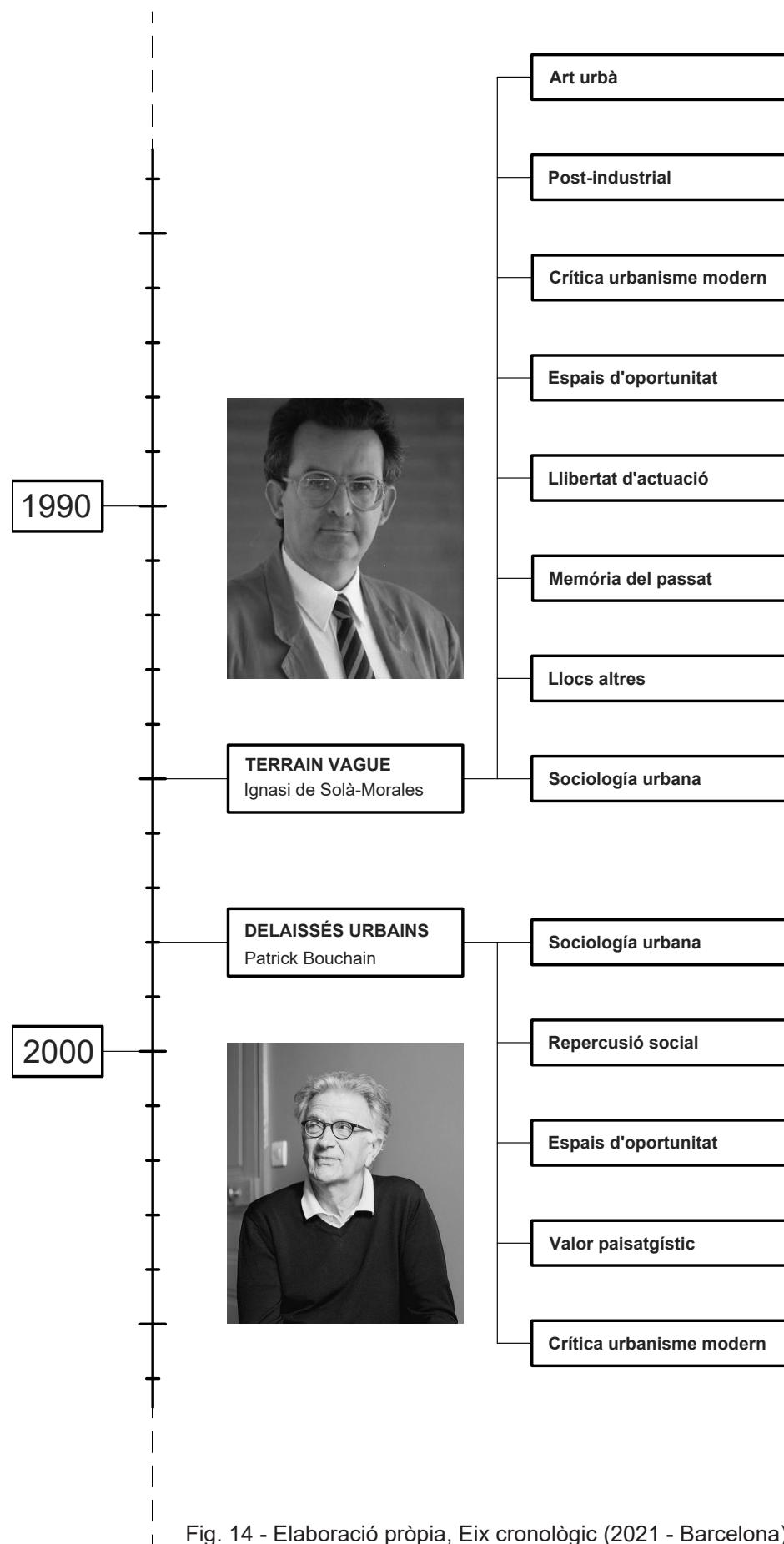
"Un no-lloc existeix igual que un lloc: no existeixen mai sota una forma pura; és allà on els llocs recomposen i reconstitueixen les "astúcies mil·lenàries" de la invenció de la quotidianitat i de les arts del fer"

Marc Augé, <<Los no lugares: espacios del anonimato>> 1992

Fig. 13 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)

MARC DE REFERÈNCIA

3. ANTECEDENTS

3.1. RECERQUES TEÓRIQUES

3.1.7. TERRAIN VAGUE - Ignasi de Solà-Morales (1995)

Ignasi de Solà-Morales és un respectat arquitecte i acadèmic català. Es va llicenciar en filosofia i arquitectura a la Universitat de Barcelona, amb un posterior doctorat. Va tenir un gran pes en el món de la docència sent catedràtic de Teoria i Història de l'Arquitectura a l'ETSAB i impartint classes internacionalment. Dels nombrosos llibres que va publicar m'interesso pel que es titula "Territorios", en aquesta obra ens presenta una manera diferent de mirar la ciutat, aportant el concepte de "terrain vague", referint-se a aquests espais vacants en la trama urbana o àrees urbanísticament mortes on sembla predominar la memòria del passat sobre el present, llocs obsolets en els quals només certs valors residuals semblen mantenir-se malgrat la completa desafectació de l'activitat de la ciutat, apareixent-ne com una contra imatge. Si bé semblen definir-se a través de termes negatius, els terrain vague són signes i símptomes d'obertura, poden ser espais per al temps lliure i per al contacte amb la natura. Els terrain vague són oasis de llibertat a la ciutat, tot i que podríem interpretar aquesta llibertat des de diferents punts de vista: són llocs on la ciutat sembla desaparèixer, són llocs on les regles desapareixen, els únics espais on les minories i la marginalitat s'identifiquen i on poden, encara, expressar-se; llibertat llavors de la naturalesa d'envair, llibertat dels individus i llibertat per als petits grups. Espais buits, per tant com a formes de l'absència, però també com a promesa, com una trobada d'un espai del possible, una expectació.

Ens descriu la tendència de la societat a construir la seva experiència a través de la negativitat, el poder porta a escapar de la seva presència totalitzadora, la seguretat porta a la vida de risc, el confort sedentari porta al nomadisme desprotegit, i per tant l'ordre urbà porta a la indefinició del terrain vague.

En el text Ignasi de Solà-Morales també ens dona les pistes de com afrontar aquests espais indefinits des de l'arquitectura. Parla del paper històric de l'arquitectura com el de la colonització, posar límits, ordre, formes... com un instrument d'organització i de racionalització. Però en aquest cas l'arquitectura ha d'actuar atenent a la continuïtat, no a la continuïtat de la ciutat planejada eficaç i legitimada, sinó tot el contrari, a través de l'escolta atenta dels fluxos, de les energies, dels ritmes que el pas del temps i la pèrdua dels límits han establert.

"Només una arquitectura del dualisme, de la diferència, de la discontinuïtat, instal·lada a la continuïtat del temps pot fer front a l'agressió angoixant de la raó tecnològica, de l'universalisme telemàtic, del totalitarisme cibernètic, del terror igualitari i homogeneïtzador."
 Ignasi de Solà-Morales, <<Terrain vague>> 1995

3.1.8. DELAISSÉS - Patrick Bouchain (1998)

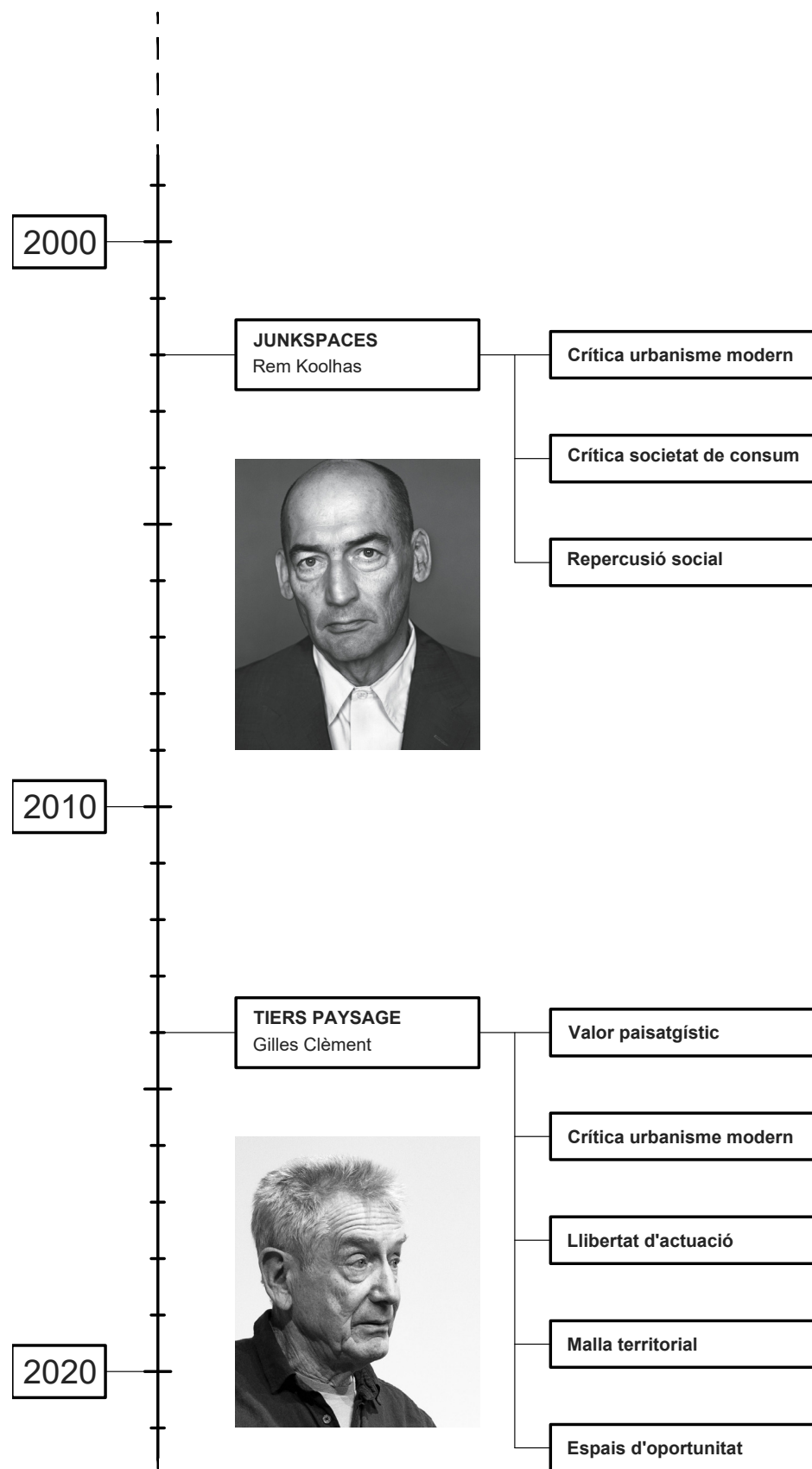
Patrick Bouchain és un arquitecte, urbanista i escenògraf francès, a més en la seva carrera ha assumit altres funcions, inclosa la de desenvolupador, assessor polític, gestor de llocs, recaptació de fons i intèrpret. Amb formació en teatres, circs i festivals urbans, Bouchain aborda l'arquitectura com a un esdeveniment, creant el màxim d'impacte a través d'un ús intel·ligent de materials i programacions innovadores. En els seus projectes veiem com hi ha una gran participació social i busca introduir les comunitats locals en la presa de decisions. És l'impulsor d'un estudi de recerca sociològica sobre la significació dels espais abandonats per la societat. Els descriu com la imatge inversa de la ciutat, els rebuigs del planejament, les restes d'una ordenació funcional de l'espai.

Introdueix i enuncia, d'aquests espais erms, les mancances jurídiques, polítiques, legislatives, econòmiques... que se'ls associen. Fa una forta anàlisi en l'àmbit social de què podrien aportar-nos aquests espais abandonats, reclama la necessitat de recuperar la llibertat per experimentar la ciutat. Diu que l'espai és l'aliat que tenim per reinventar de nou, allà on hagin desaparegut, les condicions per una política. Hem de preservar llocs desocupats i accessibles per a tothom, que obren la possibilitat a la mixticitat social, espais lliures on el simple fet de la convivència es pot pensar de manera diferent.

"És a partir d'aquests territoris incerts i sense nom, d'aquestes zones d'indiferència, que hauràn de ser pensades les orientacions i les modalitats d'una nova política."
 Patrick Bouchain, <<La forêt des délaissés>> 1998

Fig. 14 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)

MARC DE REFERÈNCIA

3. ANTECEDENTS

3.1. RECERQUES TEÓRIQUES

3.1.9. JUNKSPACE - Rem Koolhaas (2002)

Rem Koolhaas és un dels arquitectes contemporanis del qual el treball professional i teòric ha exercit una influència major en l'arquitectura de les últimes dècades. És, en l'àmbit urbanístic, un dels grans pensadors i polemistes actuals respecte a la reflexió al voltant de la ciutat contemporània. La visió que mostra en les seves aportacions teòriques orienta cap a la mort de l'urbanisme modern davant el naixement d'un nou urbanisme sense teoria ni arquitectes. En la seva obra titulada "Junkspace" ens vol parlar de l'espai no controlat produït per l'arquitectura moderna, el seu mentrestant, i l'impacte d'aquesta globalització que deriva cap a una crisi civilitzadora que afecta espais i individus.

Describeix el "junksapce" com el resultat d'una banalització i d'una saturació de tècniques arquitectòniques o simplement de recursos estètics que acaben derivant en espais sense identitat ni caràcter, és la representació arquitectònica dels no-llocs que descriu Marc Augé. Enorme i ple d'absència, el junkspace no segueix regles; no té cap ordre inherent ni connexions entre les seves parts. Es basa en una idea de consum, per tant no busca la perfecció, simplement recerca l'interès.

Espais com aeroports, supermercats, parades de bus, són llocs en els quals passem moltes hores del dia, però en els que no participem, som simples passants, són espais genèrics que no deriven cap a una relació social entre els usuaris, que no són l'objectiu d'aquest moviment simplement en són els mitjans.

El "junkspace" és generalment un espai construït i gairebé sempre un espai utilitzat, aquesta noció és la que el diferencia del tema de recerca d'aquest treball. No deriva d'una falta de funcionalitat sinó d'una falta de sentit en la seva implantació i construcció.

"Quan pensem en l'espai només mirem els seus contenidors. Com si el propi espai fos invisible, tota la teoria per la producció de l'espai es basa en una preocupació obsessiva de l'oposat: la massa i l'objecte, és a dir, l'arquitectura. Els arquitectes no han pogut explicar l'espai; el junkspace és el nostre càstig per les seves confusions."

Rem Koolhaas, <<Junksapce>> 2002

3.1.10. TIERS PAYSAGE - Gilles Clément (2014)

Gilles Clément és un jardiner, paisatgista, botànic i escriptor francès que ha tingut una gran repercussió en la concepció del paisatge contemporani. Les seves pràctiques es basen en les observacions d'un paisatge no fix. En lloc de limitar les plantes en un mitjà precís per poder organitzar una creació, el jardiner deixa que actuï lliurement la natura. Així, es verifica en les plantacions un "redisseny" permanent, un sistema canviant.

En la seva obra "El manifest del tercer paisatge" ens parla del paisatge desocupat, sense explotar, residual. Aquell bastió de la diversitat que apareix entre, i durant, els paisatges urbans i explotats. Redacta un tipus de manual teòric en el qual ens convida a reflexionar sobre els territoris oblidats recuperats per a la diversitat, sobre el futur de l'espai sense ús institucional i de la lliure evolució de la natura.

El principi del tercer paisatge i dels espais residuals s'estén per la totalitat del territori, factors derivats de la ciutat o la indústria generen espais residuals tant com en l'agricultura o la cria d'animals, simplement depenen de factors diferents i es presenten de diferent forma. L'evolució del tercer paisatge coincideix amb l'evolució en l'ordenació del territori, el desenvolupament urbanístic porta a generar una malla sobre el territori, a una malla urbana, com més tancada sigui aquesta malla més important serà la ruptura de la continuïtat del tercer paisatge, és important ressaltar la importància de la continuïtat biològica.

Els espais residuals constitueixen reserves biològiques que potencien la diversitat mediambiental. Lluita contra el procés d'antropització del planeta i a favor de la barreja biològica planetària, ressaltant que el tercer paisatge és la base sobre la qual es desenvolupen gran nombre d'espècies tant animals com vegetals.

"Si deixem de mirar al paisatge com si fos un objecte d'una indústria podrem descobrir de cop una gran quantitat d'espais indecisos, desprovistos de funcions, als quals es difícil donar-los un nom. Aquest conjunt no pertany ni al domini de laombra ni al de la llum."

Gilles Cléments, <<El manifest del tercer paisatge>> 2007

Fig. 15 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)

MARC DE REFERÈNCIA

3.1. RECERQUES TEÓRIQUES

Aquest gràfic cronològic té com a objectiu resumir i posar en comparació els diferents conceptes que cada autor citat ha anat introduint en el seu discurs per parlar dels espais erms durant al llarg dels anys.

Com podem veure, els conceptes als quals més es fa referència són els següents:

- **Sociologia urbana:** com a estudi de les interaccions humanes dintre d'un àmbit metropolità. Intenta estudiar les estructures, processos, canvis i problemes d'una àrea urbana, i a partir d'això proveir aportacions per a l'urbanisme i el disseny de polítiques.

- **Repercussió social:** derivada d'entendre que l'aparició d'aquests espais marginals a la ciutat té una gran repercussió sobre els habitants que hi viuen.

- **Crítica urbanisme modern:** s'adopta aquest concepte després de tenir temps i de reflexionar sobre algunes tècniques que es van posar en pràctica a l'hora de definir la ciutat en aquestes últimes dècades.

- **Valor paisatgístic:** entendre que aquests espais erms poden arribar a construir espais dels quals la naturalesa és podria apropiat i per tant ser una eina per introduir el paisatge dintre de les ciutats altament densificades.

- **Espais d'oportunitat:** més que d'espais en desús molts dels antecedents estudiats parlen d'espais a l'espera, espais d'oportunitat els quals estarien disponibles per ser apropiats per part de la societat i obtenir un ús productiu per aquesta.

Podem veure com en els últims vint anys els referents que trobem segueixen mantenint un discurs de crítica cap al model d'urbanisme i de societat en què vivim, però veiem com el discurs del valor paisatgístic agafa força amb els discursos de Patrick Bouchain i Gilles Clément. Tots dos són els autors d'un treball teòric i pràctic, anomenat "La Fôret des délaissés" que es va dur a terme a França l'any 2000, en el que proposaven la colonització d'aquests espais a partir d'un bosc per augmentar la diversitat biològica.

3. ANTECEDENTS

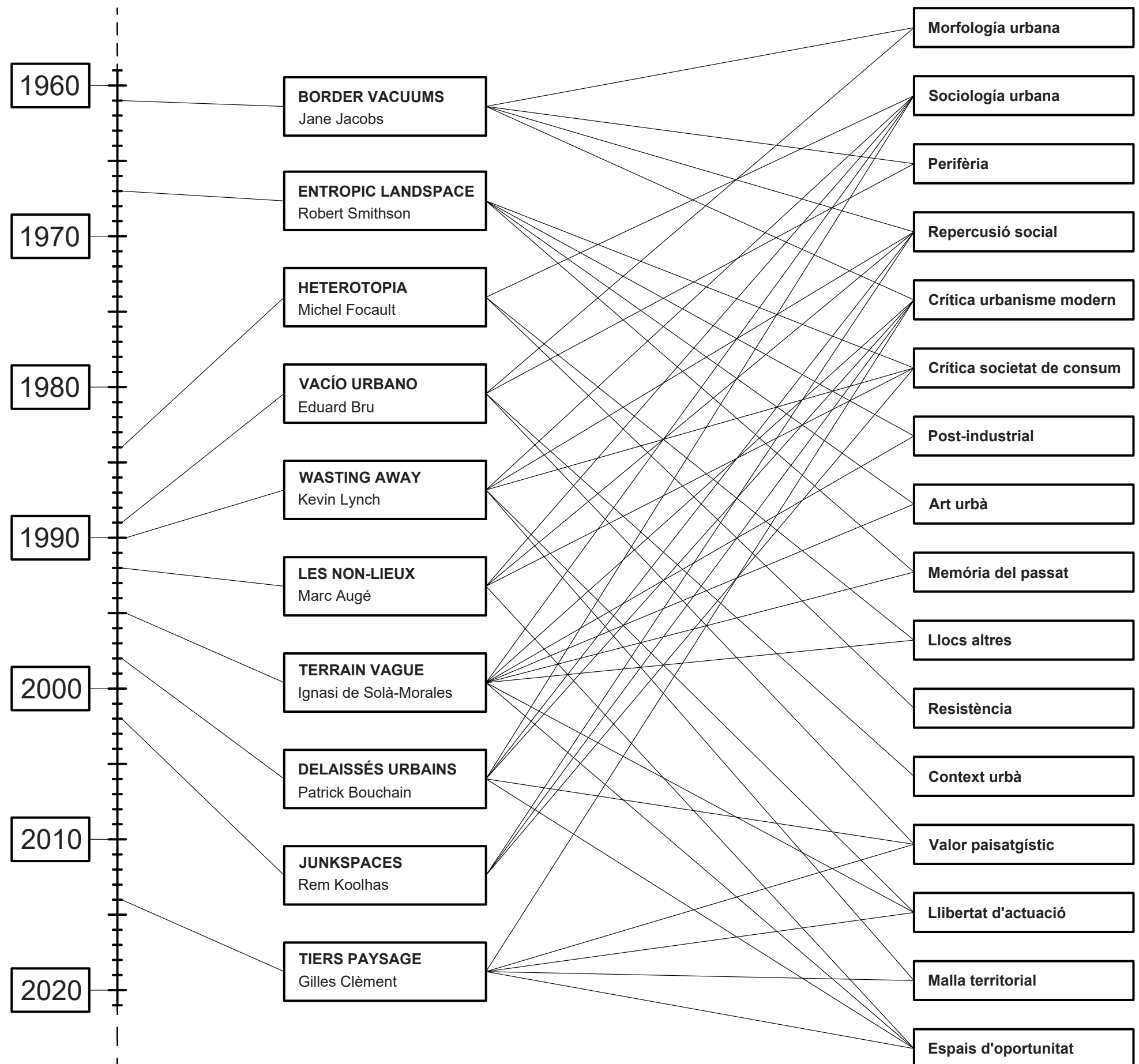

Fig. 16 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)

MARC DE REFERÈNCIA

Fig. 17 - Mario Novas, Pla Buits (2016 - Barcelona)

Fig. 18 - Javi Albors, Re-Gen (2012 - Huesca)

3. ANTECEDENTS

3.2. INICIATIVES EXEMPLARS

La reactivació i l'aprofitament d'espais buits és una tendència generalitzada en un gran nombre de ciutats occidentals, que veuen com, davant l'alta demanda de densificació, han hagut de trobar sistemes per transformar àrees urbanes desaprovechades.

L'objectiu doncs és enumerar breument un seguit d'iniciatives nacionals i internacionals per analitzar quins són els agents implicats que podrien arribar a dinamitzar un espai erm i amb quines accions ho realitzen.

3.2.1. Pla Buits, Barcelona 2012

Des de l'ajuntament de Barcelona s'ha impulsat un programa municipal que, com descriu la seva pàgina web, "té l'objectiu de dinamitzar terrenys en desús de la ciutat de Barcelona, a través d'activitats d'interès públic de caràcter provisionals, impulsades per entitats públiques o privades sense ànim de lucre, afavorint la implicació de la societat civil en la regeneració i la dinamització del teixit urbà.

Les activitats i usos de cadascun dels espais, d'un any prorrogable a tres anys màxim, tenen consideració d'interès públic o d'utilitat social, caràcter temporal i llurs instal·lacions són fàcilment desmuntables. Es tracta d'activitats d'àmbit educatiu, esportiu, lúdic o recreatiu, cultural o artístic, ambiental o paisatgístic, social o comunitari, o anàlegs".

Aquest programa ha tingut dues edicions; en la primera l'any 2012, es van cedir 12 parcel·les del Pla Buits a entitats sense ànim de lucre que van guanyar el concurs. Durant la segona edició l'any 2015 es va aconseguir "reciclar" cinc solars més. Sent en cada una d'elles els horts urbans, associats a altres activitats, els programes més estesos per aquest tipus d'espai.

Els agents que participen en aquesta iniciativa són:

- **Administració pública:** té un paper molt important en aquest cas, en tenir la funció de propietària dels sòls, ha d'impulsar i coordinar tots els processos del programa, tant com l'evolució dels projectes proposats.
- **Ciutadania:** té el paper de la participació social en la creació de projectes i propostes per dinamitzar l'espai, igual que responsabilitzar-se del manteniment dels solars recuperats.

3.2.2. Re-Gen, Huesca 2012

Un grup de ciutadans/es d'Osca, formats en processos de disseny i construcció, s'han ajuntat per impulsar una iniciativa que consisteix en la realització i l'execució d'un pla d'intervenció en solars buits del casc històric d'Osca amb l'objectiu de revitalitzar la zona a partir d'intervencions puntuals de caràcter temporal, mitjançant un procés basat en la participació ciutadana i la mínima inversió. La iniciativa no només busca una millora estètica i la neteja dels espais, també s'orienta cap a l'activació del compromís ciutadà, generar sinergies entre entitats locals, regenerar zones amb impacte negatiu en l'entorn i per tant revitalitzar el casc històric amb zones d'activitat i oci. El pla d'intervenció es divideix en tres blocs; identificació, disseny i execució.

Fins ara s'han recuperat 4 solars, dedicats a diferents activitats com són els jocs de tradició, el descans, la història, la cultura i l'intercanvi. La intervenció a cada solar comença amb un contracte de cessió d'ús entre la propietat i l'ajuntament, seguidament l'etapa de disseny i construcció és tractada com una responsabilitat col·lectiva. Des del primer solar "reciclat" l'any 2013, es va decidir establir una plataforma, anomenada "Comissió Gestora", formada per membres de diferents entitats de la ciutat (Ajuntament, associacions culturals, socials, veïnals, la universitat...), amb l'objectiu de garantir el bon ús i el manteniment dels espais.

Els agents que participen en aquesta iniciativa són:

- **Ciutadania:** té el paper més important perquè s'encarrega tant d'impulsar el projecte, coordinar el disseny i la construcció del projecte, com, juntament amb altres entitats; assegurar el bon ús i manteniment dels solars.
- **Administració pública:** té la funció d'establir contractes de cessió d'ús per esdevenir propietària dels solars.
- **Propietat:** té el paper de cedir la propietat a l'ajuntament per poder iniciar el procés de recuperació del solar.

MARC DE REFERÈNCIA

Fig. 19 - Anònim, Esto no es un solar (2012 - Zaragoza)

Fig. 20 - Anònim, Meanwhile spaces (2012 - London)

3. ANTECEDENTS

3.2. INICIATIVES EXEMPLARS

3.2.3. Esto no es un solar, Zaragoza 2009

El despatx d'arquitectes Gravalos di Monte de Zaragoza impulsen aquesta iniciativa com una estratègia de regeneració urbana amb l'objectiu de netejar, rehabilitar i mantenir solars abandonats dintre de la ciutat i la recuperació dels mateixos per fer-ne espais accessibles als veïns. Busca proposar una sèrie d'intervencions temporals a través de processos de participació ciutadana que poguessin donar lloc a una resposta a la situació d'incertesa, a l'espai del "mentrestant". El procés es configura al voltant de tres punts: l'articulació de processos participatius, la creació de propostes i l'execució de les obres. Tot això sota la voluntat de potenciar l'espai públic de la ciutat.

Es realitza una selecció estratègica dels solars, tant públics com privats, de manera que propicien uns determinats vincles ciutadans. S'han realitzat zones de joc infantil, horts urbans, boscos, pistes esportives, petanques, taules de tennis de taula, parcs, places ... fomentant la mobilitat sostenible i incrementant la superfície de zones verdes de la ciutat. Cada solar dona resposta a una demanda veïnal. S'ha procurat que totes les intervencions siguin gestionades posteriorment per diverses associacions (infantils, juvenils, esportives, de gent gran) o qualsevol col·lectiu ciutadà interessat en el seu ús.

Actualment s'han realitzat 29 intervencions, catorze durant l'any 2009 i quinze en el 2010, que han equilibrat la ciutat i han suposat el reciclatge de 42.000 m2 d'espais en desús en espais públics. Altres 11 espais ja dibuixats d'acord amb sol·licituds ciutadanes es troben en fase de realització.

Els agents que participen en aquesta iniciativa són:

- **Empresa privada:** en aquest cas el creador del projecte és un despatx privat d'arquitectura que s'encarrega de gestionar el disseny i la realització dels projectes.
- **Administració pública:** en aquest cas l'ajuntament de Saragossa sent el propietari de les parcel·les abandonades, s'encarrega de posar a disposició els solars disponibles per la seva renovació.
- **Ciutadania:** té el paper de la participació social en la creació de projectes i propostes per dinamitzar l'espai, igual que responsabilitzar-se del manteniment dels solars recuperats.

3.2.4. Meanwhile spaces, London 2009

És una iniciativa que neix a partir d'una empresa privada amb l'objectiu de promoure el compromís i la regeneració local a partir de la promoció i la facilitació de projectes innovadors que aprofiten els recursos dels espais buits urbans. És un programa que està recolzat per normatives de les administracions de certes ciutats angleses les quals, amb l'objectiu de combatre la proliferació d'espais buits, penalitzen els propietaris i, a partir de normatives urbanístiques en el planejament, promouen i faciliten l'accés als "usos del mentrestant".

Es financien a partir del desenvolupament d'aquests projectes per a l'administració, per propietaris o per comunitats locals que necessiten la dinamització dels espais.

Els agents que participen en aquesta iniciativa són:

- **Empresa privada:** en aquest cas és qui té el paper d'impulsar i coordinar el projecte. També té el paper de mitjancer entre els altres actors que participen d'aquests projectes de dinamització d'espais buits
- **Administració pública:** en aquest cas l'administració té el paper de facilitar de les iniciatives i de recolzar la pràctica de Meanwhile spaces. En aquest sentit ja ho fan amb l'aplicació de les normatives urbanístiques penalitzadores cap als propietaris de solars abandonats.
- **Propietaris:** la seva funció es basa en facilitar l'accés a solars abandonats al programa de Meanwhile sapces. Es tracta més d'un interès que d'una funció ja que sinó seràn penalitzats per les lleis imposades per les administracions.
- **Ciutadants:** tenen el paper de la denúncia, la petició d'alliberament d'un solar en desús davant una necessitat local.

MARC DE REFERÈNCIA

Fig. 21 - Paula Segal, 596 Acres (2018 - New York)

3. ANTECEDENTS

3.2. INICIATIVES EXEMPLARS

3.2.5. 596 Acres, New York 2001

Aquesta iniciativa sorgeix dels ciutadans de Brooklyn, New York que reivindiquen l'accés a solars de la ciutat a partir d'accions i activitats temporals i s'organitzen al voltant de la NYC Land Community Acces Program. El projecte es coordina des d'un espai web digital que facilita la comunicació per a la generació de xarxes entre barris i aconseguir una difusió i un màxim coneixement d'aquests espais i de la iniciativa. També s'hi ofereixen recomanacions i eines, tant pel desenvolupament d'accions als espais, com per promoure la iniciativa a altres ciutats. Hi ha un equip que s'encarrega d'investigar sobre un encaix legal del desenvolupament d'activitats en els sòls vacants de la ciutat. El seu finançament es fa a partir de les donacions que es realitzen a través de la pàgina web.

Els agents que participen en aquesta iniciativa són:

- **Ciutadania:** té el paper de creació d'aquesta iniciativa. Tasques com les de localitzar els solars abandonats i generar un activisme i unes accions sobre els solars per forçar a l'administració pública a reaccionar.
- **Administració pública:** té un paper negociador que haurà de donar resposta a les reclamacions de la gent.

PRINCIPALS AGENTS IMPLICATS EN LA REACTIVACIÓ D'ERMS URBANS

És interessant, després d'analitzar diferents iniciatives nacionals i internacionals, d'entendre i enumerar quins serien els agents que podrien participar en la reactivació d'aquests espais sense ús, i quin seguit d'accions podrien dur a terme per facilitar la regeneració dels erms urbans.

1. Administració pública: aquesta ha de vetllar per l'interès general de les persones i per això és responsable d'actuar davant d'una situació desfavorable per la societat, per tal d'augmentar els beneficis possibles de dur a terme un programa d'activació d'espais buits. Cal exigir-ne un paper col·laboratiu i facilitador d'aquesta envers les necessitats de col·lectius ciutadans o empreses que busquin regenerar els erms. A part és interessant veure com en altres països, com Anglaterra en aquest cas, es creen normatives urbanístiques que tenen l'objectiu de penalitzar propietaris d'erms urbans que no busquin a regenerar-los, per tal de fomentar-ne el "reciclatge" d'aquests.

2. Ciutadania: és el gran grup implicat en qualsevol procés urbà i resultarà perjudicat i/o beneficiat de les actuacions i iniciatives que a la ciutat s'hi desenvolupin. Són qui tenen la responsabilitat de reivindicar-se i mostrar una actitud activa respecte a la governança de l'espai en el qual viuen per apropiar-se'n.

3. Empreses privades: cal destacar-ne, i valorar-la, la vinculació de les empreses amb el territori i amb el teixit social. Per això és interessant relacionar les pràctiques amb responsabilitats socials professionals i amb la seva implicació en el teixit local i de proximitat.

4. Propietaris: aquests, siguin persones físiques, empreses o l'administració pública, tenen un rol principal en el desenvolupament d'un programa d'activació d'espais buits. Cal remarcar-ne la idea que la propietat privada dintre de la ciutat no té només una responsabilitat individual, sinó col·lectiva, ja que condiona la vida de molta altra gent.

5. Usuaris: seran aquelles persones i entitats que es beneficiaran de poder accedir a un espai cedit per a desenvolupar-hi una activitat que no té capacitat d'entrar en el mercat immobiliari tradicional. Majoritàriament seran qui es faci responsable de la gestió d'un espai de manera temporal, per tant tenen una gran responsabilitat respecte a l'impacte present i el futur desenvolupament dels projectes temporals.

MARC DE REFERÈNCIA

3. ANTECEDENTS

3.3. PROJECTES PRÀCTICS

Citant a Patrick Bouchain en el moment d'una entrevista de ràdio sobre el seu estudi "la foret des delaisées"; afirma que els erms, sent espais que s'emmarquen al marge de l'ordenació urbana i de la societat, sovint són apropiats per individus posats també al marge de la societat, per part de teixits socials vulnerables. Avui en dia, però, podem veure com l'apropiació dels erms es realitza cada cop menys per part d'aquest teixit social vulnerable; o si no podríem entendre que cada cop més gent busca apropiar-se dels erms i desmarcar-se d'aquesta societat. Aquest apartat intenta ensenyar uns quants referents nacionals i internacionals del que en aquest treball anomenem "erms reciclats", és a dir erms dels quals una apropiació social ha eliminat la condició de residual i ja tenen una o diverses funcions programàtiques.

3.3.1. Espai Germanetes - Recreant Crülles, Barcelona 2011

Germanetes neix com un projecte veïnal formant, a partir del moviment assembleari, un grup obert a la participació per dialogar sobre les problemàtiques del barri i construir solucions innovadores mitjançant processos de ciutadania activa.

Se situa sobre un solar municipal de 5500 m² destinat a equipaments, abandonat des de l'any 2004. L'objectiu del projecte ha sigut des de l'inici l'apropiació d'espais buits i improductius en favor de la ciutadania, amb la voluntat d'incidir sobre el barri i més enllà dels seus límits administratius. Un nou model social i urbà, més sensible a la participació ciutadana i evitar impactes ambientals.

Es va promoure un moviment social reivindicatiu amb actes per aconseguir l'eco popular necessari davant l'administració. Amb la creació de la iniciativa Pla Buits, convocada per l'Ajuntament de Barcelona, es va aconseguir una cessió del sòl i el dret a entrar al solar.

Un cop fet això es van dur a terme un seguit de construccions organitzades a partir de jornades de treball col·laboratiu en les que Straddle3 van facilitar els coneixements tècnics la realització d'un magatzem, construït amb un contenidor d'obra revestit de fusta, i una cúpula geodèsica d'acer, espai propici al diàleg i el debat. Paral·lelament es va construir un hort que permetia reivindicar l'espai verd en medi urbà. Actualment s'ha convertit en un petit centre cívic a l'aire lliure on es realitzen tallers i classes gratuïtes diàriament. Conformava un espai social i humà en un barri altament poblat, en el que és igual d'important la manera en com fer les coses com els projectes en ells mateixos.

FUNCIÓ PARTICIPATIVA

FUNCIÓ SOCIAL

FUNCIÓ CULTURAL

Fig. 22 - Anònim, Espai Germanetes (2012 - Barcelona)

3.3.2. Projecte Mòdul - Contorno Urbano, Hospitalet de Llobregat 2020

El projecte s'inicia l'any 2019 sorgit d'una anàlisi feta dins d'un procés participatiu impulsat per l'Ajuntament de l'Hospitalet l'any 2018. Aquest procés reuneix entitats, veïns i veïnes per analitzar el barri La Florida - Les Planes on se situa el solar sobre el qual actuem dins el projecte. L'espai estava abandonat dels últims vint anys convertint-se en un punt d'incivisme, consum de drogues i violència.

En primer lloc s'estableix una comissió de seguiment del projecte formada per centres educatius, entitats, administració, veïns i veïnes dels barris adjacents al solar. Aquesta comissió detecta mancances i projecta els usos que es volen donar al solar. Un cop analitzat l'espai es projecten, per part de Contorno Urbano, els elements que permetin executar aquest programa d'activitats de manera conjunta amb els mateixos membres de la comissió, alumnes dels centres educatius, voluntaris...

Cada element i millora de l'espai es co-dissenya, es construeix i s'en fa un manteniment de manera comunitària per tots els grups de participants i voluntaris del projecte. Durant el 2020 la comissió decideix la construcció urgent d'un centre ecològic cultural al parc que serveixi d'espai per dur a terme activitats culturals, educatives i de lleure així com a laboratori per continuar millorant el parc.

Aquest centre es tracta d'una construcció feta amb contenidors de transport que s'aïlla amb suro i es revesteix amb fusta reutilitzada d'altres construccions i de bancs que havien estat retirats de l'espai públic previ. Funciona com a equipament multidisciplinari i s'adapta als usos que es necessiten en cada moment.

Aquesta primera etapa de construcció ha anat seguida d'altres projectes; un escenari, una zona de jocs infantils, zona de descans i unes escales, que s'han fet sobre el solar per permetre'n una reactivació.

FUNCIÓ PARTICIPATIVA

FUNCIÓ SOCIAL

FUNCIÓ CULTURAL

FUNCIÓ LÚDICA

Fig. 23 - Anònim, Projecte Mòdul (2021 - Hospitalet de Llobregat)

MARC DE REFERÈNCIA

Fig. 24 - Anònim, Campo de la Cebada (2012 - Madrid)

Fig. 25 - Anònim, Folly for a Flyover (2011 - London)

3. ANTECEDENTS

3.3. PROJECTES PRÀCTICS

3.3.3. Campo de la Cebada - Projecte col·laboratiu, Madrid 2011

El projecte neix del buit urbà que es forma després de la demolició l'any 2009, malgrat el seu correcte funcionament, del poliesportiu La Latina, davant la promesa de construir un nou equipament que oferiria millors prestacions. Aquest projecte no va arribar mai i finalment acaba deixant un buit de 5500 m², tancat i barrat i situat al barri cèntric de Madrid de La Latina. L'any 2010 amb l'ocasió del festival Una Noche en Blanco s'instal·la en el solar un projecte temporal "Isla Ciudad" amb el qual es demostra que aquest lloc, que fins ara havia estat en desús, servia com un espai de socialització.

La cessió temporal de l'espai s'aconsegueix el febrer del 2011, després de celebrar reunions i assolir acords entre grups de ciutadans, com activistes, associacions de veïns i arquitectes, amb l'àrea d'urbanisme de l'Ajuntament de Madrid. El projecte es redacta en base d'assemblees veïnals des de febrer de 2011 fins a l'obertura oficial el 15 de maig de 2011.

El Campo de la Cebada es converteix així en una alternativa visionària i pionera de les noves dinàmiques que comencen a dur-se a terme a la ciutat, segons les quals els ciutadans es converteixen en agents actius i propositius que dissenyen i construeixen el seu propi entorn. Avui en dia, el terreny reapropiat s'ha ocupat d'organitzar festivals de cinema a l'aire lliure, tallers de fotografia, jocs, poesia, teatre, activitats esportives... Els murs que envolten la parcel·la estan plens de grafitis, els artistes fan torns perquè tothom pugui deixar-hi les seves mostres d'art. També s'hi construeix un hort urbà a partir del qual es fan tallers educatius per formar els veïns interessats.

FUNCIÓ PARTICIPATIVA

FUNCIÓ SOCIAL

FUNCIÓ CULTURAL

FUNCIÓ ESPORTIVA

FUNCIÓ LÚDICA

3.3.4. Folly for a flyover - Assemble, London 2011

Sota un pont de l'autopista A-12 als afores del barri de Hackney Wick, en un espai oblidat i sense accessibilitat s'implantava el projecte temporal Folly for a Flyover que buscava demostrar el potencial que pot haver-hi en un espai marginal sota una gran infraestructura de mobilitat, passar d'un espai en desús per convertir-se en un nou espai públic pel barri. En veure aquest espai cobert per l'autopista associat a les Lees Navigation Canals el col·lectiu Assemble va veure un gran potencial contraposat a la història del lloc marcat per un passat amb una activitat conflictiva i antisocial. Després d'un llarg procés de negociació amb les administracions locals, entre elles la TFL (transports for london) es van aconseguir els permisos per executar el projecte que, durant nou setmanes, va transformar aquest espai marginal en un espai d'acollida pels residents locals i pels visitants, atraient més de 40.000 visitants en el transcurs d'un estiu.

El disseny, la construcció i la gestió del projecte es va dur a terme pel mateix col·lectiu, ajudats per un gran nombre de voluntaris. Fet amb un sistema constructiu molt simple que s'inspira en un joc de superposició de volums, però amb proporcions gegants, va facilitar la participació d'un equip de més de 200 voluntaris, tractant-se de mà d'obra no qualificada.

Amb l'aparença d'un edifici atrapat sota una autopista i el sostre entre el sentit est i oest d'aquesta, acollia de nit un ampli programa de cinema, actuacions i obres de teatre creades conjuntament amb el Create Festival, la Barbican Art Gallery i nombroses organitzacions i empreses locals. Durant el dia, el Folly ofería una cafeteria, tallers, esdeveniments i excursions en vaixell pels canals circumdants. Al final de l'estiu, després d'haver complert el seu propòsit inicial, els materials utilitzats en la seva construcció es van tornar a utilitzar com a noves instal·lacions de jocs i plantació per a una escola primària local. Aprofitant l'èxit de Folly, la London Legacy Development Corporation va invertir a transformar la infraestructura permetent que el lloc esdevingui de manera permanent un espai públic cultural i d'esdeveniments.

FUNCIÓ PARTICIPATIVA

FUNCIÓ SOCIAL

FUNCIÓ CULTURAL

MARC DE REFERÈNCIA

Fig. 26 - Anònim, La Ferme du Bonheur (1992 - París)

Fig. 27 - Cyrille Weiner, Le Lieu unique (2000 - Nantes)

3. ANTECEDENTS

3.3. PROJECTES PRÀCTICS

3.3.5. La Ferme du Bonheur - Roger des Prés, París 1992

Derivat de les urgències d'ordenament urbà donats als anys 60-70 a París es van crear nombroses zones oblidades o en procés de desindustrialització. La Ferme du Bonheur neix com una iniciativa a partir de la qual es percep una nova manera de fer de la ciutat, un bé comú, un generador de societat, més justa i més "sostenible".

Amb formacions en arts escèniques i concretament en agricultura i ramaderia, Roger des Prés, preocupat per l'ecologia i per afirmar la necessitat de compartir, es llença a la creació d'un espai obert que permetria acollir en la mateixa taula a tota mena de públic. Apuntant cap a l'acció voluntària, la pràctica original de la Ferme du Bonheur era precària, pocs recursos es requereixen per realitzar una economia de recuperació i reutilització, una recerca d'intercanvi i de compartir. A canvi de formació, espectacles, àpats, allotjament ... cadascú aporta va el que podia en la mesura dels seus mitjans. Ràpidament i quasi sense voler es va convertir en un espai on es donava suport administratiu a persones amb dificultats amb accions d'assistència social, allotjament, menjar, ajuda a organismes que acompanyen grups d'aquest públic per a visites, espectacles, obres, la nit de Nadal...

A part de la seva gran acció social, la Ferme du Bonheur és un lloc conegut per la pràctica de l'agricultura i la ramaderia urbana; amb jardins ornamentals, un hort, un hort aromàtic i medicinal, un hivernacle hortícola... està destinat també a esdevenir un centre de formació reconegut; a més d'innombrables visites escolars, recentment s'han realitzat cursos de formació puntuals: botànica (comestible, terapèutica, de protecció, etc.), cistelleria, tècniques agrícoles tradicionals o innovadores, etc. També s'han realitzat cursos de construcció: arquitectura en terra, fusta, pedra... Des del 2016 es dedica un cicle anual a la iniciació a l'apicultura.

Per altra banda es practica la cultura en totes les seves formes: teatre, música, dansa, cinema, arts plàstiques, gastronomia... É seu de nombrosos festivals i actuacions durant tota la durada de l'any.

FUNCIÓ PARTICIPATIVA

FUNCIÓ SOCIAL

FUNCIÓ CULTURAL

FUNCIÓ ECOSISTÈMICA

FUNCIÓ LÚDICA

3.3.6. Le lieu unique - Patrick Bouchain, Nantes 1998

Le lieu unique és un projecte que s'emmarca en una antiga fàbrica de la ciutat de Nantes. La fàbrica a causa d'un trasllat dels seus treballadors queda abandonada l'any 1986, un percentatge elevat de les construccions que conformen la fàbrica són destruïts, però queda la nau principal central, que des de la seva desafecció s'inicia un procés d'ocupació informal del lloc a través d'iniciatives artístiques i culturals convertint-se en un lloc de creació atípic. El CRDC (centre de recerca i de desenvolupament cultural) l'any 1994 convenç la ciutat de Nantes perquè mantingui l'edifici i el transformi en un lloc extraordinari de vida i cultura, on s'uneixin les formes d'art més innovadores, al cor de la vida quotidiana de la gent de Nantes.

La ciutat finalment compra l'annex Ferdinand-Favre, la nau central del complex l'any 1995, i la declara lloc protegit evitant-ne la destrucció. L'any 1998, gestionat pels arquitectes Patrick Bouchain i Jean-Marie Lépinay, comença el projecte de restauració, tot mantenint l'aspecte industrial del complex del Lieu Unique.

Es va decidir que el lloc de construcció representaria el treball de la immigració, mostraria l'acte constructiu i la força de treball procedent principalment de països colonitzats francesos. La ceramista Camille Viot havia portat des d'Àfrica un inventari de coneixements locals. La integració d'aquest treball al projecte ajudaria a demostrar que tot el que envolta el projecte està fet a mà. Per integrar aquests objectes (el sostre acústic i les parets del teatre, els revestiments del restaurant), calia definir-les com a "obres d'art". Es van recollir restes de llaunes amarades de cianur que Europa havia llençat a l'Àfrica, fent-les servir com a escriptoris escolars. El teatre Lieu Unique és, doncs, l'expressió dels residus de la societat actual.

L'1 de gener del 2000 es va inaugurar el teatre del Lieu Unique i es va convertir en un lloc de vida i utopia on la convivència es barreja amb les formes de creació més contemporànies, un espai d'exploració artística, de bombolles culturals que barregen gèneres, cultures i públic.

FUNCIÓ CULTURAL

FUNCIÓ SOCIAL

MARC DE REFERÈNCIA

Fig. 28 - Adrià Goula, Skate Park Baró de Viver (2016 - Barcelona)

Fig. 29 - Anònim, Time landscape (1965 - New York)

3. ANTECEDENTS

3.3. PROJECTES PRÀCTICS

3.3.7. Skate Park Baró de Viver - SCOB Arquitectura i Paisatge, Barcelona 2016

El disseny elevat del nus de la Trinitat ha acabat generant molts espais marginals en els seus intersticis. Aquests espais, a causa de les traces de les infraestructures de mobilitat es van ràpidament catalogar d'improductius, però l'Ajuntament de Barcelona, amb una mentalitat d'afrontar els espais en desús a la ciutat, va proposar la implantació d'un skate park per reactivar la zona. Els skate parks com a programa funcional estan sovint situats en espais sense ús, col·locats a les perifèries urbanes, i sovint aconseguen atreure un teixit social jove. Es tracta doncs, d'una àrea d'uns 1.200 metres quadrats de superfície que s'ha convertit en un nou parc esportiu urbà amb tots els elements que utilitzen els patinadors urbans per practicar el seu esport: dunes, plataformes, plans inclinats... La intenció era la creació d'un espai obert a tota mena de gent; nens/es, iniciats/des...

Per reactivar aquest espai a més de manera puntual s'organitzen festivals de skate, amb activitats diverses com podrien ser tallers d'iniciació per la gent del barri, diferents concerts, competicions, classes teòriques i pràctiques de tots els nivells possibles...

FUNCIÓ ESPORTIVA

FUNCIÓ SOCIAL

FUNCIÓ LÚDICA

3.3.8. Time Landscape - Alan Sonfist, New York 1965

Descrita com una obra de "Land Art", Alan Sonfist fa una crítica cap a l'alta presència de solars abandonats a l'illa de Manhattan, i l'any 1965 proposa als funcionaris municipals que li permetin retornar 50 parcel·les de terra en desús a l'aspecte que podrien tenir en l'època precolonial. L'any 1978, crea un bosc d'aquest tipus, a la cantonada nord-est de Houston Street i LaGuardia Place a Greenwich Village, anomenat Time Landscape. Per executar el projecte, va instal·lar tones de terra i va plantar arbres i arbustos autòctons. El projecte Time Landscape segueix ocupant aquest lloc i és considerat un dels projectes fonamentals del moviment artístic ecològic.

Allunyant-se de la falsa idea que aquests podrien purificar l'aire i convertir-se en pulmons per la ciutat, l'obra de Sonfist busca fer una crítica al model de societat i de ciutat actual, proposant jardins de memòria en els quals introduirà espècies de vegetació autòctones, per aquesta manera ensenyar quina seria la vegetació present sobre el territori si la ciutat feta de ciment i formigó no s'hagués implantat i ocupat tot destruint la vegetació preexistent.

L'artista vol destacar la importància de les espècies autòctones i de la creació d'ambients naturals, espais de biodiversitat dins de la ciutat compacta, on es pugui establir una relació amb la natura.

FUNCIÓ ECOSISTÈMICA

FUNCIÓ CULTURAL

TIPOLOGIES D'USOS FUNCIONALS

Derivat de l'anàlisi dels diferents projectes pràctics proposats, realitzats amb la idea de conquerir i "reciclar" espais indefinits i en desús en la ciutat, podem arribar a extreure un llistat orientatiu sobre quines funcions podrien prendre els múltiples usos que s'implanten en els espais erms. Majoritàriament no s'associa simplement una tipologia d'ús, ja que la riquesa d'aquests espais és que tenen la capacitat de respondre a múltiples situacions depenent de les necessitats dels usuaris.

1. Funció **social**2. Funció **participativa**3. Funció **ecosistèmica**4. Funció **cultural**5. Funció **esportiva**6. Funció **lúdica**

La descripció d'aquestes tipologies d'usos funcionals la farem més endavant, en l'anàlisi de la zona del Besòs realitzat en el marc analític.

MARC D'ANÀLISI

4.1. ANÀLISI METROPOLITÀ

Com ja hem comentat amb anterioritat el marc d'anàlisi ens serveix per posar en pràctica les recerques fetes en els marcs anteriors sobre un territori existent per, d'aquesta manera aprofundir sobre les recerques ja establertes. He de comentar que la investigació s'ha fet de manera paral·lela, treballant els diferents marcs alhora, fet que permetia consolidar totes les parts de la investigació. Per estudiar les característiques (morfologia social, urbana, context proper...) dels espais erms s'ha de poder arribar a una escala molt propera, per tant he decidit emmarcar la meua anàlisi a Barcelona. Per això el meu primer pas va ser realitzar una anàlisi dels possibles elements metropolitans que podrien arribar, a escala de barri, a generar erms urbans.

4.1.1. Elements geogràfics

Primerament em centro a analitzar els límits de la ciutat, com ja sabem l'expansió de Barcelona queda limitada per quatre elements geogràfics importants com són; el Mar Mediterrani, la serra de Collserola i els dos rius, Llobregat i Besòs. En el conflicte que es generarà a la perifèria entre el teixit urbà amb aquestes traces territorials acabarà propiciant la presència d'erms.

4.1.2. Infraestructures de mobilitat

Les grans traces infraestructurals de mobilitat acaben generant fronteres per la mobilitat de vianants. Com podem veure, per tal d'alliberar el centre urbà, el disseny d'aquestes grans vies s'ha associat a la perifèria d'aquesta coincidint amb les traces geogràfiques i generant punts encara més conflictius pel teixit urbà.

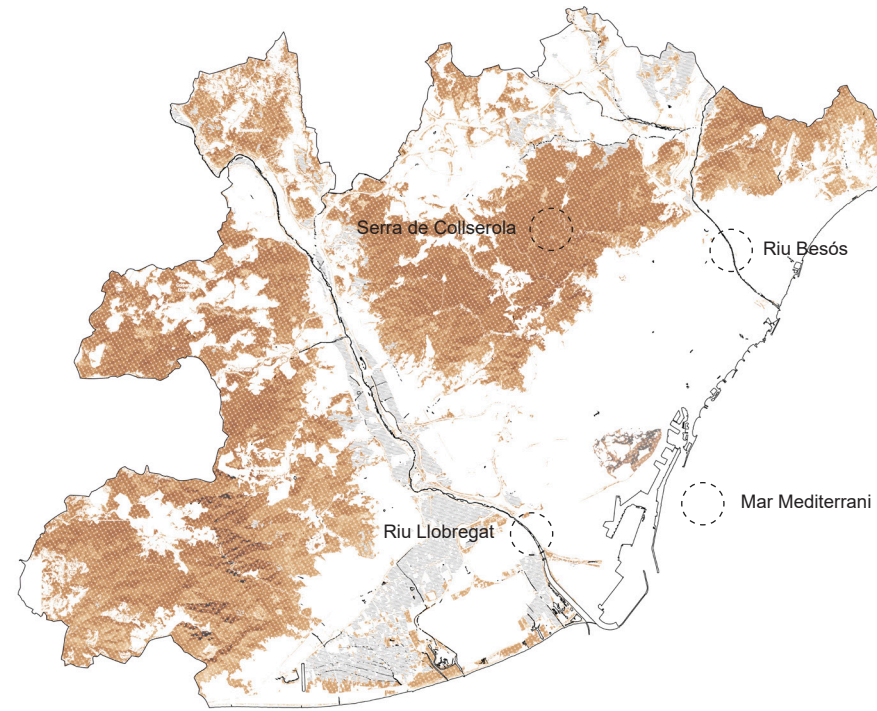
4.1.3. Evolució del teixit industrial

La indústria ha patit en els últims anys una forta deslocalització fugint dels centres urbans a causa de la globalització i del lliure mercat. Aquest fet provoca que trobem, en aquest cas a la vora del Besòs, polígons industrials en els quals els edificis són antics i deficitaris.

4.1.4. Teixits perifèrics

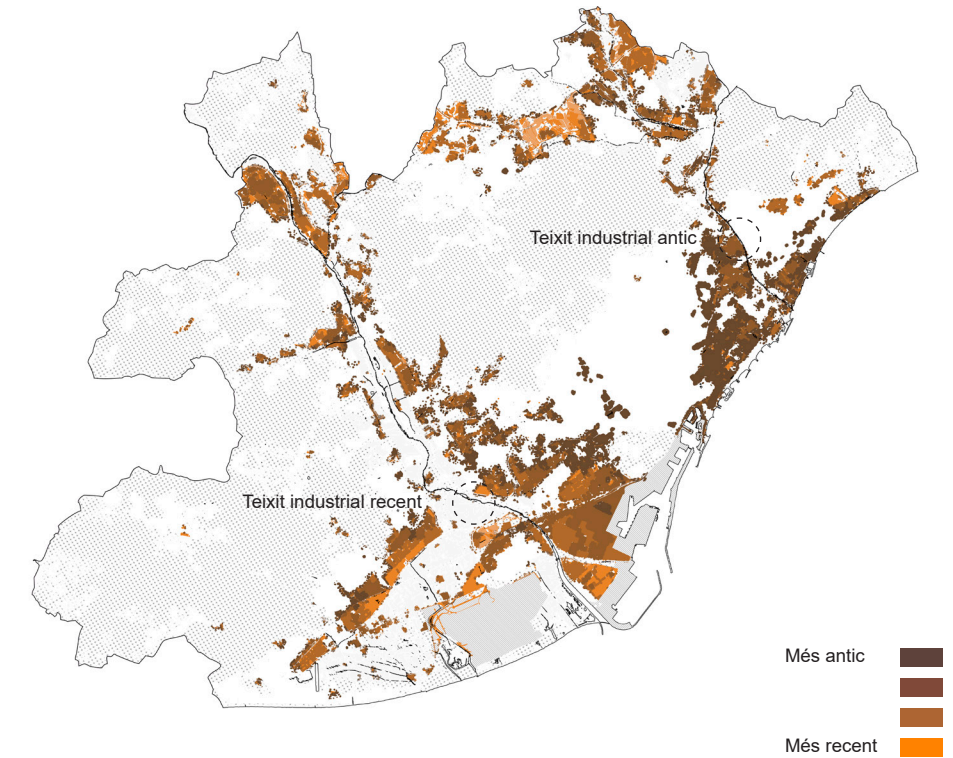
Amb l'interès d'analitzar els erms en el medi urbà, es fa una anàlisi dels teixits que estan associats als rius, zones dites més conflictives. Com podem veure en el Llobregat trobem la presència del parc agrari que crea una separació, per tant escollirem el Besòs, ja que hi trobem associada més densitat urbana.

4. ESTUDI DEL BESÓS

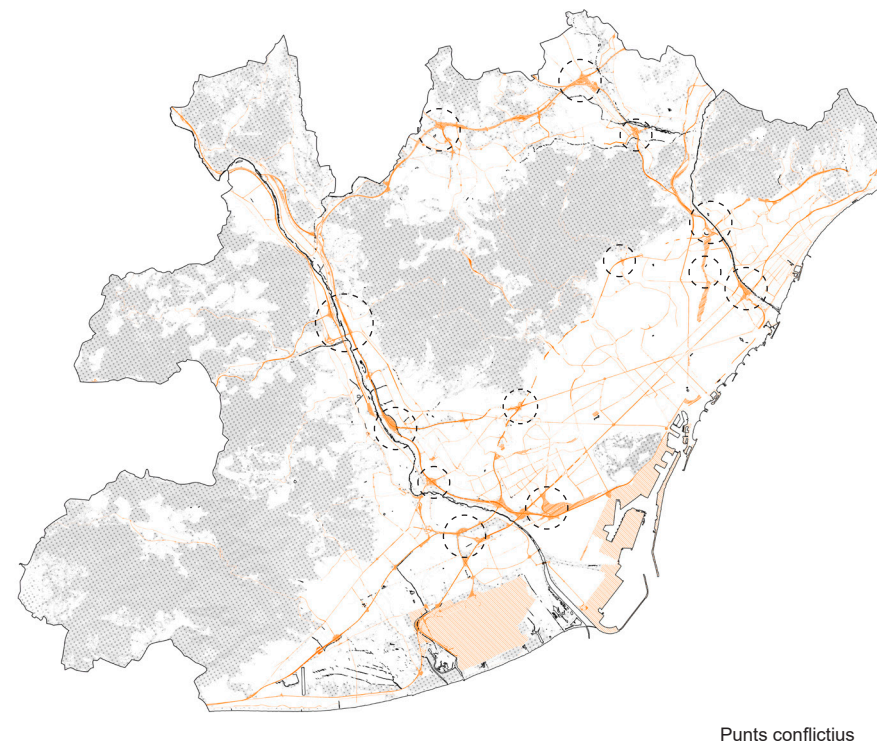
Elements geogràfics

Fig. 30 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

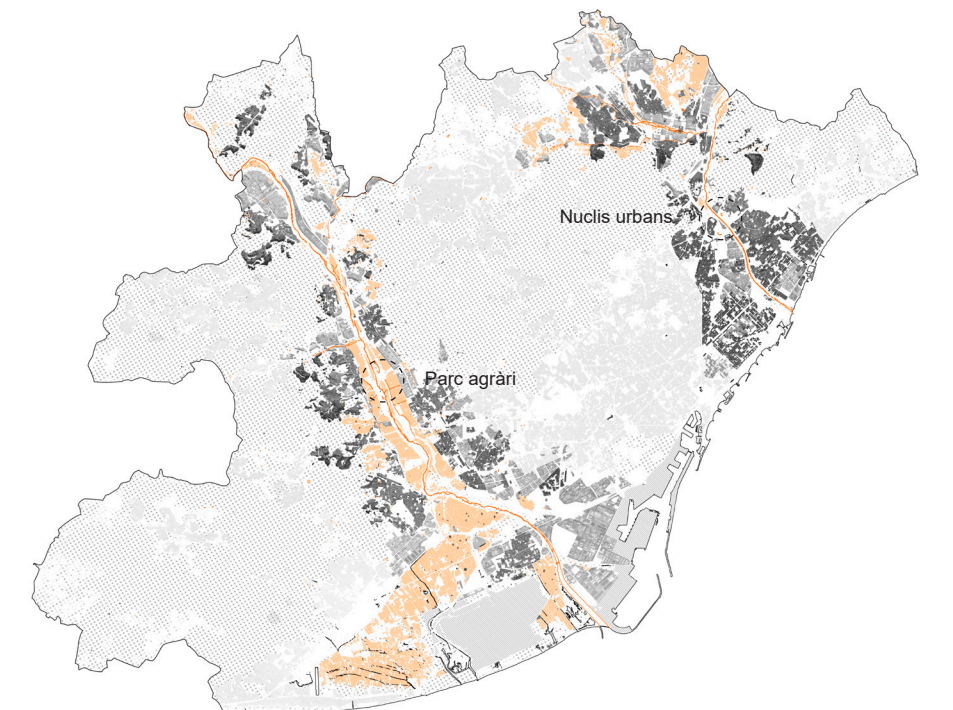
Evolució del teixit industrial

Fig. 31 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

Infraestructures de mobilitat

Fig. 32 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

Teixits perifèrics

Fig. 33 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

Teixits urbans

Fig. 34 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

4.2. ANÀLISI MORFOLÒGIC

Un cop escollit el Besòs com a cas d'estudi particular, començo a fer una anàlisi més exhaustiva per entendre la realitat que hi trobem. La presència d'un cert nombre de barreres urbanes, teixits urbans poc consolidats, una estructura del verd desarticulada... són factors que provoquen que sigui una zona propícia a l'aparició d'ermes urbans.

4.2.1. Teixits urbans

Analitzant els teixits urbans podem veure com hi ha la presència d'un gran nombre de complexos industrials fragmentats entre si, els quals majoritàriament tenen un teixit operatiu força obsolet, amb un grau d'ocupació baix i en certs casos un caràcter marginal, fruit de la globalització i la deslocalització d'empreses. Derivat de l'alta

4. ESTUDI DEL BESÓS

Punts crítics de mobilitat peatonal

Fig. 35 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

pressió del mercat immobiliari podem veure que aquesta pèrdua de productivitat ha justificat la substitució del teixit industrial cap a usos com el residencial o el terciari sense tenir en compte el paper que aquests espais juguen en l'equilibri del sistema urbà i l'activitat econòmica de la ciutat.

A part d'això podem veure la presència d'un gran nombre d'elements programàtics; equipaments, complexos d'activitat econòmica, centrals de producció d'energies... que tenen un gran volum i també generen barreres urbanes.

4.2.2. Punts crítics de mobilitat peatonal

La gran presència d'infraestructures associades al riu dificulten la mobilitat de vianants pel sector, elements com la ronda, la presència de la Sagrega, els diferents nusos viaris... acaben generant fissures i desdibuixant la continuïtat del teixit urbà. Podem dir que

Sectors de transformació

Fig. 36 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

certs barris queden completament aïllats dels seus veïns cosa que hi provoca una manca de desenvolupament d'aquests.

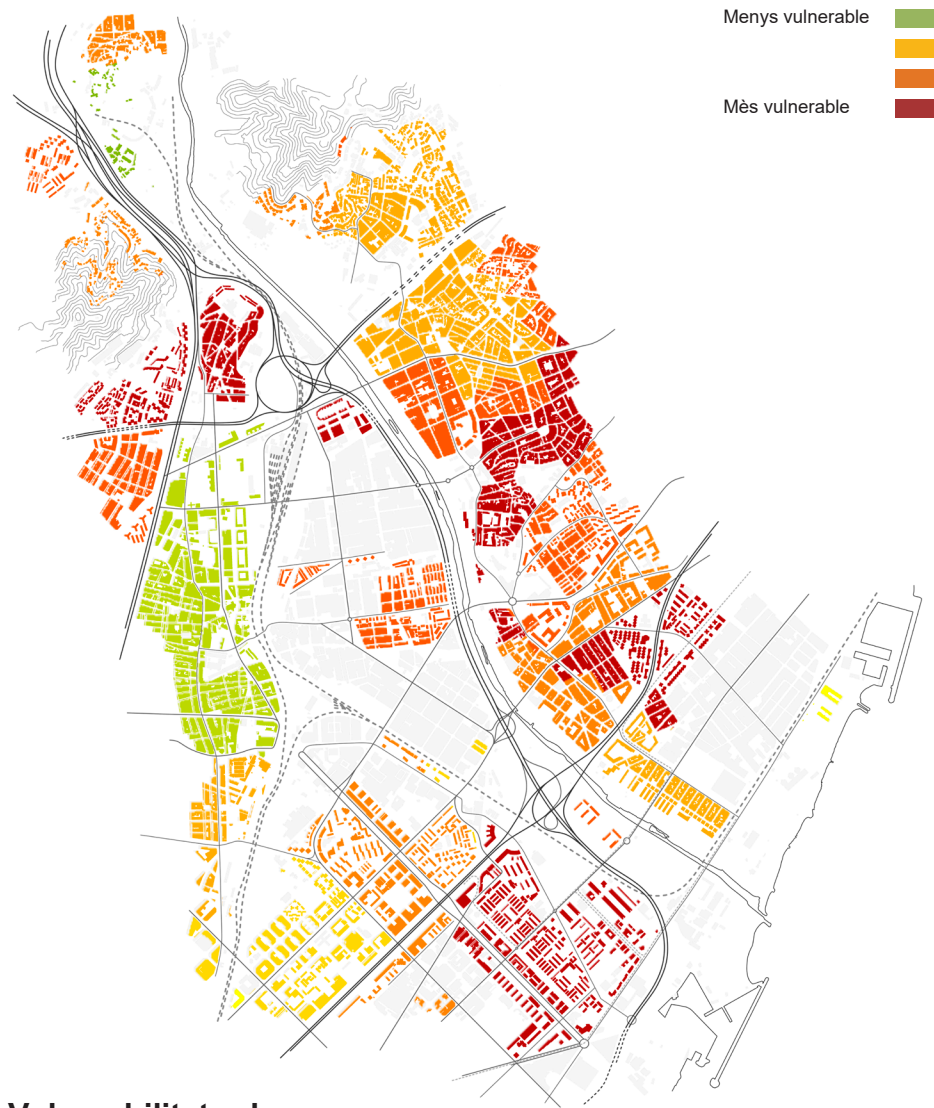
4.2.3. Sectors de transformació

El Besòs és una àrea que actualment està sent el centre de moltes mirades i de potencials projectes de transformació. Àrees com la nova Sagrega, les Tres Xemeneies, les Casernes de Sant Andreu són sectors que en un futur generaran noves centralitats urbanes reactivant la zona, però que actualment són solars buits o amb processos de construcció que estan parats generant espais marginals.

L'imaginari municipal és entendre el riu Besòs com un fort connector ecològic que serveixi per cosir les diferents àrees verdes del sector, però actualment aquest eix connector està completament fragmentat i deriva d'una falsa idea.

MARC D'ANÀLISI

Vulnerabilitat urbana

Fig. 37 - Elaboració pròpia, Consorci Besòs (2021 - Barcelona)

4.3. ANÀLISI DE LES ADVERSITATS

Quan analitzem els espais erms del Besòs ens adonem que el seu gran nombre no només és degut a les qüestions morfològiques analitzades en l'apartat anterior, sinó que també està generat per unes condicions edificatòries i socials. Aquest apartat s'encarrega de fer aquesta anàlisi centrada en els factors adversos del barri basant-me en l'informe sobre vulnerabilitat urbana de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

4.3.1. Vulnerabilitat urbana

Analitzant els teixits urbans que trobem a l'àrea del Besòs, a causa de diversos factors socials, demogràfics, econòmics, residencials, urbanístics, geogràfics i geològics, podem indicar que trobem una gran concentració de barris vulnerables a banda i banda del riu.

4. ESTUDI DEL BESÓS

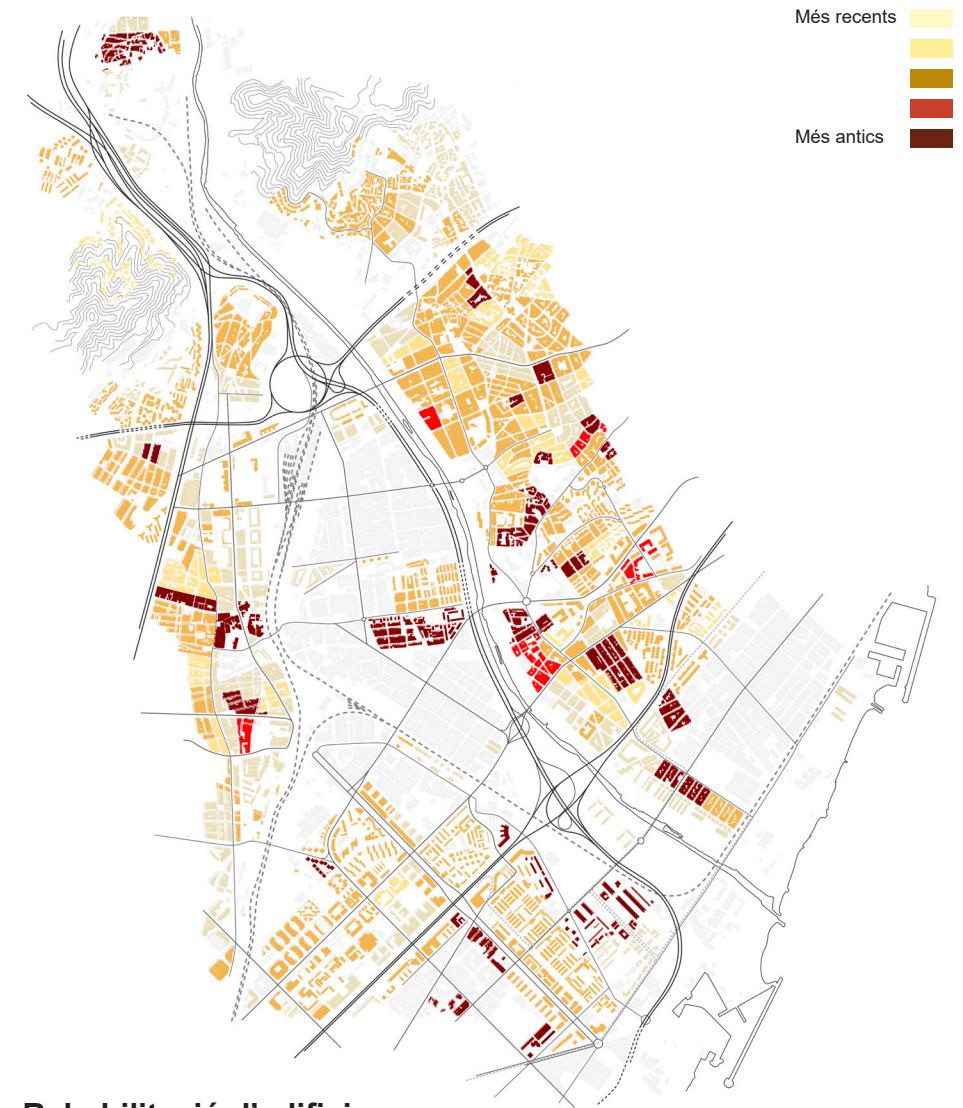
Socioeconòmic

Fig. 38 - Elaboració pròpia, Consorci Besòs (2021 - Barcelona)

Podem veure barris com La Verneda, Torre Baró, La Ribera o Fondo són dels barris que, segons estudis realitzats, tenen uns índexs de vulnerabilitat dels més elevats de l'AMB. Aquests fets en part van ser agreujats pels efectes de la crisi del 2008 i del boom immobiliari, fomentant que les classes treballadores abandonin el Besòs i traslladin la seva residència, tot mitjançant la venda dels seus habitatges a la nova població d'origen migrant, portant un teixit social més vulnerable.

4.3.2. Socioeconòmic

L'anàlisi de les rendes per càpita en mostra una població amb pocs recursos econòmics, podem confirmar que hi ha més població amb rendes baixes, la població amb rendes altes és només testimonial, donades situacions amb alts nivells d'atur, població ocupada en feines no qualificades, població amb nivell formatiu baix... Aquest

Rehabilitació d'edificis

Fig. 39 - Elaboració pròpia, Consorci Besòs (2021 - Barcelona)

fet es pot veure accentuat bé com a resultat de l'arribada directa de població immigrant o bé com a producte del reallojament de la població que residia a poblats barraquistes.

4.3.3. Rehabilitació d'edificis

L'estudi edificatori del Besòs denota majoritàriament per la construcció i concentració d'habitatges massius i d'altres tipologies, com ara polígons d'habitatge, molts d'ells exemptes de planificació i de baixa qualitat. Trobem majoritàriament habitatges de petites dimensions (més del doble) i habitatges del tercer quart del 1900, sent aquests actualment habitatges en deficientes condicions de conservació, encara que sigui una zona on en els últims anys s'han executat diversos plans de rehabilitació. En part a causa del fet que és una zona que acull un alt nivell de població estrangera estem parlant d'entorns urbans molt densos.

MARC D'ANÀLISI

5.1. ANÀLISI DELS BUITS

Després d'haver fet les anàlisis de teixits, infraestructures, àrees de transformació, vulnerabilitat, aspectes socioeconòmic i de l'estat de les edificacions, entenem que aquestes fan referència a una sèrie de factors els quals derivaran cap a una situació delicada en el territori estudiat. Per aquest motiu mateix, el Besòs és una àrea de recerca i de reflexió tant per part d'universitats, en matèria d'urbanisme i projectes - a l'ETSAB és un sector en el qual s'ha treballat molt -, com en l'àmbit professional i administratiu, - ja que fa uns mesos es va convocar, per part de l'AMB, el concurs de "Nusos i cruïlles" en el que van participar-hi un gran nombre de despatxos amb molt prestigi -. El concurs en si no es concentrava en analitzar la totalitat dels espais en desús a la ciutat, sinó que se centrava a afrontar, en diferents sectors de l'àrea metropolitana, el que en aquest treball anomenem els erms intersticials, els que son resultat de l'impacte de les infraestructures viàries.

Aquesta situació delicada, es tradueix al fet que trobem un territori on el teixit urbà no està gaire consolidat, mostrant la presència de multituds d'espais buits, cosa que és l'objectiu d'aquesta anàlisi, en el qual em centro a analitzar els potencials espais d'oportunitat que trobem en el sector.

Els espais buits analitzats en aquest plànol estan formats per tres tipologies d'espais diferents: en negre remarco els parcs i les places (com a espais buits consolidats) i en taronja faig referència als erms pròpiament dits. Podem veure com de manera majoritària els erms se situen al voltant del riu Besòs i de les traces provocades per les diferents vies ferroviàries.

Com hem comentat anteriorment, el discurs que es promou des de l'AMB es basa en la idea de concebre el parc fluvial del Besòs com un eix estructurador i connector del verd, convertint-lo en un corredor ecològic. En fer aquesta anàlisi dels buits, intentant identificar quins caràcters tenen, podem veure com l'ideal d'aquesta traça verda es va fragmentant i gran part dels espais que havien de conformar el corredor ecològic juntament amb el parc fluvial, són en realitat espais sense ús, sense una accessibilitat possible cosa que fa impossible la capacitat d'aprofitar-los i que no estiguin relacionats físicament ni comparteixin les mateixes característiques amb l'eix del Besòs.

La idea és que a partir de la identificació dels erms urbans presents en el territori del Besòs, realitzada a través d'aquesta anàlisi, se'n pugui extreure una classificació segons les diferents tipologies d'erms que hem comentat anteriorment. Fent un canvi a una escala més propera per analitzar un cas particular de cada tipologia d'erm que trobem, intento desxifrar, segons diferents variables de la morfologia del lloc, quin o quins potencials usos o utilitats es podrien associar a aquests casos per tal de "reciclar" l'erm.

5. ESTUDI DELS ERMS

Fig. 40 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

5.2. ANÀLISI DE LES TIPOLOGIES D'ERMS

Anteriorment en el marc d'exposició he aconseguit de manera supositiva, a partir d'un nombre de causes que generen espais marginals en el teixit urbà, definir un llistat de possibles tipologies d'erms urbans que apareixen ocasionalment en les ciutats. El treball de definició d'aquestes tipologies l'he fet de manera paral·lela i cíclica entre el marc d'exposició, on justament analitzava les possibles causes de creació, i el marc d'anàlisi, en el que a partir d'una llarga recerca he aconseguit d'identificar i de classificar els erms urbans presents en el Besòs.

1. Erm intersticial: són aquells derivats directament de la presència i la implantació d'infraestructures de mobilitat. Són espais que s'han convertit en àrees de territori aïllat i fragmentat. Deriven de la mentalitat que les vies de comunicació són únicament un espai de circulació, sense pensar-hi en elles com un espai en si. La forma i superfície d'aquests espais és completament variable, ja que depenen de l'espai entremig que deixin les infraestructures. Qualsevol intent d'actuació ha d'orientar-se cap a la intenció de relacionar-los i connectar-los físicament amb els teixits pròxims.

2. Erm temporal: com podem veure en l'anàlisi, són els erms que apareixen més sovint, deriven de les complicacions administratives, polítiques, econòmiques... de la gestió d'un terreny. Estan a l'espera, a vegades eterna, de l'execució d'un projecte. La forma d'aquests pot ser molt variada, ja que depenen del context concret que tenen a proximitat. Els intents d'actuació hauran de tenir una condició finita.

3. Erm cíclic: ens referim a aquells erms que la seva noció d'improductivitat és variable, parcel·les que de manera cíclica i excepcional acolliran algun tipus de funció que reactivarà temporalment l'erm, sent generalment una parcel·la en desús.

4. Erm natural: derivats de la presència d'elements geogràfics en l'àmbit territorial i que fiten amb espais amb valor natural. Apareixeran doncs en els límits de l'urbà i el rural, acostumaràn a ser àrees prou extenses en les quals, majoritàriament, se centraran a potenciar usos de caràcter naturalista, amb la intenció d'aprofundir en la integració del paisatge en la ciutat.

5. Erm edificat: deriven de la pèrdua de funcionalitat o desocupació d'un element arquitectònic. Són elements tancats, concrets, paisatges entròpics aïllats que destaquen una vegada més la necessitat de treballar sobre la resiliència de l'arquitectura. Són espais coberts a l'espera d'un procés de rehabilitació els quals quedem de manera indefinida abandonats.

5. ESTUDI DELS ERMS

Fig. 41 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

1	Funció Social	4	Funció Cultural	TIPOLOGIES ERMS				
2	Funció Ecosistèmica	5	Funció Esportiva	ERM CÍCLIC	ERM EDIFICAT	ERM TEMPORAL	ERM INTERSTICIAL	ERM NATURAL
3	Funció Lúdica	6	Funció Participativa					
MORFOLOGIA	COHESIÓ	Separat						
		Junt						
	TAMANY	> 3 ha						
		1.5 - 3 ha						
		< 1.5 ha						
	SÒL	PENDENT	més de 15 %					
5 - 15 %								
0 - 5 %								
INUNDABILITAT		Inundable						
		No inundable						
CONTAMINACIÓ		Contaminat						
	No contaminat							
RELACIÓ	ACTIVITAT ENTORN	Baixa						
		Mitjana						
		Alta						
	ACCESSIBILITAT	Inaccessible						
		Intermèdia						
		Accessible						
	VISIBILITAT	Total						
		Intermedi						
		Inexistent						

Fig. 42 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

5. ESTUDI DELS ERMS

5.3. ANALISI DE LES TIPOLOGIES D'USOS

Com hem pogut veure en l'anàlisi dels diferents projectes en el marc de referència, els espais erms són espais que actualment estan sent reconquerits per grups socials o per administracions per tal d'aprofitar els espais que la ciutat ofereix. A partir de la sèrie de projectes presentats anteriorment podem arribar a fer un llistat, a partir de les seves funcions, dels potencials usos que es podrien associar als erms. La intenció és definir les tipologies d'usos en termes de funcions, ja que els usos possibles que es poden sonar a un espai són infinits i depenen dels usuaris que participin de l'espai, però quan parlem de funcions ens referim més a una mentalitat i unes sensacions que predominaran en el lloc, parlant de manera més genèrica.

- Funció social:** aquesta funció fa referència a espais que tinguin com a objectiu de satisfer certes necessitats dels ciutadans, àrees destinades cap a la relació i la trobada de diferents comunitats i individus, sense distingir entre condicions socials o econòmiques dels ciutadans que participaran de l'espai, buscant impulsar la incorporació dels teixits socials vulnerables segons el principi d'igualtat d'oportunitats.
- Funció ecosistèmica:** parlem de funció ecosistèmica quan ens referim a aquells usos que tenen com a objectiu la protecció, consolidació i millora del medi ambient. És a dir processos biològics, geoquímics i físics que tenen lloc en un ecosistema i que produeixen un servei per aquest. En són exemples la producció d'aigua neta, la consolidació de sòl, la pol·linització... És imprescindible potenciar els serveis ecosistèmics i la biodiversitat que alberguen, ja que es vincula directament amb el benestar humà.
- Funció cultural:** la funció cultural emmarca tots aquells usos que es realitzen amb l'objectiu de promoure i reactivar la cultura. És un concepte molt genèric que pot emmarcar una varietat d'usos molt àmplia, en el que podríem provar usos orientats cap a l'exhibició com ara; actuacions teatrals i musicals, projeccions cinematogràfiques, murals urbans... però també usos destinats cap a la formació i l'aprenentatge de multiplicitat de competències i tasques.
- Funció esportiva:** em refereixo als usos orientats cap a la pràctica d'alguna modalitat d'esport o activitat física. Espais amb l'objectiu d'aplegar individus per tal de compartir un espai dinàmic.
- Funció participativa:** parlo dels usos que són promoguts per organismes socials que, per la seva proximitat a l'erm, tenen interès a reactivar i "reciclar" l'espai en qüestió dirigint-lo cap a usos assemblearis, reivindicatius, solidaris... usos orientats cap a consolidar els òrgans col·lectius i socials dels barris. En certa manera aquells que promoguin una participació ciutadana en la creació i la gestió de l'espai per tal de definir noves maneres d'actuar en col·lectiu respecte a la governança de la ciutat.
- Funció lúdica:** aquests usos seran els que van destinats a respondre a les necessitats humanes de joc i diversió, però també que busquin cobrir les necessitats contemplatives dels éssers humans.

5.4. MATRIU PROPOSITIVA

Seguint la metodologia d'Ian McHarg, paisatgista escocès impulsor del moviment ecologista que va portar les preocupacions mediambientals a una àmplia conscienciació pública i va investigar sobre mètodes de planificació ecològica en arquitectura del paisatge i ordenació urbana, i la seva metodologia, en el seu llibre més influent "Design with nature" genera una matriu on defineix la compatibilitat de diferents tipologies d'usos del sòl amb altres usos i amb diferents característiques del sòl.

L'objectiu que tinc és la creació d'una matriu propositiva que ens doni certes pistes sobre com afrontar la utilització dels erms urbans. La matriu posa en relació tres conceptes, depenent de la tipologia d'erm, es relaciona amb diferents situacions morfològiques de la parcel·la en la qual es troba i es proposa un ús funcional equivalent amb els dos factors anteriors. Per omplir aquesta matriu faré servir cinc casos particulars d'erms situats en el Besòs, cadascun respon a una tipologia diferent de les citades anteriorment, dels quals analitzaré la morfologia de la parcel·la per intentar descobrir quines funcions programàtiques es podrien associar-s'hi.

MARC D'ANÀLISI

5. ESTUDI DELS ERMS

5.5. ANÀLISI PARTICULAR

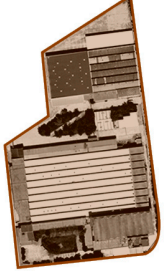

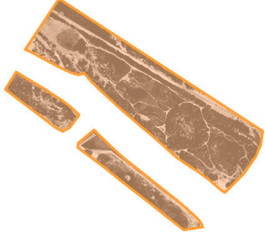
	<p>Tipologia: Erm cíclic</p> <p>Origen: Programa ocasional</p> <p>Superfície: 28.037 m²</p> <p>Qualificació del sòl: 6c</p>
	<p>Tipologia: Erm edificat</p> <p>Origen: Pèrdua de funcionalitat</p> <p>Superfície: 53.016 m²</p> <p>Qualificació del sòl: 22a</p>
	<p>Tipologia: Erm temporal</p> <p>Origen: Parcel·la abandonada</p> <p>Superfície: 12.872 m²</p> <p>Qualificació del sòl: 6b</p>
	<p>Tipologia: Erm intersticial</p> <p>Origen: Impacte infraestructura</p> <p>Superfície: 74.973 m²</p> <p>Qualificació del sòl: 6b, 9</p>
	<p>Tipologia: Erm natural</p> <p>Origen: Presència element natural</p> <p>Superfície: 37.055 m²</p> <p>Qualificació del sòl: 6c, SH</p>

Fig. 43 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

5.5. ANÀLISI PARTICULAR

Tipologia: Erm cíclic

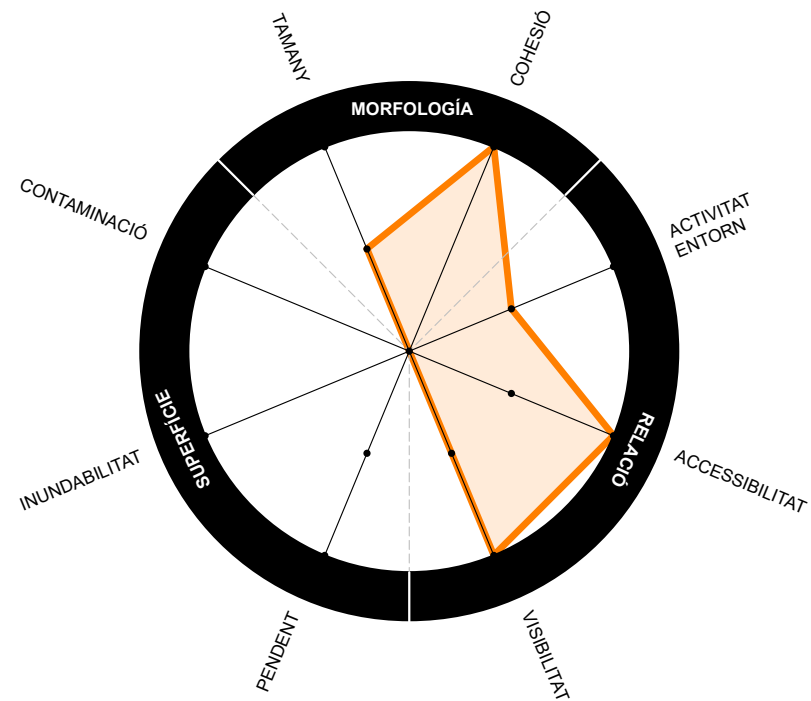
Origen: Programa ocasional

Superfície: 28.037 m²

Qualificació del sòl: 6c

Ús principal: Espai públic

Titularitat: Pública

MORFOLOGIA			SÒL			RELACIÓ					
COHESIÓ	TAMANY	PENDENT	INUNDABILITAT	CONTAMINACIÓ	ACTIVITAT ENTORN	ACCESSIBILITAT			VISIBILITAT		
Separat	Junt > 3 ha 1.5 - 3 ha < 1.5 ha	més de 15 % 5 - 15 % 0 - 5 %	Inundable No inundable	Contaminat No contaminat	Baixa Mitjana Alta	Inaccessible Intermèdia Accessible	Total	Inexistent	Inexistent	Inexistent	
1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	

- 1 Funció Social
- 2 Funció Ecosistèmica
- 3 Funció Lúdica
- 4 Funció Cultural
- 5 Funció Esportiva
- 6 Funció Participativa

5. ESTUDI DELS ERMS

5.5.1. Erm cíclic

L'espai escollit per pensar sobre els erms cíclics és una parcel·la desocupada de manera habitual que està situada al costat del parc de Can Zam a Santa Coloma de Gramanet. És un espai en el qual se celebren, de manera excepcional, diversos festivals de música com ara el Rock Fest. Aquest fet genera que l'espai aculli un cert grau d'activitat, però únicament durant certs moments precisos de l'any sent, la resta del temps, una gran esplanada buida sense un ús definit. Aquest fet ens orienta a imaginar l'existència d'usos amb caràcter temporal, permetent d'aquesta manera aprofitar l'espai de manera contínua durant l'any i de seguir acollint de manera periòdica els usos festius. La presència annexa del parc Can Zam orientaria a aquest erm a ser una agregació d'aquest, esdevenint part del parc i acollint diversos usos diferents dels que actualment ofereix aquesta zona, com per exemple, la presència de centres escolars pròxims m'orienta a pensar en funcions lúdiques que ofereixin nous espais recreatius per als alumnes d'aquests centres. La proximitat de certs barris residencials ens orienta a pensar per a aquest espai una funció social, que hi oferiria espais de trobada i podria participar en la consolidació d'aquest teixit social pròxim a l'erm. En aquest cas l'administració té el paper de permetre l'ús temporal d'aquest espai per tal de permetre una apropiació i una reactivació d'aquest.

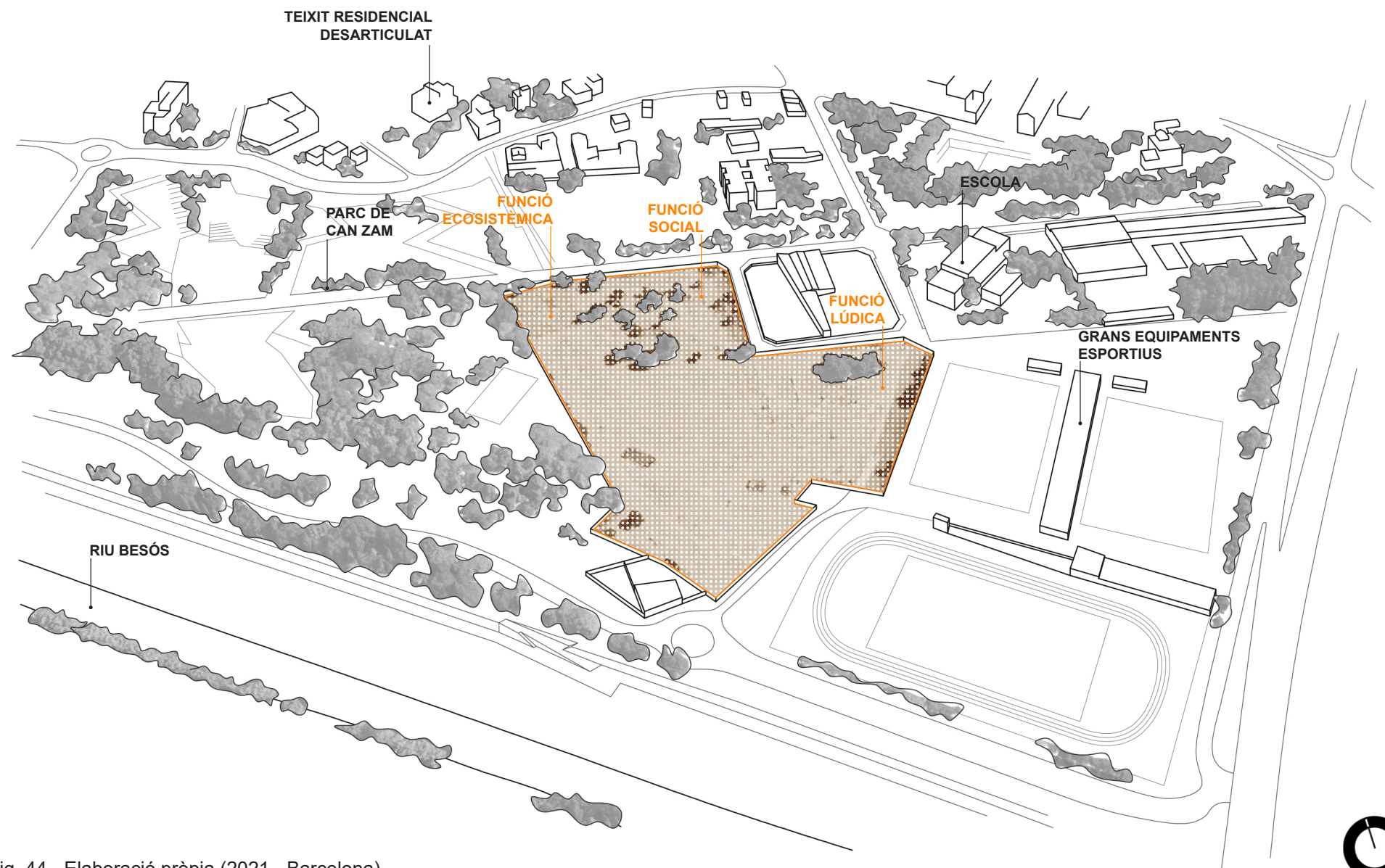

Fig. 44 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

5.5. ANÀLISI PARTICULAR

Tipologia: Erm edificat

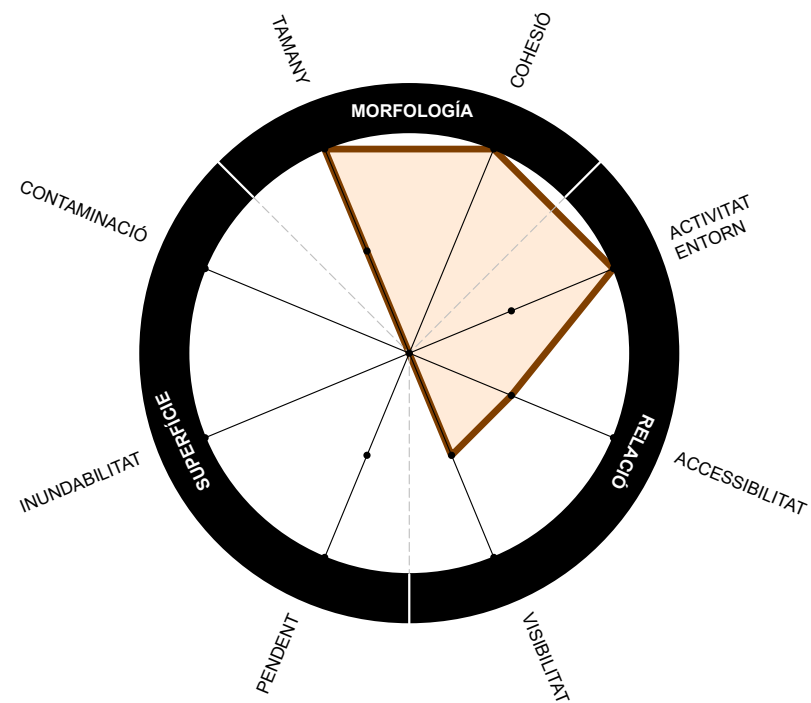
Origen: Pèrdua de funcionalitat

Superfície: 53.016 m²

Qualificació del sòl: 22a

Ús principal: Industrial

Titularitat: Privada

MORFOLOGIA		SÒL			RELACIÓ																
COHESIÓ	TAMANY	PENDENT	INUNDABILITAT	CONTAMINACIÓ	ACTIVITAT ENTORN	ACCESSIBILITAT	VISIBILITAT														
Separat	Junt	> 3 ha	1.5 - 3 ha	< 1.5 ha	més de 15 %	0 - 5 %	Inundable	No inundable	Contaminat	No contaminat	Baixa	Mitjana	Alta	Inaccessible	Intermèdia	Accessible	Total	Intermedi	Inexistent		
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
2	6	2	6	2	6	2	6	2	6	2	6	2	6	2	6	2	6	2	6	2	6

- 1 Funció Social
- 2 Funció Ecosistèmica
- 3 Funció Lúdica
- 4 Funció Cultural
- 5 Funció Esportiva
- 6 Funció Participativa

5. ESTUDI DELS ERMS

5.5.2. Erm edificat

L'erm edificat escollit per tal d'analitzar els possibles usos que es podrien associar a aquests espais és la parcel·la on es troba l'antiga fàbrica de Mercedes-Benz, solar que es troba en desús des de 2007. Existeix una proposta per convertir aquest espai en una nova centralitat de Barcelona, promoguda per l'ajuntament juntament amb la propietat i els diferents agents implicats, de convertir aquest espai en un nou complex mixt que acollirà més de 1.400 habitatges, equipaments, espais públics, activitats econòmiques, indústries i la presència d'una seu de la Facultat de Disseny i Enginyeria Elisava de la Universitat de Vic. La proposta ha sortit a la llum, però encara fan falta certs processos administratius perquè estigui al 100% aprovada. Aquest seguit de complicacions administratives, juntament amb el procés de construcció d'aquest complex derivaran en què l'antiga fàbrica de Mercedes segueixi, durant un llarg període, sent un espai desaprofitat. L'objectiu és intentar trobar tipologies d'usos del mentrestant per permetre a la ciutadania d'apropiar-se d'aquest complex durant la resolució de tots aquests processos, tot conservant l'edifici com a patrimoni industrial. El caràcter industrial del complex ens orienta a pensar en una reinterpretació del concepte de productivitat en el segle XXI, oferint nous usos que acabin generant beneficis; siguin econòmics, formatius, culturals... per als seus usuaris. La proximitat de La Maquinista, com a gran centre econòmic i de comerç, m'orienta a repensar aquesta noció i anar-hi en contra, proposant certes tipologies d'usos de comerç solidari i economia social, com per exemple una producció alimentària basada en l'horticultura urbana, tot emmarcat en un sistema autogestionat d'espai públic que serveixi a la gent del barri.

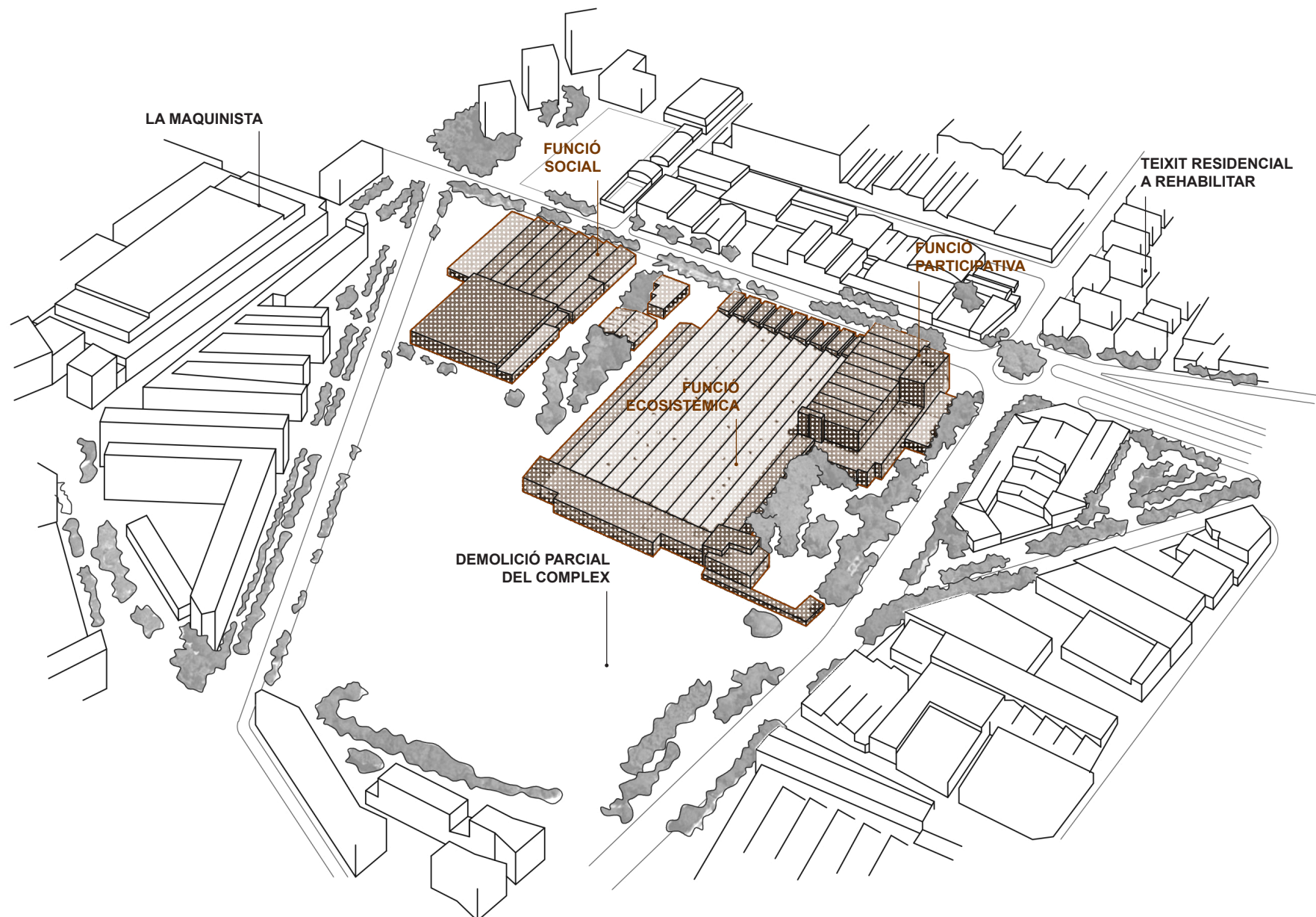

Fig. 45 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

5.5. ANÀLISI PARTICULAR

Tipologia: Erm temporal

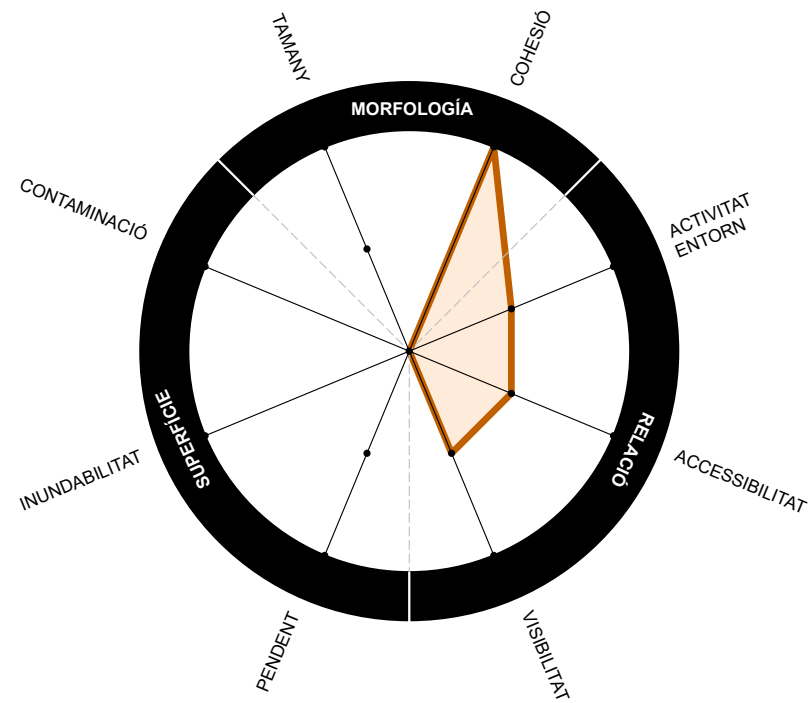
Origen: Parcel·la abandonada

Superfície: 12.872 m²

Qualificació del sòl: 6b

Ús principal: Espai públic

Titularitat: Privada

MORFOLOGIA		SÒL			RELACIÓ				
COHESIÓ	TAMANY	PENDENT	INUNDABILITAT	CONTAMINACIÓ	ACTIVITAT ENTORN	ACCESSIBILITAT	VISIBILITAT		
Separat	> 3 ha	0 - 5 %	Inundable	Contaminat	Baixa	Inaccessible	Inexistent		
Junt	1.5 - 3 ha	5 - 15 %	No inundable	No contaminat	Mitjana	Intermèdia	Intermedi		
	< 1.5 ha	més de 15 %	No inundable	Baixa	Alta	Accessible	Total		
5	5	5	5	5	5	5	5		
2	2	4	2	4	2	4	2		

- 1 Funció Social
- 2 Funció Ecosistèmica
- 3 Funció Lúdica
- 4 Funció Cultural
- 5 Funció Esportiva
- 6 Funció Participativa

5. ESTUDI DELS ERMS

5.5.3. Erm temporal

La parcel·la analitzada es troba al barri del Bon Pastor, exactament al C/ Santander 116. La proximitat dels edificis industrials provoca que sigui una zona de gran circulació de camions de càrrega i descàrrega, cosa que només fa que empitjorar amb la presència de la Ronda Litoral, provocant un augment del trànsit viari de la zona i les sensacions negatives que això comporta. Es troba integrada dintre d'un teixit industrial que genera un cert grau d'activitat durant el dia, però que desapareix en horari nocturn i donaria lloc a altres tipologies d'usos, com ara l'expressió artística urbana que es mostra amb la gran quantitat de grafitis en els seus tancaments perimetrals, la qual cosa es podria potenciar gràcies a certes tipologies d'esdeveniments culturals. La integració d'aquest espai en el teixit industrial em fa pensar que potencialment es podria convertir en un punt de nexa entre els treballadors de les diferents indústries hi ha al voltant. Un espai que a partir d'usos esportius pugui esdevenir un espai col·lectiu. La presència propera del Besòs ens orienta a pensar en una possible connexió amb aquest, convertint la parcel·la en un nou parc que funcioni com a nova porta d'entrada al parc fluvial. El fet que la parcel·la sigui de titularitat privada genera que en aquest cas l'administració tingui un paper molt important a l'hora de reactivar aquest espai, ja que hauria d'establir un contracte de cessió d'ús amb el propietari actual del solar, també amb una gran responsabilitat, per aconseguir el poder d'actuació sobre aquest espai.

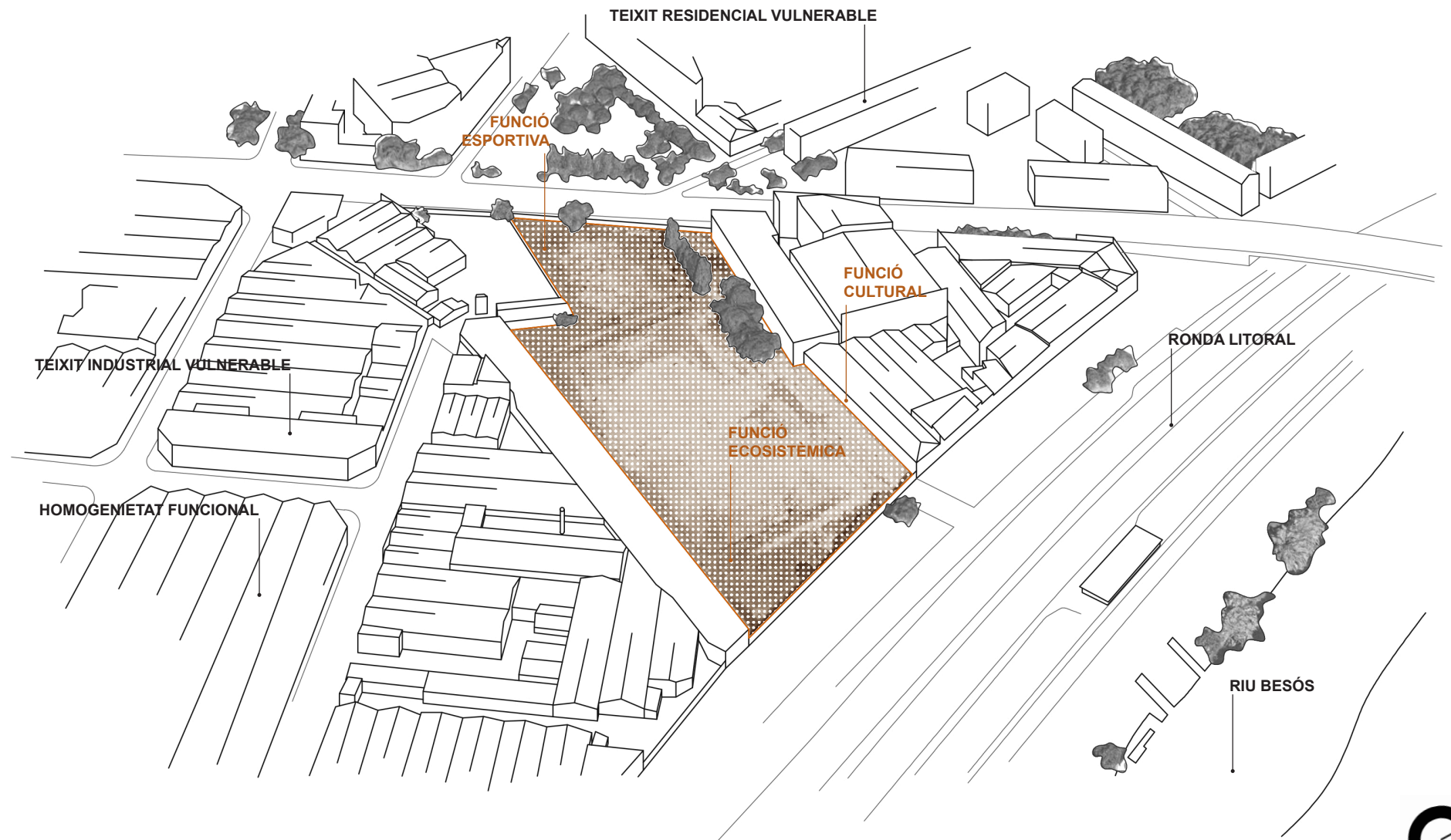

Fig. 46 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

5.5. ANÀLISI PARTICULAR

Tipologia: Erm intersticial

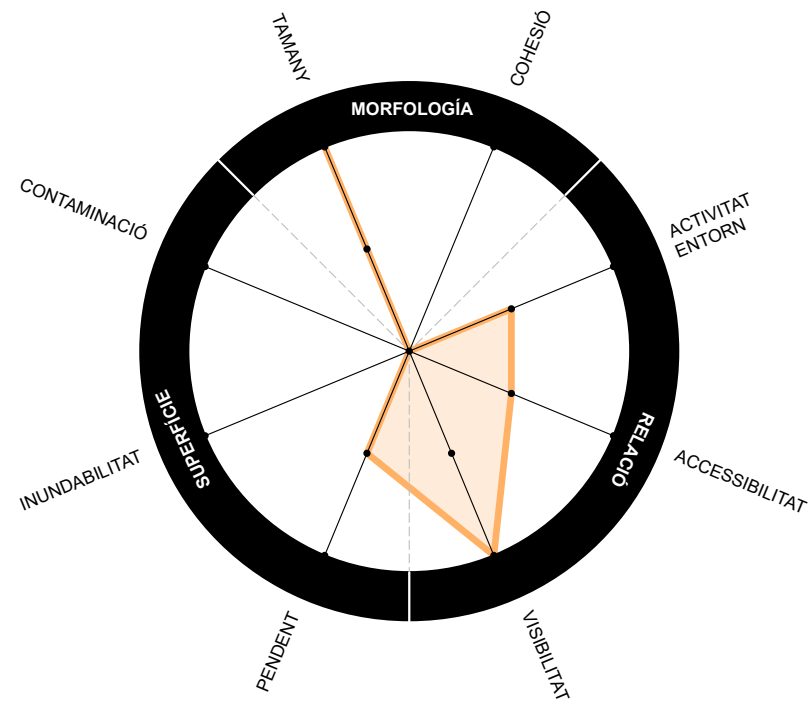
Origen: Impacte infraestructura

Superfície: 74.973 m²

Qualificació del sòl: 6b, 9

Ús principal: Espai públic
Protecció viària

Titularitat: Pública

MORFOLOGIA		SÒL			RELACIÓ					
COHESIÓ	TAMANY	PENDENT	INUNDABILITAT	CONTAMINACIÓ	ACTIVITAT ENTORN	ACCESSIBILITAT	VISIBILITAT			
Separat	> 3 ha	més de 15 %	Inundable	Contaminat	Baixa	Inaccessible	Inexistent			
Junt	1.5 - 3 ha	5 - 15 %	No inundable	No contaminat	Mitjana	Intermèdia	Intermedi			
	< 1.5 ha	0 - 5 %	Inundable	Contaminat	Alta	Accessible	Total			
2	4	2	4	2	4	2	4			

- 1 Funció Social
- 2 Funció Ecosistèmica
- 3 Funció Lúdica
- 4 Funció Cultural
- 5 Funció Esportiva
- 6 Funció Participativa

5. ESTUDI DELS ERMS

5.5.4. Erm intersticial

La parcel·la escollida per analitzar els erms intersticials és l'espai restant resultat de la implantació del nus viari que es genera en l'encreuament de la Ronda Litoral i la Gran Via de les Corts Catalanes, la presència d'aquests dos grans eixos ens deixa un sector desmembrat en diferents espais. Associat a aquest nus trobem grans complexos esportius que no arriben a generar activitat en el sector. La presència de barris com ara La Verneda i La Pau ens mostra una zona on trobem un nivell elevat de vulnerabilitat urbana.

La proximitat d'elements naturals com ara el Parc Agrari del Besòs i el Parc del Besòs suggereix, per a aquest erm, una tipologia d'ús amb un fort caràcter mediambiental, que de manera permanent aconseguirà generar un element estructurador del verd amb possibilitat d'acollir certs programes de caràcter temporal de funcions culturals que permetin generar un nou espai de centralitat urbana pel sector del Besòs i que a més permeti assegurar un nou punt de relació entre la ciutat i el Parc Fluvial.

En aquest cas, en tractar-se d'un terreny públic, l'administració pública té la responsabilitat de trobar una manera de solucionar, mitjançant una modificació topogràfica, la falta de cohesió que té la parcel·la a causa del pas de la xarxa viària per tal d'assegurar una continuïtat de circulació de vianants per tot l'àmbit. Una bona resolució d'aquest punt podria suposar una millor connectivitat entre l'àrea de la ciutat de Barcelona i el marge dret del riu Besòs, permetent consolidar la morfologia de Sant Adrià del Besòs, que actualment queda completament segregat en dos.

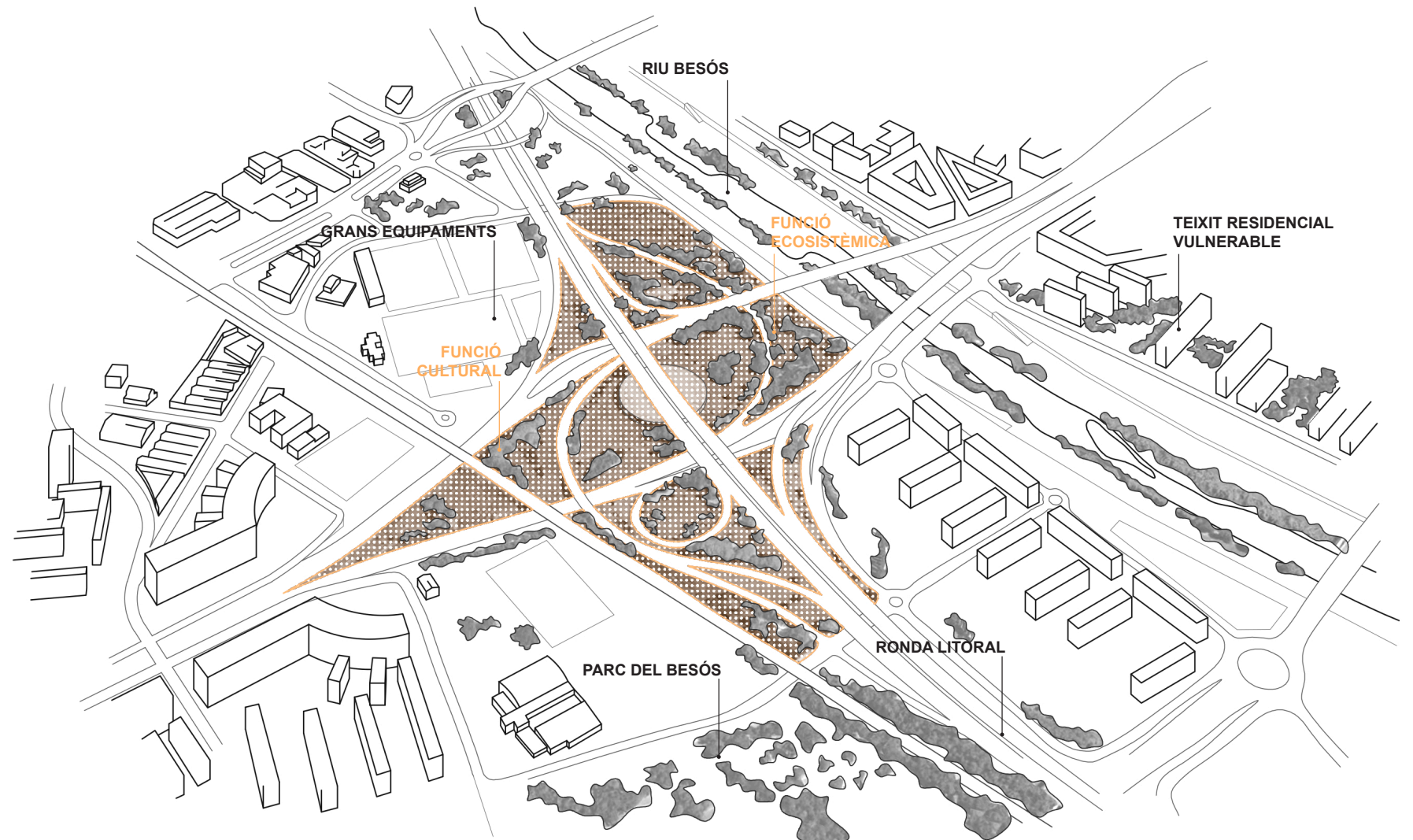

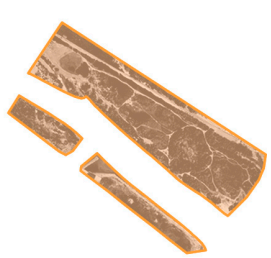
Fig. 47 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC D'ANÀLISI

5.5. ANÀLISI PARTICULAR

Tipologia: Erm natural

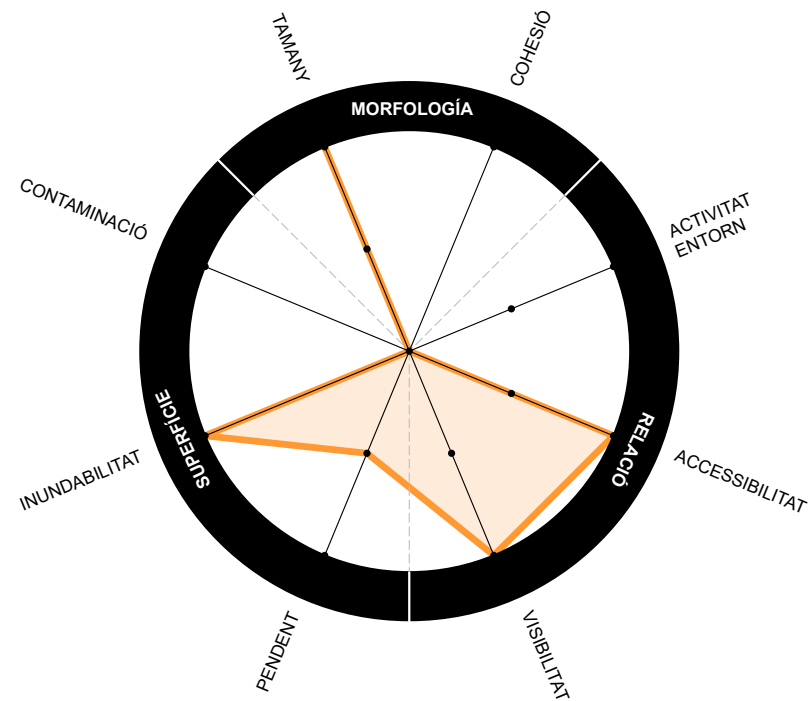
Origen: Presència element natural

Superfície: 37.055 m²

Qualificació del sòl: 6c, SH

Ús principal: Espai públic
Sistema hidràulic

Titularitat: Pública

MORFOLOGIA		SÒL			RELACIÓ					
COHESIÓ	TAMANY	PENDENT	INUNDABILITAT	CONTAMINACIÓ	ACTIVITAT ENTORN	ACCESSIBILITAT		VISIBILITAT		
Separat	Junt > 3 ha 1.5 - 3 ha < 1.5 ha	més de 15 % 5 - 15 % 0 - 5 %	Inundable No inundable	Contaminat No contaminat	Baixa Mitjana Alta	Inaccessible Intermèdia Accessible	Total	Inexistent		
2 6	2 6	2 6	2 6	2 6	2 6	2 6	2 6	2 6		

- 1 Funció Social
- 2 Funció Ecosistèmica
- 3 Funció Lúdica
- 4 Funció Cultural
- 5 Funció Esportiva
- 6 Funció Participativa

5. ESTUDI DELS ERMS

5.5.5. Erm natural

L'espai escollit per analitzar els erms naturals és el que està situat a la desembocadura del riu Besòs. Espai urbanísticament difícil d'afrontar, ja que hi ha la presència de molts elements que fan de límit i en el qual veiem com els teixits urbans han anat creixent i han comprimit cada cop més l'espai de la vora del riu. D'aquesta manera aquest espai amb un fort caràcter ecosistèmic i amb un alt nivell de biodiversitat es troba perjudicat per la presència d'infraestructures de mobilitat i de grans equipaments, com ara la central elèctrica del Besòs, que no en permeten una lliure evolució natural d'aquesta.

A l'hora de pensar en una possible reactivació d'aquest espai, en primer lloc, s'haurà de potenciar aquesta condició ecosistèmica amb un ús de parc natural. L'organització d'activitats participatives per tal de recuperar l'aspecte natural i la salubritat del sector podrien ser beneficioses per entendre que la bona condició dels espais naturals a la ciutat és cosa de tots. Penso que aquest espai de manera particular hauria de reservar-se com un espai de lleure, sense un ús concret per permetre d'aquesta manera preservar el medi natural i la diversitat que hi trobem.

En aquest cas l'administració pública té el paper de promoure la importància de respectar aquest espai i motivar els ciutadans a participar en jornades col·lectives per a sanejar la salubritat de l'espai.

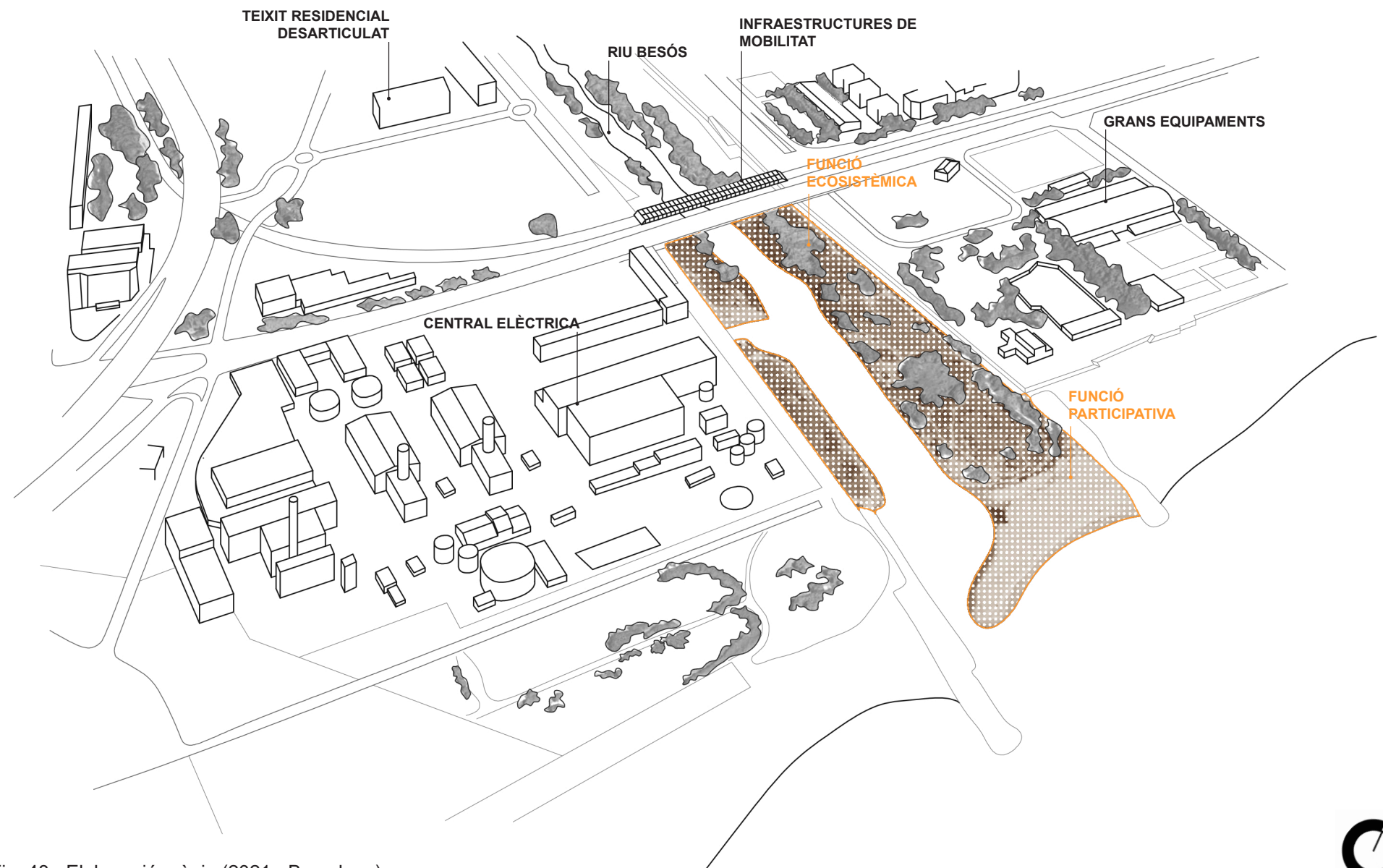

Fig. 48 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

MARC DE SÍNTESI

		TIPOLOGIES ERMS					
		ERM CÍCLIC	ERM EDIFICAT	ERM TEMPORAL	ERM INTERSTICIAL	ERM NATURAL	
1	Funció Social						
2	Funció Ecosistèmica						
3	Funció Lúdica						
4	Funció Cultural						
5	Funció Esportiva						
6	Funció Participativa						
MORFOLOGIA	COHESIÓ	Separat				2 / 4 2 / 6	
		Junt	1 2 / 3	1 2 / 6	2 4 / 5		
	TAMANY	> 3 ha		1 2 / 6		2 / 4 2 / 6	
		1.5 - 3 ha	1 2 / 3				
< 1.5 ha				2 4 / 5			
SÒL	PENDENT	més de 15 %					
		5 - 15 %				2 / 4 2 / 6	
		0 - 5 %	1 2 / 3	1 2 / 6	2 4 / 5		
	INUNDABILITAT	Inundable					2 / 6
		No inundable	1 2 / 3	1 2 / 6	2 4 / 5	2 / 4	
	CONTAMINACIÓ	Contaminat					
No contaminat		1 2 / 3	1 2 / 6	2 4 / 5	2 / 4 2 / 6		
RELACIÓ	ACTIVITAT ENTORN	Baixa				2 / 6	
		Mitjana	1 2 / 3		2 4 / 5	2 / 4	
		Alta		1 2 / 6			
	ACCESSIBILITAT	Inaccessible					
		Intermèdia		1 2 / 6	2 4 / 5	2 / 4	
		Accessible	1 2 / 3				2 / 6
	VISIBILITAT	Total	1 2 / 3			2 / 4 2 / 6	
		Intermedi		1 2 / 6	2 4 / 5		
		Inexistent					

Fig. 49 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)

6. CONCLUSIONS

6.1. REFLEXIONS FINALS

L'objectiu de fer un recull de les reflexions finals del treball és verificar el compliment dels objectius plantejats a l'inici de la recerca i validar o no la hipòtesi plantejada.

Com ja hem comentat anteriorment els buits urbans són generadors de degradació i de problemàtiques, però també són llocs d'oportunitat per a l'evolució de la ciutat. Responen a una tipologia d'espais amb unes condicions morfològiques genèriques, per això el fet de cartografiar-los m'ha permès de posar-los en relació amb el seu entorn i d'estudiar-ne les seves característiques. Per començar a intervenir en el buit cal primerament identificar les causes de la seva existència, ja que d'aquesta manera s'identificarà una problemàtica i s'hi podrà trobar una solució. La metodologia proposada busca convertir-se en un sistema d'identificació, de classificació, d'anàlisi i de proposta pels espais buits en el medi urbà reproduïble a altres zones de la ciutat.

- Estudiant les diferents causes de creació dels buits he aconseguit definir cinc tipologies d'erms: erm cíclic, erm edificat, erm temporal, erm intersticial i erm natural.
- El fet d'estudiar diferents iniciatives exemplars que s'han dut a terme m'ha permès d'enumerar els diferents agents que estarien implicats dintre del "reciclatge" dels erms: ciutadania, propietaris, administració pública, empreses privades i usuaris.
- Estudiant una sèrie de projectes realitzats en l'àmbit nacional i internacional, he definit les possibles funcions programàtiques amb les quals es podrien relacionar els erms urbans: funció social, funció ecosistèmica, funció lúdica, funció cultural, funció esportiva i funció participativa.

Aquests diferents aspectes identificats m'ajuden a produir una matriu propositiva que té com a objectiu intentar, de manera genèrica, proposar una sistematització per a la definició de les possibles funcions programàtiques que es poden assignar a cada tipologia d'erm. Fent aquest esquema he entès i he pogut confirmar que cada tipologia d'erm és un cas completament excepcional i particular al lloc on es troba, sent difícil d'establir un sistema que doni una resposta exacta a les condicions de diversos erms d'un mateix tipus.

Com podem veure en la matriu, a partir de variables referents a l'arquitectura i la morfologia del lloc podem arribar a definir certes directrius i propostes respecte als possibles usos a assignar a cada erm. Inicialment els usos que proposo pels següents espais es presenten com a usos temporals, usos que permeten cobrir-ne la manca d'activitat d'aquests fins que torni a ser-los assignada la condició de funcionalitat establerta. Aquests usos idealment efímers, per altra banda, tenen la capacitat d'evolucionar i convertir-se en usos permanents, consolidant-se com a activitat que permeti transformar el teixit urbà i social en el qual s'insereix.

La investigació realitzada en aquest treball m'ha ensenyat que hi ha, també, molts altres factors a tenir en compte a l'hora de definir els usos d'un erm urbà. No només s'han de tenir en compte les variables incorporades dintre de la matriu propositiva, sinó que també s'han de considerar multiplicitat de variables que fan referència al context social del lloc.

Entendre doncs que, de manera paral·lela a la feina feta amb la matriu propositiva, és convenient fer una recerca de diferents iniciatives ciutadanes que tinguin objectius de dinamització social, cultural i econòmica. Aquesta recerca ens ajudarà a buscar els agents actius del barri que buscarien un espai per realitzar les seves activitats.

Apropiar-se dels erms urbans és primer de tot una voluntat que han de tenir els usuaris de les ciutats, com una eina de nova governança i per, en certa manera, mostrar la seva disconformitat cap a les polítiques establertes de gestió de l'espai. Clarament, a part dels ciutadans, els diferents agents citats anteriorment en el marc de referència; administració pública, empreses privades, propietaris i usuaris, també tenen una responsabilitat molt gran a l'hora de facilitar l'aprofitament i l'apropiació social d'aquests espais en desús.

L'administració pública, en concret, juga un paper molt important a l'hora de definir el caràcter polític i de governança amb el qual es gestionarà l'espai urbà, tenint una responsabilitat molt gran en l'evolució de la ciutat. Amb això em refereixo al fet que serà igual de residual un espai buit amb caràcter marginal, on s'hi desenvolupin pràctiques insalubres i il·legals, que la presència d'una construcció sotmesa a la pressió del mercat immobiliari i basada en l'especulació, ja que tots dos casos estan basats en interessos individuals i no busquen tenir una visió col·lectiva i social de la morfologia urbana.

Per tal de fer possible una ocupació, realitzada sota el marc legal, dels erms urbans, tots els agents implicats han de mostrar activament una actitud de responsabilitat social i col·lectiva. De manera determinada fer front als riscos i despeses que poden derivar-se d'aquests processos, per tal d'imaginar una ciutat més consolidada i compacta, una ciutat coherent amb les dinàmiques socials canviants del segle XXI, una ciutat moguda a partir d'un model participatiu, adaptable i respectuós amb el medi ambient i una ciutat on els ciutadans n'esdevinguin l'actor principal de la seva gestió política.

BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

AUGÉ, Marc. Los no lugares, espacios del anonimato: Una antropología de la sobremodernidad
Barcelona: Editorial Gedisa, 2000

BATLLE, Enric - RIVERA, Javier. Km0: fusionando espacio público y naturaleza
Barcelona: S.A. Ambit serveis editorials, 2020

BANHAM, Reyner. Los Ángeles: la arquitectura de cuatro ecologías
Barcelona: Puente editores, 2016

BRU, Eduard. Coming from the south
Barcelona: Actar, 2001

CLÉMENT, Gilles. Manifiesto del tercer paisaje
Barcelona: Gustavo Gili, 2004

CLÉMENT, Gilles. El jardín en movimiento
Barcelona: Gustavo Gili, 2012

CLÉMENT, Gilles - LACLOCHE, Francis. La forêt des délaissés : L'Atelier
Paris: Institut français d'architecture, 2000

DESIMINI, Jill. From Fallow: 100 Ideas for Abandoned Urban Landscapes
New York: Oro Editions, 2019

DE SOLÁ-MORALES, Ignasi. Territorios
Barcelona: Gustavo Gili, 2002

DELGADO, Manuel. Disoluciones urbanas: procesos identitarios y espacio público
Medellín: Universidad de Antioquia, 2002

JACOBS, Jane. Muerte y vida de las grandes ciudades
Madrid: Capitán Swing Libros, 2011

KOOLHAAS, Rem. Acerca de la ciudad: ¿Qué fue del urbanismo? Grandeza, o el problema de la talla. La ciudad genérica. Espacio basura
Barcelona: Gustavo Gili, 2014

LA COL, Arquitectura cooperativa. Construir en colectivo: participación en arquitectura y urbanismo
Sant Cugat del Vallès: Pol·len edicions, 2018

LEFEBVRE, Henri. La producción del espacio
Madrid: Capitán Swing Libros, 2013

LYNCH, Kevin. La imagen de la ciudad
Barcelona: Gustavo Gili, 2015

LYNCH, Kevin. Hechar a perder: un análisis del deterioro
Barcelona: Gustavo Gili, 2005

RIETVELD, Ronald - RIETVELD, Erik. Vacancy studies: experiments and strategic interventions in architecture
Delft: Nai010 publishers, 2014

SENNETT, Richard. L'espai públic: un sistema obert, un procés inacabat
Barcelona: Arcàdia, 2014

PARCERISA, Josep - RUBERT, María. La ciudad no es una hoja en blanco
Santiago de Chile: Ediciones ARQ, 2000

VASSET, Philippe. Un livre blanc
Paris: Babelio, 2007

ARTÍCLES

BRU, Eduard. Territoris no assaïjats

BODART, Chloé. Délaissés urbains, délaissés humains

BOUCHAIN, Patrick. Cultiver la ville

CRUZ, Bruno. De los no lugares al espacio basura: diseño de los espacios de globalización

DEGEORGES, Patrick - NOCHY, Antoine. L'impensé de la ville

DESIMINI, Jill. Fill in the blanks

DELGADO, Manuel. De la ciudad concebida a la ciudad practicada

FOUCAULT, Michel. Utopias y heterotopías

MAURICE, Guillaume. L'archipel des délaissés

MAGNAGHI, Alberto. El proyecto local

BIBLIOGRAFIA

McHARG, Ian. Proyectar con la naturaleza

SANIN, Juan Diego. Apropiaciones del espacio público y cultura material callejera

SOUSA, Rute. Urban Landscape: Interstitial Spaces

SMITHSON, Robert. La entropía y los nuevos monumentos

WOOD, Denis. Shadowed spaces, in defense of indefensible spaces

TREBALLS DE REFERÈNCIA

ALCAINA, Lucía. El paisaje entrópico como subversión: génesis en el arte de los años sesenta y reciclaje en la actualidad
<http://hdl.handle.net/2445/100554>

BERRUETE, Francisco. Vacíos urbanos en la ciudad de Zaragoza. Oportunidades para la estructuración y continuidad urbana
<http://oa.upm.es/36549/>

CURZIO, Claudio. El origen y las características de los fragmentos urbano-públicos residuales
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=2405974>

CONSIGNY, Kim. “Junkspace”, “Non-Lieux”, “Délaissés”: des réserves pour la ville d’aujourd’hui ?
<https://issuu.com/kimconsigny/docs/memoire2>

LANTERS, Stijn. Campanhã Urban Park: activating the potential of the terrain vague
https://issuu.com/stijn.lanters/docs/msc_thesis_sa_lanters_-_issuu

LEMARIÉ, Matthieu. A l’abordage des délaissés
https://issuu.com/mth.lemarie/docs/m__moire__a_l_abordage_des_d__lais

LHOSTE, Alice. Délaissés urbains : des occupations intermédiaires
<https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01228424>

MESSEN, Rodrigo. Exploración y puesta en valor de “Vacíos” urbanos, como estrategia de desarrollo para barrios periféricos marginales de Santiago
http://fidonline.ucentral.cl/pdf/t_e/rodrigo_messen.pdf

RABOSO, Miguel. Le terrain vague bajo infraestructuras urbanas
<https://issuu.com/miguelraboso/docs/trabajo-de-estudio>

SALGADO, Ana Cristina. Vivienda en San Sebastián: Reapropiación de un Vacío Urbano
<http://repositorio.usfq.edu.ec/handle/23000/1399>

VESCOVO, Carolina. Residuos territoriales como fragmentos de paisaje. Tercer paisaje en la microregión del Gran La Plata.
<http://bdzalba.fau.unlp.edu.ar/greenstone/download/tesis/privado/maestria/paisaje/2006/TE9/VescovoCarolina.pdf>

WEBS DE RECERCA

Consorti Besós
<https://consorcibesos.cat/>
<http://maps.territoribesos.cat/>

Institut d’Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona
<https://iermb.uab.cat/ca/recerca/estudis/seguretat/>

Pla Buits
<https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits>

Re-Gen Huesca
<https://regenhu.wordpress.com/>

Esto no és un solar
<https://estonoesunsolar.wordpress.com/>

Meanwhile spaces
<https://www.meanwhilespace.com/>

596 Acres
<https://596acres.org/>

Espai Germanetes
<https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu/espai-germanetes>

Projecte Modul
<https://www.contornurbano.com/es/modul/>

Folly for a Flyover
<https://assemblestudio.co.uk/projects/folly-for-a-flyover>

La ferme du bonheur
<http://www.lafermedubonheur.fr/>

Le lieu unique
<https://www.lelieuunique.com/>

LLISTA DE FIGURES

- Fig. 1 - Elaboració pròpia (2020 - Montreal)
- Fig. 2 - Elaboració pròpia (2020 - Montreal)
- Fig. 3 - David Plowden (1966 - Chicago)
- Fig. 4 - Elaboració pròpia (2021 - Barcelona)
- Fig. 5 - John Davies (1984 - Berlín)
- Fig. 6 - David Plowden (1967 - Pennsylvania)
- Fig. 7 - Manolo Languillo (1980 - Barcelona)
- Fig. 8 - Manolo Languillo (1980 - Barcelona)
- Fig. 9 - Elaboració pròpia (2020 - Barcelona)
- Fig. 10 - Elaboració pròpia, Esquema resum (2021 - Barcelona)
- Fig. 11 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)
- Fig. 12 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)
- Fig. 13 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)
- Fig. 14 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)
- Fig. 15 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)
- Fig. 16 - Elaboració pròpia, Eix cronològic (2021 - Barcelona)
- Fig. 17 - Mario Novas, Pla Buits (2016 - Barcelona)
- Fig. 18 - Javi Albors, Re-Gen (2012 - Huesca)
- Fig. 19 - Anònim, Esto no és un solar (2012 - Zaragoza)
- Fig. 20 - Anònim, Meanwhile spaces (2012 - London)
- Fig. 21 - Paula Segal, 596 Acres (2018 - New York)
- Fig. 22 - Anònim, Espai Germanetes (2012 - Barcelona)
- Fig. 23 - Anònim, Projecte Mòdul (2021 - Hospitalet de Llobregat)
- Fig. 24 - Anònim, Campo de la Cebada (2012 - Madrid)
- Fig. 25 - Anònim, Folly for a Flyover (2011 - London)
- Fig. 26 - Anònim, La Ferme du Bonheur (1992 - París)
- Fig. 27 - Cyrille Weiner, Le Lieu unique (2000 - Nantes)
- Fig. 28 - Adrià Goula, Skate Park Baró de Viver (2016 - Barcelona)
- Fig. 29 - Anònim, Time landscape (1965 - New York)
- Fig. 30 - Elaboració pròpia, Elements geogràfics (2021 - Barcelona)
- Fig. 31 - Elaboració pròpia, Evolució del teixit industrial (2021 - Barcelona)
- Fig. 32 - Elaboració pròpia, Infraestructures de mobilitat (2021 - Barcelona)
- Fig. 33 - Elaboració pròpia, Teixits perifèrics (2021 - Barcelona)
- Fig. 34 - Elaboració pròpia, Teixits urbans (2021 - Barcelona)
- Fig. 35 - Elaboració pròpia, Informació: Consorci Besós, Punts crítics de mobilitat peatonal (2021 - Barcelona)
- Fig. 36 - Elaboració pròpia, Informació: Consorci Besós, Sectors de transformació (2021 - Barcelona)
- Fig. 37 - Elaboració pròpia, Informació: Consorci Besós, Vulnerabilitat urbana (2021 - Barcelona)
- Fig. 38 - Elaboració pròpia, Informació: Consorci Besós, Socioeconòmic (2021 - Barcelona)
- Fig. 39 - Elaboració pròpia, Informació: Consorci Besós, Rehabilitació d'edificis (2021 - Barcelona)
- Fig. 40 - Elaboració pròpia, Anàlisi dels buits (2021 - Barcelona)
- Fig. 41 - Elaboració pròpia, Tipologies d'erms (2021 - Barcelona)
- Fig. 42 - Elaboració pròpia, Matriu propositiva (2021 - Barcelona)
- Fig. 43 - Elaboració pròpia, Anàlisi particular (2021 - Barcelona)
- Fig. 44 - Elaboració pròpia, Erm cíclic (2021 - Barcelona)
- Fig. 45 - Elaboració pròpia, Erm edificat (2021 - Barcelona)
- Fig. 46 - Elaboració pròpia, Erm temporal (2021 - Barcelona)
- Fig. 47 - Elaboració pròpia, Erm intersticial (2021 - Barcelona)
- Fig. 48 - Elaboració pròpia, Erm natural (2021 - Barcelona)
- Fig. 49 - Elaboració pròpia, Matriu propositiva (2021 - Barcelona)

AGRAÏMENTS

[- *Que és el Tercer Estat?*
- *Tot*
- *Que ha aconseguit fins ara?*
- *Res*
- *Que aspira a ser?*
- *Algo.]*

Emmanuel-Joseph Sieyès
<< *Què és el Tercer Estat?* >> 1789

Per la realització d'aquest treball agraeixo al Miquel Corominas pel seu seguiment i els consells donats al llarg de l'elaboració d'aquesta recerca.

Agraeixo també a l'Elia Hernando per permetre'm completar la meva investigació a partir de llibres i estudis personals realitzats anteriorment.

Per les correccions realitzades de la part escrita, agraeixo a la Roser i l'Oscar.

Per últim agrair a amics i amigues pels debats i les discussions que m'han permès aprofundir sobre els aspectes tractats en aquest treball.